

T.C
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

1876 TARİHLİ OSMANLI KANUN-İ ESASİSİ İLE 1924
TARİHLİ T.C ANAYASASININ KARŞILAŞTIRILMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Recep ÇİĞDEM

Hazırlayan
Z. Arzu BEHRAM

ŞANLIURFA 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VI

GİRİŞ.....	1
A. ANAYASA.....	1
__1. Anayasa Türleri.....	2
__2. Anayasa Hukukunun Tarihsel Gelişimi.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ANAYASACILIK HAREKETLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	4
---	---

A.OSMANLI DÖNEMİ.....	4
1. Islahat Hareketleri.....	5
2. Nizam-ı Cedid.....	5
3. Sened-i İttifak (1808).....	6
4. Tanzimat Fermanı (1839).....	8
5. Islahat Fermanı (1856).....	9
6. Tanzimat Dönemi Anayasa Hukuku.....	10
7. I. Meşrutiyet Dönemi (1876-1878).....	11
8. II. Meşrutiyet Devri (1908).....	14
B. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ.....	15
1. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

A. GENEL HÜKÜMLER.....	18
B. TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER.....	20
C. YASAMA.....	23
D. YÜRÜTME.....	32
1. Yürütmenin Başı (Padişah- Cumhurbaşkanı).....	32
2. Hükümet (Heyet-i Vükela-İcra Vekilleri Heyeti).....	36

E. YARGI.....	38
F. DİVÂN-I ÂLÎ (YÜCE DİVAN).....	41
G. MALİ İŞLERİ.....	43
H. İDARİ İŞLERİ.....	44
İ. MEMURLAR.....	45
J. ÇEŞİTLİ KONULAR.....	45
SONUÇ.....	47
BİBLİYOGRAFYA.....	51
EKLER.....	53
ÖZET.....	87
ABSTRACT.....	88

ÖNSÖZ

Anayasalar modern toplumların siyasi ve idari organizasyonlarının en önemli belgeleridir. Türk toplumunun modernleşme sürecinin hukuk metinlerine yansımaları olarak değerlendirilebileceğimiz, Anayasa yapma teşebbüsünün ilk örneği 1876 Kanun-i Esasisi, ikinci örneği 1924 Teşkilat-ı Esasidir. Her iki Anayasa birbirinin devamı niteliğinde olan devletler tarafından yapılmış olsa da aslında farklı rejimlerin ürünü olması bize hem iki farklı devlet yönetimi hakkında bilgi verecek hem de bir toplumun sosyo-ekonomik değişim sürecini ortaya koyacaktır.

Kabul etmek gerekir ki, 1876 tarihli Kanun-i Esasi ile 1924 Anayasası ele alınırken bu konuda mukayeseli kaynakların olmayışı, bu çalışmanın muhteiyatının net, doğru ve sistematik olması için ciddi bir kaynak taraması ve geniş bir zaman dilimine ihtiyaç olmuştur. Özellikle, hukuksal metinlerin kıyaslanmasındaki dil problemi derin bir sözlük taraması da gerektirmiştir. Cumhuriyetin ilk Anayasası sayılan 1924 Anayasası içinde aynıysa geçerlidir. Her iki Anayasanın kıyaslanması, bize her iki devlet ve birbirlerinin devamı olan toplumların benzer ve farklılık arz eden özellikleri konusunda da önemli ipuçları elde etmemizi sağlayacaktır.

Anayasa, devletin temel yapısını, örgütlenişini ve işleyişini düzenleyen kuralları gösterir. Monarşi rejimi ile yönetilen Osmanlıdan Cumhuriyet rejimine geçen T.C.'ye Devletin anayasalarının karşılaştırılması, Türk toplumunun hukuki gelişimine ışık tutacaktır. İki devletin yönetim, siyaset, yargı, iktisat alanlarında birbirine benzeyen ve birbirinden ayrılan yönlerini ortaya koymamızı sağlayacaktır. İki farklı rejimin ürünü olan Anayasalar, Osmanlıdan T. C.'ye geçiş süreci hakkında fikir vermesi noktasında da önemlidir. İlk Anayasanın sonraki Anayasa üzerindeki etkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde konunun daha iyi anlaşılması amacıyla, Anayasa'nın tanımı, türleri ve kısaca tarihsel gelişimine değinilecektir.

Birinci bölümde, her iki Anayasanın şekillenip işleminde etkili olan tarihsel gelişim özet olarak verilecek, bunun yanında, iki Anayasayı hazırlayan olayların tarihsel arka planı incelenerek toplumun nasıl bir gelişme sürecinden geçtiği belirlenmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde ise, Türk toplumunun Anayasa yapma tecrübesinin ilk örneği sayılan Osmanlı'nın ilk Anayasası olan 1876 Kanun-i Esasisi ile Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kabul edilen 1924 Anayasası içerik ve metin açısından karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Devletin rejim karakterini vurgulayan bu hukuki belgeler incelenirken anayasaların temeli olan siyasal

faktörler de ele alınacaktır.

Şunu belirtmemiz gerekir ki, yalnızca, 1876 Osmanlı Kanun-i Esasisi ile 1924 tarihli T.C. Anayasası incelenip, kısa tarihsel arka plana bakılacak; 1924 Anayasası kabul edilinceye kadar 1876 Anayasasında yapılan değişiklikler çalışmanın kapsamı içindeyken, 1924 Anayasasında daha sonraları yapılan değişikliklere değinilmeyecektir.

1876 Anayasasından 1924 Anayasasına geçiş sürecinde TBMM Hükümetinin dayandığı ilkelerin ele alındığı ve kısa bir metin özelliği taşıyan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na da kısaca değinilecektir.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında her türlü fedakarlığı gösteren değerli aileme ve yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Recep Çiğdem ve Arş. Gör. Dr. Kadir Paksoy hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Arzu BEHRAM
ŞANLIURFA-2006

KISALTMALAR

a.g.e :	Adı geçen eser
a.g.m:	Adı geçen makale
A.Ü.H.F:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
A.Ü.S.B.F:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
a.s:	Aleyhi's-selam
b.t.y:	Baskı tarihi yok
c. :	Cilt
Çev.:	Çeviren
İ.Ü.H.F:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
T.E :	Teşkilât-ı Esasi
TTK:	Türk Tarih Kurumu
K.E :	Kanun-i Esasi
md. :	Madde
s. :	Sayfa
v.b:	Ve benzerleri
v.d:	Ve diğerleri
Yay. :	Yayımları
YKY:	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Toplumlar sürekli değişim içindedir. Anayasalar da bu sürecin en önemli belgeleridir. Çokuluslu olan Osmanlı İmparatorluğunda ve devamı niteliğindeki Türkiye Cumhuriyetindeki bu değişim sürecini batılı anlamdaki ilk anayasaları kabul edilen 1876 tarihli Kanun-i Esasi ile 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye'yi karşılaştırarak ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Anayasanın tanımı, türleri, tarihsel gelişimi ile başlayacak olan giriş bölümünü her iki Anayasayı hazırlayan tarihsel olayların kısa bir özetinin verildiği birinci bölüm takip edecektir. İkinci bölümde ise, Anayasalar, belirli başlıklar altında karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

A. ANAYASA

Anayasa terimi, “Devletin, temel yapısını, yönetim biçimini, devletin temel organlarını, bunların birbiri ile ilişkilerini, kişilerin devlete karşı, devletin kişilere karşı olan hak ve görevlerini düzenleyen en üst yasaı” ifade etmektedir.¹

Anayasa, maddi ve şekli olmak üzere iki farklı anlam taşır.

a. Maddi anlamda anayasa; devlet organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bireylerin devlet karşısında sahip oldukları temel hak ve özgürlükleri belirleyen kurallar bütünüdür.

b. Şekli anlamda anayasa; normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden ve kanunlardan farklı ve daha üstün bir usulle konulan ve değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünüdür.²

“İşte normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde bulunan ve kanunlardan daha zor şekilde değiştirilebilen kanunların yapılması gerektiği, düşüncesine Anayasacılık düşüncesi” denir.³

Devlet iktidarının sınırlandırılması, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin devlet karşısında güvence altına alınması, bu tarz kanunların ihtiyaç duyulmasına neden

¹Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Hukuk Yay. , Ankara, 1996, s. 60.

²Kemal Gözler, “*Türk anayasaları*”, www.anayasa.gen.tr/turkanayasaları.htm.

³Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa Ekin Kitapevi Yay. , Bursa, 2004, s. 13-19.

oldu. Anayasadaki kanunlara her zaman dokunulamaması bu kuralların uzun süre yürürlükte kalma sonucunu doğurmuştur.

1. Anayasa Türleri

Anayasalar, ‘yazılı-yazısız’ ve ‘katı-yumuşak’ şeklinde ayrıma tabi tutulmaktadır.⁴

a. Yazılı Anayasa : Yetkili organlarca yapılmış ve bir anayasada yer alması gereken kuralların belirli bir belgede toplanmasıdır.

b. Yazısız (geleneksel) Anayasa : Toplum içinde belirli bir süre uygulama sonucunda ortaya çıkan anayasalardır, bunlar yazılı değildir. İngiliz Anayasası buna örnektir.

a. Yumuşak Anayasa : Olağan yasalarla aynı usullerle ve aynı organlarca değiştirilebilen anayasalardır.

b. Katı Anayasa : Olağan yasalardan farklı usul ve organlarca değiştirilebilen anayasalardır. Anayasaların katılığı farklı şekillerde sağlanabilir. Örneğin anayasanın değiştirilmesi için 2/3 gibi özel bir çoğunluk aranabileceği gibi değişiklikten sonra halkoylamasına sunulması zorunluluğu getirilebilir.

2. Anayasa Hukukunun Tarihsel Gelişimi

18. y.y sonlarına kadar devlet düzeninin temel yapısını kuran yazılı hukuk kaynakları yetersiz ve dağınıktı. 18. y.y sonlarından itibaren yazılı Anayasalar görülmeye başlandı. Amaç, devletin temel kuruluşuyla ilgili yazılı-yazısız bütün kuralları dağınıklıktan kurtararak tek metin haline getirmektir. Akılcılık (rasyonalizm) anlayışı bu eğilimin kökeninde bulunuyordu.⁵

Batıdaki anayasal gelişmeler temellerini, 17. ve 18. y.y’da “Toplum Sözleşmecileri” olarak bilinen Hugo Grotius, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau’nun mutlakiyetçi krallara karşı verdikleri düşünce mücadelesinde bulabilmişti. Ancak, toplum sözleşmecilerinin kralın mutlak ve keyfi otoritesini engelleyecek, yetki ve görevlerini belli esaslara bağlayacak düşünce tartışmaları

⁴ Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, 5. basım, Turhan Kitapevi Yay., Ankara, 1995, s. 5; Muhammed Faruk En-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, çev. Servet Armağan, Sönmez Yay., İstanbul, 1980, s.32-34.

⁵ Meydan Larousse, Meydan Yay., İstanbul, 1987, I, 500.

anayasacılık hareketinin doğumunu hazırlamıştı.⁶ Kısaca, batı kökenli olan Anayasa hareketlerinin temelinde hak ve özgürlük talepleri ile demokrasi bulunur.⁷

Kamu hukukunun bir dalı olan Anayasa hukuku, 1070'lerden önce devletlerin temel kuruluşlarına ait yazılı hukuk kuralları kanun, ferman şeklindeydi. Bunlar kanunlardan üstün olmadıkları ve değiştirilme konusunda da daha zor bir usul gerektirmedikleri için Anayasa olarak kabul edilmezler.

Hz. Muhammed a.s (571-632) ile Medine'de yaşayan gayr-i Müslim Arap ve Yahudiler, toplumsal hayatı teşkilatlandırmak için, şehir devleti oluşturma konusunda anlaşılard. Bir yazılı metin hazırlandı. Bu Anayasa, bazılarının iddiasına göre ilk İslam Devleti Anayasası olduğu gibi, yeryüzünde bir devletin oluşturduğu ilk yazılı Anayasadır.⁸ Modern anlamda, ilk Anayasa, 17 Eylül 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasasıdır. İkincisi 1771 Fransa Anayasası, sırasıyla 1809 İsveç Anayasası, 1821 İspanyol Anayasası, 1814 Norveç Anayasası, 1831 Belçika Anayasası, 1848 İsviçre Anayasası, 1848 İtalya, 1848-1850 Prusya Anayasası, 1849 Danimarka Anayasası, 1849 Lüksemburg Anayasası, 1864 Yunan, 1866 Romanya, 1876 Osmanlı, 1887 Hollanda, 1889 Japonya Anayasasıdır. Bu tarihlerden de anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti, anayasacılık hareketlerinde, Batılı örneklerinden geri kalmamıştır.⁹

Anayasalardaki kurallar, hazırlandıkları dönemin izlerini taşıdıkları gibi ileriye yönelik önlemleri de içerirler. Anayasa kurallarının yazılı anlamlarından çok pratikte yani uygulamada kazandıkları anlam daha önemlidir. Anayasalar iki şekilde yapılır; ya yeni bir devlet kurulur veya var olan bir devletin kuruluşu yenilenir.

⁶ İsmail Kılıoğlu, "Anayasa" md, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul, 1990, I, 142.

⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları , İstanbul, 2004, s.13.

⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İmaj Yay., Ankara, 2003, s. 188-190, Muhammed Hamidullah, *İslam Hukuku Etüdleri*, çev. Salih Tuğ, Kemal Kuşçu, Fuat Sezgin, Bülent Davran, Bir Yay. , İstanbul, 1984, s. 23-49.

⁹ Gözler, a.g.e., s. 13-19.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ANAYASACILIK HAREKETLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

A. OSMANLI DÖNEMİ

Osmanlı Devleti monarşik ve bazılarına göre de teokratik¹⁰ bir devletti. Padişah ülkenin hakimi, idarecisi ve Osmanlı hanedanının temsilcisiydi. Osmanlı padişahları daha sonra da Halife sıfatını kazanarak Müslümanların da lideri oldular. Her ne kadar devletin tüm yetkileri padişahın elinde olsa da padişahın icraatları İslam Hukuku ile sınırlıydı. Devletin siyasal ve hukuksal yapısı dini ve seküler prensiplere dayanıyordu. İslam hukukunda açıkça belli olmayan hususlar İslam hukukuna aykırı olmamak koşuluyla Şeyhülislamın fetvaları, kanun ve kanunnameler şeklinde düzenlenirdi. Medeni hukukta ve Ceza hukukunun bir bölümünde Hanefi mezhebinin hukuk sistemi uygulanıyordu.

Osmanlı hukuk düzeninde idare, maliye, ceza ve benzeri konularla ilgili alanlarda Padişahın emir ve fermanlarından oluşan kanunnameler yer almaktadır. Bunlardan ilki Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) tarafından hazırlatıldı. İkinci Kanunname, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Kanunnamesidir. Bu kanunnamelerde saltanatla ilgili konular yanında, reayanın (vergi ödeyen Osmanlı) devlet düzeni içindeki davranışlarını belirleyen hükümler vardır.¹¹

Kanunnamelerin varlığı, dinsel hukukun dışında geleneklere dayanan örfi hukukun da geliştiğini gösterir. Bu tür kuralların oluşmasında İslam’dan önceki Türk Devlet geleneklerinin, İslam’ın ve Bizans düzeninin etkisi olmuştur. Bu üç kaynak, dengeli şekilde kullanılmıştır.¹² Dolayısıyla, Osmanlı hukukunun kaynağı tam belli değildir diyen görüşe şiddetle karşı çıkanlar vardır. Bunlara göre, bu yanlışın nedeni, Osmanlı Devletinde uygulanan örfî hukuku, İslam hukukundan ayrı bir nizam gibi kabul etmeleridir. Oysa, şer’iye sicillerinin tetkikinde görülmektedir ki Osmanlı

¹⁰ Gözübüyük, a.g.e., s.100-102.

¹¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı(FEY) Yay., İstanbul, 1990, I, 305.

¹² Gözübüyük, a.g.e., s.88.

devletinin şahıs, aile, mali, devletler umumi, idare ve anayasa hukukunun genel esaslarında şer'î hükümler esas alınmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti Müslüman bir Türk devletidir. Bu devletin hukuk nizamı da İslam hukuku yani fıkıhtır.¹³

1. İslahat Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğu, Kanuni Sultan Süleyman'ın son yıllarından itibaren gerileme dönemine girmiştir. Bunda, İmparatorluğun devlet sistemindeki çözümler, mali ve ekonomik yönlerden zayıflaması, ordu ve eğitim kurumlarının kendilerini yenileyememeleri, ulaşım zorlukları gibi sebepler ile Avrupa'nın ekonomik, siyasi, askeri yönlerden gittikçe güçlenmesi, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu bu ve benzer alanlarda Avrupa'ya ayak uyduramaması önemli rol oynamaktaydı. Feodal ve ulusal kaynaklı ayaklanmalar da merkezi gücü zayıflatarak siyasal bütünlüğü bozuyordu.

Osmanlı İmparatorluğu 18.y.y. başlarında gelişen Avrupa'yı kendine rakip olarak görmemiştir. Ancak Karlofça (1699), Pasarofça (1718) ve Küçük Kaynarca (1774) antlaşmalarını doğuran yenilgiler, Osmanlı devlet adamlarına, her alanda batıdan geri kaldıklarını ve yeniden onların düzeyine erişmenin ıslahat hareketleriyle gerçekleşebileceğini gösteriyordu. Bu da 18.y.y.'da Osmanlı Devletinde Avrupa devletleri tarzında reformlar yapılmak istenmesine neden oldu.

2. Nizam-ı Cedid

III. Selim, 1789'dan 1807'ye kadar süren saltanatı döneminde, ilk ciddi reform girişiminde bulunmuştur. III. Selim ıslahat düşüncesini gerçekleştirme yolunda ilk olarak Avusturya ile 1791 Zıştovi Antlaşmasını imzaladıktan sonra Avrupa hakkında bilgi edinmek için Viyana'ya elçi gönderdi.¹⁴ Amacı, Avrupa kültür ve uygarlığının etkisi altında yapılacak olan ıslahatların, İslam kültür ve uygarlığı esasları üzerinde kurulmuş bulunan Osmanlı Devletinde büyük olumsuz etkiler yapmamasını

¹³ Akgündüz, , a.g.e., s.41-45-46.

¹⁴ Bu döneme kadar Osmanlı, Avrupa devletlerine daimi elçi gönderme gereği duymamıştır. Bu da tek taraflı diplomatik ilişkiler, yeterli ve doğru bilgiye ulaşmada zorluklara, gerçekçi bir dış politika oluşturulamamasına neden oluyordu. Batılılar ise kuruluş döneminden itibaren İstanbul'da daimi elçi bulundurmışlardı. Rıfat Uçarol, "Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1839'a kadar Osmanlı İmparatorluğu", *Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yay., İstanbul, 1993, XI, 206-207.

sağlamaktı.¹⁵ III. Selim, elçinin hazırladığı raporla birlikte Nizam-ı Cedid'i şahsa değil, devlete mal etmek için devlet adamlarının da düşünce ve tasviplerini almaya çalışır. Görüş ve öneriler doğrultusunda, 72 maddelik bir program hazırlanır. Öneminden dolayı ilk olarak askeri alanda yenilik yapılması kararlaştırılır.¹⁶

Nizam-ı Cedid, yeniçeri ocağını kaldırmak, ulema sınıfının nüfuzunu kırmak ve Avrupalılaştırma gibi hususları içeriyordu.¹⁷ Avrupalılaştırma isteğini de içinde barındıran bu hareketin karakterindeki en belirgin özellik, Osmanlı İmparatorluğunun Batının kendisinden her yönü ile üstün olduğunu kabul etmesidir.

III. Selim'in çabalarının en önemli sonuçları; Nizam-ı Cedid adında, Batı düzeninde bir ordunun kurulması, Osmanlı devlet usulü olan "meşveret usulü"nin yeniden canlandırılmasıdır.¹⁸ Bu yenilik hareketleri, sınırlı sayıda da olsa aydın yetişmesine neden olması ve II. Mahmut (1808-1839) için bir deneyim niteliği göstermesidir.¹⁹ III. Selim'in İslahat programında, "eskinin yanında yeniyi kurma" metodu ön plana çıkmıştır. Bu da ıslahat hareketlerinin çoğunu, ölü doğmuş bir hale getirmiştir. Örneğin Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurulmuştur.

3. Sened-i İttifak (1808)

Kabakçı Mustafa isyanı,²⁰ III. Selim'i tahttan ederken, Nizam-Cedid hareketlerine de son verdi. Ancak kötü gidişat, isyanlar sona ermedi. Nizam-ı Cedid taraftarı olan ve III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak isteyen Alemdar Mustafa Paşa,²¹ düzensizliklere son vererek, geçici de olsa başkentte otoriteyi sağladı. Öldürülen III. Selim'i tahta çıkarmaya muvaffak olmasa da IV. Mustafa'yı (1807-1808) indirip yerine

¹⁵ Yaşar Yücel- Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 1992, IV,161.

¹⁶ Uçarol, a.g.m., *Büyük İslam Tarihi*, s.332-333.

¹⁷ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, 2. basım, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1989, s. 22.

¹⁸ Gözübüyük, a.g.e., s. 90; Tanör, a.g.e., s.35.

¹⁹ Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, AÜHF Yay.,4.baskı, Ankara,1982, s.306.

²⁰ III. Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedid ordusunu istemeyen Yeniçerilerin kıskırılması sonucu, başlayan isyanın lideri olarak Kabakçı Mustafa seçildi. 29 Mayıs 1807'de III. Selim tahttan indirilip yerine IV. Mustafa'nın geçirilmesiyle neticelenen isyan sonucunda Kabakçı Mustafa'ya da Turna Başıcılık payesi verildi. Ancak, Temmuz 1808'de öldürüldü. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri(1789-1856)*, 5. baskı, TTK Yay., Ankara, 1988, V, 82-85.

²¹ III. Selim taraftarı olan Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, Kabakçı Mustafa Paşa isyanı sonucunda, III. Selim'in öldürülmesini engelliyemedi. Ancak, II. Mahmut'un tahta çıkarılmasını sağladı. Sened-i İttifak'ı imzalatması ve kaldırılmış olan Nizam-ı Cedid'in yerine Sekban-ı Cedid askeri ocağını kurması yaptığı önemli faaliyetler arasında yer alır. İ.H. Uzunçarşılı, "Alemdar Mustafa Paşa" md, *İslam Ansiklopedisi*, 3. baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, VIII, 720-726.

II. Mahmut'u çıkardı.

Rumeli ve Anadolu'daki otoriteyi yeniden kurmak için Alemdar Mustafa Paşa öncülüğünde, 8 Eylül 1808'de İstanbul'da ayanlarla bir toplantı, "Meşveret-i Amme" yapıldı. Bu toplantı sonucunda, hükümet temsilcileri ile ayanlar²² arasında yedi maddelik "Sened-i İttifak" imzalandı.

Sened, bir giriş, yedi şart ve bir ekten oluşmaktadır. Giriş bölümünde, senedin yapılma gerekçesi; devlet düzeninin bozulduğu ve devletin tekrar kuvvetlenmesi amacıyla toplandığı, şeklinde belirtilmiştir.²³ Şartlarında ise, devlet işlerinin ancak görevliler tarafından yapılabileceği, Sadrazamın iktidardaki yeri, devlete karşı ayaklanma halinde ayanların yardım ve sadakat sözü, merkezinde ayanlara güvence vermesi yer almaktadır.²⁴

Merkezi otoritenin zayıflamasının sonucu olan bu sened, II. Mahmut'un ayanları ortadan kaldırıp, otoriteyi yeniden güçlendirmesiyle geçerliliğini yitirdi.

Sened-i ittifak, hukuki sonuçları bakımından önemlidir. Hukuki biçim olarak geleneksel Osmanlı hukuk kaynaklarından birine benzemez. Sened-i ittifak iki taraflı bir belge, bir misak, bir sözleşmedir.²⁵ Misak, "anayasa hukukunda hükümdar ile feodal beyler, halk temsilciler v. b. arasında yapılan bir anlaşma" olarak tanımlanır.²⁶

Sened-i ittifak maddi anlamdaki anayasa tanımına göre, anayasal niteliktedir. Çünkü Sened-i ittifakta, devlet organları arasındaki ilişkiler ile ayan ve reayanın bazı hakları düzenlenmektedir. Ancak Senedin kanunlardan üstün olduğunu gösteren bir husus olmadığı, değiştirilmesi için de özel bir usul gerektirmediğinden şekli anlamda anayasal nitelikte değildir.²⁷

Sened-i ittifak, hükümdarın yetkilerini sınırlamaktaydı. Bu nedenle Sened-i İttifak, Hukuk Devleti yönünde atılmış ilk adım,²⁸ "meşrutî" yönetimin ilk belgesi,²⁹

²² Ayan; taşra zenginleri, 1595-1610 yılları arasındaki karışıklık ve ayaklanmalar sırasında Osmanlı vergi ve toprak sistemi(tumar) değişime uğrayınca, ayanlar devlet topraklarını kiralarak tumar sahiplerinin yerini almışlar, devlet ve hatta kendileri adına vergi toplama hakkını elde etmişlerdi. Ayanlar yörenin ileri gelenlerince seçilir ve hükümet ile halk arasında aracılık rolü oynardı. 1768'den sonra ise, para karşılığı, buldukları yerin valisince atandılar. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 1965, IV, 318.

²³ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*.

²⁴ Özbudun, a.g.e., s.3; Tanör, a.g.e., s.46.

²⁵ Tanör, a.g.e., s.4-55.

²⁶ Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa Ekin Kitabevi Yay., 1998, s.79.

²⁷ Gözler, "Sened-i ittifak", *www. anayasa. gen. tr*.

²⁸ Orhan Melih Kürkçüer, *Anayasa Hukuku*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara, 1975, s. 170.

²⁹ Gözübüyük, a.g.e., s. 91.

Osmanlı anayasacılık hareketlerini başlatan ilk anayasal belgedir.³⁰

4. Tanzimat Fermanı (1839)

Tanzimat, III. Selim zamanından itibaren şuurlu olarak yapılan ıslahat hareketlerinin devamı olup, meşruti bir idarenin kurulmasına, İslam-Hristiyan dünyasının yaklaşmasına zemin hazırlayan bir ıslahat hareketidir.³¹

Esasları, II. Mahmut tarafından tasarlanan ferman, onun ölümü üzerine yerine geçen oğlu Abdülmecid (1839-1861) adına, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın Gülhane parkında, 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Hatt-ı Hümayun'unu okumasıyla, Tanzimat dönemi başlamış olur.

Gülhane Hattı Hümayunu, hukuki biçim açısından, hükümdardan gelen tek yanlı bir işlemdir, yani bir "ferman"dır. Tam bir ferman biçiminde, düz nesir şeklinde olup Padişah tarafından dikte ettirildiği imajı vermektedir. Fermanın içeriği şu şekilde özetlenebilir :

a-İltizam usulü kaldırılarak yerine mali güce göre vergi ilkesi,

b-Devlet harcamalarının kanuniliği ilkesi,

c-Askere almada adalet,

d-Ceza yargılamasına ilişkin güvenceler. (Davalar alenen görülecek, Padişah örfi ceza yetkisini mahkemelere devredek.)

e-Can güvenliği,

f-İrz ve namus dokunulmazlığı,

g-Mülkiyet hakkı,

h-Müsadere yasağı,

i-Eşitlik ilkesi: (Din ayırımı yapmaksızın herkes eşittir.)

j-Kanunların hazırlanması: (Kanunlar, "Meclis-i Ahkam-ı Adliye"de görüşülecek. Burada kararlaştırılan yasalar, Padişah tarafından tasdik edilecek.)

l-Hukukun üstünlüğü ilkesi: (Kanunlar, hem Padişahı, hem ulemayı, Bakanları ve devlet görevlilerini, hem de Vüzerayı bağlayacaktır.)³²

Osmanlı tarihinde, ilk kez bir Padişah, kendi isteğiyle yetkilerini sınırlamış, kendisine ait olan ceza verme hakkını mahkemelere bırakmıştır. Bu sınırlama "yasa

³⁰ Gözler, "Sened-i ittifak", *www. anayasa. gen. t.r.*

³¹ Uçarol, a.g.m., *Büyük İslam Tarihi*, XI, s.451.

³² Gözler, "Tanzimat Fermanı", *www. anayasa. gen. tr.*

üstünlüğü” ya da “yasaya saygı” ilkesini içermektedir.³³

Tanzimat Fermanı, modern Anayasalardaki can, ırz, mal güvenliği gibi temel ilkeleri taşısa dahi bir Anayasa gibi devletin temel kuruluşunu, devlet organlarının birbirleriyle ilişkilerini göstermemektedir. Bundan dolayı Tanzimat Fermanı şekli anlamda bir anayasa değil, maddi anlamda anayasal nitelikte bir belgedir.³⁴

Padişah, fermanın gereklerini yerine getirmeye yani uygulamaya söz vermektedir. Gülhane Hatt-ı Hümayun’unda vaad edilenler gerçekleştirilemedi. 1845 Şubat’ında, Abdülmecid tarafından aynı vaadleri tekrarlayan yeni bir Hatt-ı Hümayun ilan edildi. Ancak bundan da bir sonuç alınamadı.³⁵

5. Islahat Fermanı (1856)

Islahat Fermanı, Kırım savaşının sonunda, Rusya’nın müdahalelerine karşı korunmanın bedeli olarak, dış etkilerin altında, Paris görüşmeleri öncesi ilan edilerek müttefiki olan devletlerin, Osmanlının iç işlerine karışmasını önlemeyi amaçlamıştır. Bu Ferman; Tanzimat Fermanının genişletilmesinden ibaret olup gayr-ı Müslimlere ek haklar vermektedir.

Fermanın içerdiği önemli başlıklar şöyle sıralanabilir:

1-Tanzimat Fermanı ile her din ve mezhebe taahhüt edilen güvenceler yenileniyor, yeni tedbirler alınacağı duyuruluyor.

2-Müslim ve Gayr-ı Müslimler arasında hak, yasa, vergi, devlet hizmetine girme, askerlik konularındaki farklar kaldırılarak eşitlik sağlanması vaad ediliyor.

3-Patrikler makamda ömür boyu kalacaklar,yeni kiliseler kurulacak.

4-Bütün uyruklar okul açabilecek.

5-Yabancılar da Osmanlı ülkesinde mülk sahibi olabilecekler.

İngiltere, Avusturya ve Fransa’nın etkisi altında kalınarak hazırlanan Ferman, Batılı ülkeler tarafından Paris Antlaşmasının maddeleri arasına sokuldu. Böylece uluslararası kimlik kazandı.

Ana hedefi, Müslümanlar ile gayr-ı Müslimler arasında her yönden tam bir eşitlik sağlamak olan Islahat Fermanı, hukuksal ve biçimsel olarak Tanzimat Fermanına benzer. Şekli anlamda anayasa değildir, ancak maddi anlamda anayasal niteliktedir.

³³ Tanör , a.g.e., s. 87-88.

³⁴ Üçok - Mumcu, a.g.e., s. 313; Gözler, ”Tanzimat Fermanı”, *www. anayasa. gen. tr.*

³⁵ Kürkçüer, a.g.e., s. 171.

Din farkı gözetmeksizin, tüm devlet uyruklarını eşit tutma ilkesi, hukuk devletinin gelişimi bakımından zorunlu ve önemlidir. Ancak yargılama konusunda zimmi(gayr-i Müslim Osmanlı vatandaşı) ve yabancılara tanınan ayrıcalıklar hukukun mülkiliği prensibine zarar vermektedir.³⁶

Islahat Fermanı, siyasal yaşantı açısından Müslümanlara katkı sağlamasa da “Hristiyan milletler açısından kendilerinin ilan etmediği bir bağımsızlık bildirisi” sayılabilir.³⁷

Sonuç olarak, Islahat Fermanı, Sened-i ittifakla başlayan Osmanlı Anayasacılık hareketleri içinde atılmış önemli bir adımdır.

6. Tanzimat Dönemi Anayasa Hukuku

Tanzimat’la birlikte yeni yönetim usulleri ortaya çıktı. Bunların başında karar alma konusunda kurulan meclisler gelmektedir. Bu meclisler seçilmiş kurullar değil, uzmanlık komisyonlarıydı. Anayasa Hukuku açısından en önemlisi, II. Mahmut döneminde kurulan Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye’dir. Kurulduğu dönemde danışmanlık yapma, memurları yargılama, devlet-kişi uyuşmazlıklarını çözme gibi yetkileri vardı. Tanzimat’tan sonra ise yasa, tüzük ve yönetmelik hazırlama yetkileri verildi.³⁸

Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye, 1853’te Meclis-i Âli-i Tanzimat ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye olmak üzere iki kuruluşa ayrıldı. Meclis-i Âli-i Tanzimat; yasa ve tüzükleri hazırlamak, hükümete görüş bildirmek, Nazırların ilk yargılamalarını yapmak ve 1856 Islahat Fermanının gereğini yapmakla görevlendirildi. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye ise, adliye, idari, yargı ve temyiz mahkemesi görevlerini üstlendi. 1861’de bu iki kurul Meclis-i Ahkâm-ı Adliye adıyla birleştirildi. 1868’de bunun yerini Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Şura’yı Devlet adlı iki kurul aldı.³⁹

Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, adliye mahkemelerinin en yükseği(Yargıtay) olarak oluşturuldu ve idare hukukundan ayrılarak bağımsızlaştı. 1870’te ise Adliye Nezaretine dönüştürüldü.

Şura-yı Devlet ise, yasa ve tüzük tasarıları hazırlamak, mülki konularda karar

³⁶ Üçok-Mumcu , a.g.e., s. 316.

³⁷ Tanör, a.g.e., s. 97.

³⁸ Üçok-Mumcu , a.g.e., s. 323; Tanör, a.g.e., s. 103.

³⁹ Karal, a.g.e., VII, s. 144-145; Tanör, a.g.e., s. 103-104; Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 323.

almak, hükümete görüş bildirmek, memurları yargılamak, devlet-kışı uyuşmazlıklarını çözmek, bütçeyi denetleme gibi görevlere sahipti.⁴⁰

Zimmilere, devlet memuru olabilme ve askerlik yapabilme haklarının tanınması, hukuksal eşitliğin oluşmasında en önemli adımlar oldu.

Yeni kanunlar hazırlama noktasında, dinsel kaynaklı olmayan yasalar oluşmaya başladı. Bütün uyruklara eşit haklar tanınması, Şeyhülislamın eski konumunu kaybetmeye başlaması gibi etkenler teokratik devlet anlayışından uzaklaştığını göstermektedir.⁴¹ İslam Hukukunun yanında Batı Hukukunun da ülkeye girmesi, Tanzimat hareketiyle, var olan hukuk sisteminin parçalanmasına, hukuk birliğinin kurulamamasına yol açmıştır.⁴² Hukuk alanındaki bu ikili uygulama Cumhuriyet Dönemine kadar sürmüştür.⁴³

Tanzimat'la gelen yeniliklerin sosyolojik sonuçları ise, Padişah'ta toplanan iktidar gücünün kırılmaya başlamasıyla, bunun karşısında "Babı-âli bürokrasisi" denilen yeni bir gücün oluşmasıdır. Diğer sonuç ise iç ve dış kamuoyunun siyasi hayatı etkilemeye başlamasıdır. Geleneksel iç kamuoyuna "basın" da eklenmiştir. Özellikle 1860'tan sonra canlanan basın ve yayın hayatı, demokratik fikirlerin ülkeye girmesinde büyük rol oynadı. Bu da o dönemin en etkin muhalefeti olan Genç Osmanlıları⁴⁴ doğurdu.⁴⁵

Kısacası, Tanzimat dönemi, Padişahın yetkilerini kısıtlayan üstün bir hukuk düzeninin kurulması noktasında hızlandırıcı etkilere neden olmuştur.

7. I. Meşrutiyet Dönemi (1876-1908)

Abdülmeçid'in ölümü üzerine tahta çıkan Abdülaziz (1861-1876), fermanlara sadık kalacağına söz verdiği halde bunu yapmamıştır. Bu da, kendisine karşı Genç Osmanlılar tarafından bir muhalefet akımı başlamasına neden olmuştur.

Genç Osmanlılar, Tanzimatı desteklemekle birlikte yönetimin mutlakiyetçi tutumunu sürdürmesi, yabancı müdahaleleri arttırması, eşitlik uygulamasının

⁴⁰ Karal, a.g.e., VII, s. 147; Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 323-324; Tanör, a.g.e., s. 104.

⁴¹ Tanör, a.g.e., s.102-103.

⁴² Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 316.

⁴³ Gözübüyük, a.g.e., s. 93.

⁴⁴ Genç Osmanlılar, memleketin kurtuluşunu meşruti idarede gören bazı gençlerin birleşerek, ' Genç Osmanlılar Cemiyeti' adı altında 1866'da örgütlenmesidir. Üyeleri arasında Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Ayetullah Bey sayılabilir. 1867 tarihinden itibaren Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın desteği ile Avrupa'da çalışmalarına başladılar. Karal, a.g.e., s. 299-315; Tanör, a.g.e., VII, 122-123.

⁴⁵ Tanör, a.g.e., s. 122.

Müslümanlara zarar vermesi, ekonomik çöküntüye neden olması gibi olumsuz sonuçlarını da eleştiriyorlardı. Onlara göre çözüm, özgürlüğün gerçekleşmesi, anayasalı bir rejimin, yürütmeyi denetleyecek bir meclisin kurulmasıydı.⁴⁶

Yeni oluşan bu akımın sonucu olarak Abdülaziz tahttan indirilerek, yerine V. Murat (1876) getirilmiştir. Onun da akli dengesi yerinde değildi. Devletin kurtuluşunu, meşruti bir yönetim kurmakta gören Mithat Paşa (1822-1884), Anayasayı yürürlüğe koyma vaadinde bulunan II. Abdülhamit'in (1876-1909) tahta çıkmasını sağladı.

Cevdet Paşa (1823-1895) gibi bazı ileri gelenlerin, İslam Hukukunun Müslümanların Anayasası olduğunu iddia etmeleri ve Kanun-i Esasi yapılmasına karşı çıkmalarına rağmen,⁴⁷ Server Paşa (1821-1886) başkanlığında, "Cemiyet'i Mahsusa" adında bir komisyon kuruldu. Bu resmi kurul, ikisi asker, onu ulema ve üçü Hristiyan olan, on altı mülki bürokrattan oluşan 28 kişiden ibaretti. Komisyon önce Belçika (1831), Fransa (1875) ve Prusya (1853) anayasalarından yararlanarak bir taslak hazırladı. Mithat Paşa başkanlığındaki Meclis-i Vükela'nın da onayından geçen metin, 23 Aralık 1876'da Padişah tarafından kabul edildi.⁴⁸ Batılı anlamda ilk Osmanlı yazılı Anayasası olan Kanun-i Esasi'nin kabulüyle Tanzimat dönemi sona ererek Meşrutiyet dönemi başladı.

İlk Osmanlı parlamentosu, 20 Mart 1877 yılında açıldı.

119 madde olan Kanun-i Esasi metni, 12 fasıldan oluşmaktaydı. Bu Fasıllar;

1-Memalik-i Devleti Osmaniye (md 1-7)

2-Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi (md 8-26)

3-Vükela-i Devlet (md 27-38)

4-Memurin (md 39-41)

5-Meclis-i Umumi (md 42-59)

6-Heyet-i Ayan (md 60-64)

7-Heyet-i Mebusan (md 65-80)

8-Mehakim (md 81-91)

9-Divan-ı Âli (md 92-95)

10-Umur-u Maliye (md 96-107)

⁴⁶Tanör, a.g.e., s. 123.

⁴⁷ Ercüment Kuran, "Türk Tefekkür Tarihinde Ahmet Cevdet Paşanın Yeri", *Ahmet Cevdet Paşa Semineri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, 27-28 Mayıs 1985, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1986, s.11.

⁴⁸ Tanör, a.g.e., s.133.

11-Vilayet (md 108-112)

12-Mevaddı Şetta (md 113-119), şeklindedir.

Kanun-i Esasi, hem maddi hem de şekli anlamda tam bir Anayasadır. Zira hem devlet organları arasındaki ilişkileri, hem de vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini düzenlemektedir. 115. maddeye göre, “Kanun-i Esasinin bir maddesi bile hiçbir sebep ve bahane ile tatil ve icradan ıskat edilemez”. 116. maddesine göre ise, Kanun-i Esasinin değişiklik teklifinin kabulü için Meclis-i Mebusan’ın ve Meclis-i Âyanın üye tam sayılarının üçte iki oy çokluğu gerekir. Bunlar Kanun-i Esasinin zor değiştirilebilir bir metin olduğunu gösterir. Dolayısıyla Kanun-i Esasi şekli anlamda da Anayasadır.⁴⁹

Üçok ve Mumcu, bu Anayasanın kaynağında, Batı Anayasalarında ki gibi bir ulusal hareket yoktur iddasında bulunsalar da,⁵⁰ Tanör, bu Anayasanın temelinde toplumsal bir hareket olduğunu belirtmektedir. Çok uluslu bir imparatorlukta anayasal dinamikleri, sadece hakim cemaatte ya da ana unsurun (Mithat Paşa grubu) eylemlerinde aramak doğru değildir.⁵¹

1876 Anayasası, Padişaha yürütme ve yasama alanında büyük yetkiler vermiştir. Örneğin, 35. maddeye göre Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu) ile Heyet-i Mebusan (Meclis Üyeleri) arasında bir ihtilaf çıkarsa, Padişahın Heyet-i Vükelayı değiştirme veya Heyet-i Mebusan-ı fesih hakkı vardır. 7. madde ile Padişaha Meclis-i Umumiye toplantıya çağırma ve kapatma yetkisi verilmiştir.⁵²

Kanun-i Esasi'nin 7. maddesinde Padişaha tanınan fesih hakkının tüm parlamenter rejimlerde, yürütme organının başına tanınan bir yetki olduğunu söyleyen Kemal Gözler, Osmanlı Padişahına da tanınmasının doğal olduğunu savunmaktadır. 35. maddede öngörülen fesih hakkı için yerinde olduğu görüşündedir. Bu usûlü, 20. yüzyılın “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” araçlarına benzetmektedir.⁵³ Bu yetkileri kullanan II. Abdülhamid 20 Mart 1877’de Meclisi feshetmiştir. Mebusan seçimleri yapılmış, 13 Aralık 1877’de Meclis-i Umumi tekrar toplanmıştır. 14 Şubat 1878’de Abdülhamid Kanun-i Esasi’ye dayanarak (md. 43) Meclis-i Umumiye tatil etmiştir. Kasım başında toplanması gereken Meclisi bir daha toplantıya çağırmamıştır. Burada

⁴⁹ Gözler, “*Kanun-i Esasi*”, *www.anayasa.gen.tr.*

⁵⁰ Üçok- Mumcu, a.g.e., s. 318.

⁵¹ Tanör, a.g.e., s. 127.

⁵² Karal, a.g.e., VIII, 222-223; Gözler, “*Kanun-i Esasi*”, *www.anayasa.gen.tr.*

⁵³ Gözler, “*Kanun-i Esasi*”, *www.anayasa.gen.tr.*

fesih hakkının değil, toplantıya çağırma hakkının kötüye kullanılması vardır.⁵⁴ Meclisin tatil edilmesiyle 1909'a kadar meclissiz bir yönetim dönemine girilmiştir.

8. II. Meşrutiyet Devri (1908)

1878'de Meclisin tatil edilmesiyle otuz yıl sürecek meclissiz bir yönetim dönemi başlamıştır. İmparatorluğu kurtarma fikriyle yola çıkan Jön Türklerin⁵⁵ muhalefeti, Balkanlardaki kıpırdanmalar, II. Meşrutiyeti doğuran nedenler arasındadır. Jön Türklerin Makedonya'daki eylemlerinden çekinen II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de Meclis-i Mebusan'ı yeniden toplantıya çağırdı. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

Abdülhamit'in aymazlığı ve benzeri nedenlerle 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) meydana geldi. Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Harekât Ordusu ayaklanmayı bastırmak için İstanbul'a geldi.⁵⁶ Bu olayların sonucunda 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamit tahtan indirilerek yerine Mehmet Reşat (1909-1918) getirildi.⁵⁷

1876 Anayasasına göre seçilmiş olan milletvekilleri yeni bir anayasa yapmak yerine Kanun-i Esasi'nin 21 maddesinde değişiklik yaptılar. Bir madde kaldırıldı ve üç yeni madde eklendi. Bu değişiklik ile, Padişahın yetkileri ve meclisi tek başına feshetme hakkı sınırlandırıldı. Meclisin yetkileri genişletildi, parlamento üyelerinin kanun önerme hakları kesinleşti. Meclis-i Mebusan'a, hükümeti güvensizlik oyuyla düşürebilme hakkı verildi. Padişahın, polis soruşturmasına göre ülkenin düzenini bozan kişileri sürgüne gönderme yetkisini içeren 113. madde kaldırıldı.⁵⁸

Böylece, Anayasa demokratikleşerek, Osmanlı rejimi de meşrutî monarşi halini aldı. İttihat ve Terakkinin ileri gelenleri, meclisteki muhalefeti sindirmek ve gerektiğinde yeni bir meclis oluşturabilmek için, 1916'da Meclis-i Mebusan'ı dağıtma hakkını Anayasa'da yapılan bir değişiklik ile yine 1876'daki gibi sınırsız şekilde Padişaha tanıdılar.⁵⁹ Padişah Vahdettin (1918-1922), bu hakkı 21 Aralık 1918'de, İttihat ve Terakkiye karşı kullanarak meclisi feshetti. Böylelikle çoğunluğunu İttihat ve

⁵⁴ Gözler, "Kanun-i Esasi", *www.anayasa.gen.tr.*

⁵⁵ Jön Türkler; Abdülhamit döneminde Tıbbiye-i Şahane (Askeri Tıbbiye) öğrencilerinin oluşturduğu gizli örgüttü. Meşveret, Osmanlı, İntikam, Kanun-i Esasi gibi gazeteler çıkararak halka seslenmişlerdi. Amaçları Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmaktı. Karal, a.g.e., VII, 510-513; Tanör, a.g.e., s.168-169.

⁵⁶ Adem Ölmez, *Gazi Ethem Paşa'nın Askeri ve Siyasî Hayatı (1844-1909)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004.

⁵⁷ Tanör, a.g.e., s.158.

⁵⁸ Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 320.

⁵⁹ Üçok-Mumcu, a.g.e., s. 321; Kürkçüer, a.g.e., s. 174.

Terakkinin oluşturduğu muhalefetten kurtulmuş oldu. Meşrutiyet devri de sona erdi.

B. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ (1919-1923)

Mondros Mütarekesiyle (30 Ekim 1918), düşman işgaline karşı oluşan Müdafaa-i Hukuk hareketlerine yön verip, birlik sağlamak amacıyla Padişah Vahdettin'in istek ve para yardımıyla⁶⁰ M. Kemal (1881-1936), 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkıp bir dizi kongreler yaptı. 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılan Sivas kongresinde İstanbul hükümetinden, "Meclis-i Milliye'nin" toplanmasını istedi. Ve Milli Kongrenin toplantı halinde olmadığı zamanlar görev yapması için "Heyet-i Temsiliye'nin" kurulması kararlaştırıldı. Oluşan bu birliğin yaptığı baskı sonucu, İstanbul hükümeti 7 Ekim 1919 tarihli İntihab-ı Mebusan karnamesini çıkararak, Aralık 1919 da seçim yaptı. Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de toplandı. Ve 20 Ocak 1920'de Misak-ı Milliye kabul etti. Ancak 16 Mart 1920'de, İstanbul'un işgal edilmesiyle meclis çalışamaz duruma geldi. M. Kemal 19 Mart 1920'de Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanabilmesi için seçimler yapılmasını istediğini bildiren bir tamim yayımladı.⁶¹

TBMM 23 Nisan 1920'de yeni seçilen milletvekilleri ve eski Meclis-i Mebusan üyelerinin katılması ile açıldı. Meclis ilk iş olarak, kendi bünyesinden çıkan bir yürütme kurulu kurdu. (25 Nisan 1920). Yürütmeyi meydana getiren icra vekilleri kendi üyeleri arasından seçiliyordu.

TBMM hükümetinin dayandığı ilkeler, 23 Ocak 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu ile belirlendi. Bu Anayasa 24 maddeden oluşmuştur. En önemli maddeleri arasında; Milli egemenlik ilkesini esas alan birinci madde, Yasama, yürütme'nin TBMM'de toplandığı ikinci madde, meclisin bakanlara yön gösterebileceğini ve gerektiğinde değiştirebileceği belirten sekizinci madde gösterilebilir.

1921 Anayasasının kurduğu hükümet sistemi, meclis hükümetidir. Şöyle ki; yasama ve yürütme güçlerinin TBMM'de toplanması, bakanların Meclis tarafından seçilmeleri, Meclisin bakanları her zaman değiştirebilmesi ve onlara yön gösterebilmesi, buna karşılık Bakanlar Kurulunun, Meclise karşı fesih yetkisinin olmaması ve bir devlet

⁶⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1991, I, 235-239.

⁶¹ Gözübüyük, a.g.e., s. 104-110; Gözler, www.anayasa.gen.tr.

başkanlığının oluşturulmaması buna bir kanıttır.⁶²

Kurtuluş savaşının galibiyetle sonuçlanmasıyla, TBMM, 30 Ekim ve 1-2 Kasım 1922 tarihli, 307 ve 308 sayılı kararıyla Osmanlı İmparatorluğunun sona erdiği ve saltanatın 16 Mart 1920'den itibaren kalktığını ilan etmiştir. Bunun üzerine I. TBMM, 1 Nisan 1923'te yeni seçimlerin yapılması için dağılma kararı aldı. Ancak Meclisin sürekliliği ilkesi gereği yeni Meclis oluşana kadar I. TBMM görevine devam etti.

11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başlayan II. dönem Meclis, 23 Ağustos 1923'te Lozan Antlaşmasını⁶³ onayladı. 13 Ekim 1923'te Ankara'nın başkent olduğunu ilan etti. 29 Ekim 1923 tarihli anayasa değişikliği, "Teşkilatı Esasiye kanununun bazı maddelerinin tanzihen değiştirilmesine dair kanun" ile olmuştur. Bu kanunun 1. maddesi, "Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir" demiştir. Cumhuriyetin ilanı için yeni bir Anayasa yapılmamış mevcut Anayasada değişiklik yapılmıştır.

11. maddeye göre, "Türkiye reisi cumhuru, devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe meclise ve heyeti vekile başkanlık edebilir." Bu yasa ile Türkiye de ilk kez devlet başkanlığı (Cumhurbaşkanlığı) kurumu oluşturulmuştur.

10. madde ise "Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM genel kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir, Cumhurbaşkanlığı görevi yeni Cumhurbaşkanının seçilmesine kadar devam eder, tekrar seçilmek caizdir" şeklinde değiştirilmiştir.

3 Mart 1924 günü kabul edilen 431 sayılı hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaniyeli'nin Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına dair kanun ile hilafet makamı kaldırılmış, halifelik, Meclise bırakılmıştır. (md. 1)

⁶² Özbudun, a.g.e., s. 6-7.

⁶³ Kurtuluş Savaşının zaferle sona ermesinden sonra yeni Türkiye Devleti'ni bütün dünyaya resmen kabul ve tasdik ettirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla İtilaf Devletleri, Türk barış antlaşmasının şartlarını tesbit etmek için T.B.M.M Hükümetini 13 Kasım 1922'de Lozan'da yapılacak olan konferansa davet ettiler (28 Ekim 1922). 20 Kasım'da toplanan konferansa İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılmıştır. Türkiye bu ülkelere karşı tek başına idi. Boğazlarla ilgili görüşmeler sırasında konferansa Ruslar ve Bulgarlar da katıldı. A.B.D. sadece bir gözlemci bulunduruyordu. Lozan Barış Antlaşması, Türk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Çünkü Batılı Devletler ile Türkiye Devleti arasındaki ilişkiler bu antlaşma ile yeniden düzenlenmiştir. Bu antlaşma ile Batılı Devletler Türkiye Devleti'nin milletlerarası alanda bağımsız, bütün diğer devletlerle eşit, onurlu bir devlet olduğunu kabul etmiş ve artık Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini kabullenmiştir. *Meydan Larousse*, VI, 1114; Salih Omurtak v.d, "Atatürk" md, *İslam Ansiklopedisi*, I, 699.

1. 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu

İkinci yeni Meclis oluşurken, yeni bir anayasa yapma fikri gündeme geldi. Çünkü 1876 Kanun-i Esasi resmen ilga edilmemiş, 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ise yeni devletin ihtiyaçlarını karşılayacak derecede ayrıntılı değildi.⁶⁴

Anayasa tasarısı, Kanun-i Esasi Encümeni tarafından hazırlanarak Genel Kurula sunuldu. 1924 Anayasası ileriki anayasa değişiklikleri için özel kurallar koymamıştı. Bu nedenle yumuşak bir anayasa idi.⁶⁵ Meclis ilk önce, bu konuda, 11 Mart 1340 (1924) tarih ve 83 sayılı “Teşkilat-ı Esasiye (20 Nisan 1340) Kanununun Ekseriyet-i Mutlakanın Sülûsan Ekseriyetiyle Kabul Edilmesine Dair Kararı” almıştır. Buna göre, yeni Anayasa, toplantı yeter sayısı olan üye tam sayısının salt çoğunluğun üçte ikisinin oyu ile kabul edilmiştir.⁶⁶

Anayasa altı fasıldan oluşur.

1. fasıl: Ahkâm-ı Esasiye (md 1-8)

2. fasıl: Vazife-i Teşriye (md 9-30)

3. fasıl: Vazife-i İcraiye (md 31-52)

4. fasıl: Kuvve-i Kazaiye (md53-60)

Divan-ı Âli (md 61-67)

5. fasıl: Türklerin Hukuku Âmmesi (md 68-88)

6. fasıl: Mevaddı Müteferrika

Vilâyat (md 89-91)

Memurin (md 92-94)

Umur-u Maliye (md 95-99)

Teşkilât-ı Esasiye Kanununa Ait Zevabıt (md 100-105)

Muvakkat Madde

⁶⁴ Özbudun, a.g.e., s. 9 .

⁶⁵ Tanör , a.g.e., s. 290-291.

⁶⁶ Gözler, “1924 Teskilati Esasiye Kanunu”, *www. anayasa. gen. tr.*

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Kısaca Anayasayı hazırlayan tarihsel gelişmeler verildikten sonra, şimdi iki Anayasanın karşılaştırılmasına geçebiliriz. 1876 Anayasası esas alınarak 1924 Anayasası ile karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Karşılaştırma bölüm bölüm yapılacaktır. 1876 Anayasasında meydana gelen değişikliklere yeri geldikçe değinilecektir.

A. GENEL HÜKÜMLER

1. Devlet Şekli: Osmanlı Devleti bir monarşidir. 1876 Kanun-i Esasi’de de belirtildiği üzere saltanat Osmanlı soyuna ve en büyük evlada aittir.⁶⁷

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununa göre ise Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.⁶⁸ Bu hükmün değiştirilmesi 102. madde ile yasaklanmıştır. 1924 Anayasası ile Saltanat sistemi kaldırılmış ve Cumhuriyet sistemine geçilmiştir.

2. Devletin Dini: Kanun-i Esasi, “Osmanlı Devletinin dini, dini İslam’dır” der. Bazı yazarlara göre, aşağıda belirtilecek nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti teokratiktir. Zira Osmanlı Padişahı, aynı zamanda İslam dininin halifesi ve hamisidir.⁶⁹ Devletin teokratik özelliğini kanıtlayan diğer unsurlar; Padişahın Ahkâm-ı şeriye’yi uygulatması (md. 7), Şeyhülislamın hükümet içinde yer alması (md. 27), hazırlanan yasaların umur-u diniye’ye (dini buyruklara) aykırı olmayışı (md. 64), ülkede şer’iye mahkemelerinin bulunuşu (md. 87), Padişahın adının hutbelerde zikredilmesidir. (md. 7)⁷⁰ Diğer bazı yazarlara göre ise, Osmanlı batılı anlamda bir teokratik devlet değildir. Zira, Padişah’a yetki veren din otoriteleri değildir.⁷¹

⁶⁷ K.E md 3.

⁶⁸ T.E md 1.

⁶⁹ K.E md 4.

⁷⁰ Tanör, a.g.e., s. 135.

⁷¹ Gözler, www.anayasa.gen.tr, (Kemal Gözler’in, Mustafa Erdoğan’dan naklettiğine göre, Osmanlı Devleti teokratik bir devlet değildir.)

1924 Teşkilat-ı Esasiye'ye göre de Türkiye Devletinin dini, İslam'dır. Ancak 1922'de saltanatın, 1924'te halifeliğin kaldırılmasıyla⁷² devletin teokratik özelliğini yitirmiş olması Kanun-i Esasi'dekinden farklı olmasının nedenidir. "Bu kural artık gelenekten, dinden, ve monarşiden, saltanat ve hilafetten değil, Anayasayı yapan siyasal ve dünyasal iradedden kaynaklanıyordu."⁷³

3. Devletin Resmi Dili: Her iki Anayasada devletin resmi dili Türkçe'dir.⁷⁴

4. Egemenlik: Kanun-i Esasi'de egemenliğin kime ait olduğunu gösteren açık hüküm yoktur. Ancak egemenliğin millete ait olduğunu gösteren bir kaydın olmayışı, saltanatla ilgili düzenlemelerin bulunuşu, Kanun-i Esasi'nin bütününde Padişahın devletin en asli organı olduğunu gösteren sonuçlar; egemenliğin Padişaha ait olduğunu göstermektedir.⁷⁵

1924 Teşkilât-ı Esasiye'ye göre egemenliğin sahibi millettir. Ancak egemenliği kullanma hakkı doğrudan millete ait değildir, milletin temsilcisi olan BMM'ye aittir. "BMM, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakkı hakimiyeti kullanır".⁷⁶

Heyet-i Mebusan'dan her biri kendini seçen çevrenin vekili olmayıp umum Osmanlının vekiliydi.⁷⁷ Bülent Tanör'e göre, "umum Osmanlının vekili" ibaresiyle "Padişahı artık siyasal sistemin mutlak ve biricik egemeni olmaktan" çıkarmaktadır. Çünkü, Heyet-i Mebusan seçimle gelmiş ilk Osmanlı meclisidir. Her ne kadar meclisin yetkileri kısıtlı bile olsa bu ibareyle milleti de "bir siyasal varlık olarak anayasal sisteme" katmaktadır.⁷⁸ Kemal Gözler'e göre, bu maddeden hareketle böyle bir sonuca ulaşamaz.⁷⁹

5. Devletin Başkenti: 1876 Anayasasında başkent İstanbul şehri iken, 1924

⁷² Hilafet Makamı kaldırılmış, hilafet ise BMM'ye bırakılmıştır.

⁷³ Tanör, a.g.e., s. 295.

⁷⁴ K.E md 18, T.E md 2.

⁷⁵ Tanör, a.g.e., s. 136.

⁷⁶ T.E md 4.

⁷⁷ K.E md 71.

⁷⁸ Tanör, a.g.e., s. 137.

⁷⁹ Gözler, "Kanun-i Esasi", *www.anayasa.gen.tr*.

Anayasasında Ankara başkent⁸⁰ olarak kabul edilmiştir.⁸¹

B. TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Kanun-i Esasi 8 ilâ 26'ncı maddelerinde "Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi" başlığı altında Osmanlı tebaasının temel hak ve özgürlüklerini düzenlemiştir.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, "Türklerin Hukuk-ı Ammesi(Türklerin Kamu Hakları)" adıyla beşinci bölümde 68 ila 88. maddelerde buna yer vermiştir.

Vatandaşlık Hakkı : Kanun-i Esasi'de Osmanlı Devletinde herkes dini, mezhebi ne olursa olsun "Osmanlı" sayılır ve Osmanlı sıfatının oluşum ve kaybı kanunla belirlenirdi.⁸²

1924'te ise, Osmanlı yerini Türk vatandaşı ifadesi almıştı. Türkiye'de veya Türkiye dışında babası bir Türk olan yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelip memleket içinde oturan ve ergenlik yaşına vardığında resmi olarak Türk vatandaşlığını isteyen veyahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür.⁸³

Dilekçe Hakkı : Osmanlı vatandaşlarının kanuna aykırı gördükleri hallerden dolayı dilek ve şikayetlerini bildirmek için ilgili mercilere ve Meclis-i Umumi'ye dilekçeyle başvurma ve memurlar hakkında şikayette bulunma hakkı vardı.⁸⁴ Bir kimse şahsına ait davasından dolayı Meclis-i Umumi'nin iki heyetinden birine dilekçe verdiği halde eğer önce ait olduğu ilgili devlet merciine müracaat etmediği ortaya çıkarsa dilekçesi red olunurdu.⁸⁵

1924'te Türkler gerek kendileri gerek kamu ile ilgili olarak kanunlara ve tüzüklere aykırı gördükleri durumları yetkili makamlara ve TBMM'ye tek başlarına

⁸⁰Ankara, Anadolu'nun ortasında, savaş cephelerine eşit uzaklıkta bir kentti. Savaşın yönetimi ve haberleşme, Ankara'dan kolaylıkla yürütülürdü. Yurt düşmanlardan kurtulduktan sonra 13 Ekim 1923 günü İsmet Paşa ve dört arkadaşı Ankara'nın başkent olması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yasa önerisi verdiler. Öneri mecliste oylandı, kabul edildi. Böylece Ankara yeni Türkiye Devleti'nin başkenti oldu. *Yurt Ansiklopedisi*, "Ankara" md, Anadolu Yay., İstanbul, 1981, I, 672.

⁸¹ K.E md 2, T.E md 2.

⁸² K.E md 8.

⁸³ T.E md 88.

⁸⁴ K.E md 14.

⁸⁵ K.E md 52.

veya toplu olarak haber verebilir ve şikayette bulunabilirlerdi. Haber veya şikayeti alan makam, kişi ile ilgili başvuruların sonucunu dilekçe verene, yazılı olarak bildirmekle mecburdu.⁸⁶

Devlet Memuriyetine Girme Hakkı : 1876 Kanun-i Esasi'ye göre, devletin resmi dili olan Türkçe'yi bilmek şartıyla⁸⁷ herkes kendi yeteneklerine göre devlet memuriyetine girebilecekti.⁸⁸

Teşkilat-ı Esasiye'nin "memurin" bölümünde yer alan aynı konuya göre de, siyasi hakları olan her Türk'ün, yeterliliğine ve hak edişine göre, devlet memuru olma hakkı vardı.⁸⁹

Mülkiyet Hakkı: İki anayasaya göre, kamu yararı gerektirmedikçe ve bedeli peşin ödenmedikçe, kişinin tasarrufunda bulunan mülk alınamaz, istimlak edilemezdi.⁹⁰ Teşkilat-ı Esasiye'deki aynı maddenin devamında olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para, mal ve çalışma dışında hiç kimse hiçbir fedakarlık için zorlanamazdı. Yani, başka bir ifade ile olağanüstü durumlar ekstra vergi yükü getirebilirdi.

Toplanma ve Dernek Kurma Hakkı : 1876 Kanun-i Esasi'de bu konularda bir madde bulunmazken, 1909'da eklenen yeni madde ile Osmanlılara, toplanma ve dernek kurma hakkı tanınmıştı. 1924 Teşkilat-ı Esasiye'de de bunlar Türklerin tabii haklarından sayılmıştı.⁹¹

Kişi Güvenliği : Kanun-i Esasi, "kişi hürriyeti dokunulmazdır" der. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebep ve suret dışında bir bahane ile cezalandırılmaz.⁹² 1909 değişikliği ile kişiler, kanun dışı tutuklanamaz, hükmü de eklenmişti.⁹³ 1924 Teşkilat-ı Esasiye, kanunda belirlenmiş hal ve şekiller dışında hiç kimse yakalanamaz ve tutulamaz diyerek her iki hükmü de içermekteydi.⁹⁴

Kişi Hürriyeti : 1876 Kanun-i Esasi, Osmanlılar kişi özgürlüğüne sahip ve başkalarının hukuku hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleflerdi.⁹⁵ 1924 Teşkilat-ı Esasiye göre ise, her Türk hür doğar ve yaşar. Hürriyeti, başkasına zarar vermeyecek

⁸⁶ T.E md 82.

⁸⁷ K.E md 18.

⁸⁸ K.E md 19.

⁸⁹ T.E md 92.

⁹⁰ K.E md 21, T.E md 74.

⁹¹ 1090 Anayasası md 120, T.E md 70.

⁹² K.E md 10.

⁹³ 1909 Anayasası md 10.

⁹⁴ T.E md 72.

⁹⁵ K.E md 9.

her şeyi yapabilmek şeklinde tanımlamıştı. Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyet sınırıydı.⁹⁶

İbadet Hürriyeti : Kanun-u Esasi ve Teşkilat-ı Esasiye’de; halkın güvenliği ve umumi kuralları ihlal etmemek şartı ile ülkedeki tüm dinler, ibadetler serbestti ifadesi yer almaktadır. 1924 Anayasasında tarikat ve felsefi düşüncelerin serbestliği de vurgulandı.⁹⁷

Basın Hürriyeti : 1876 Kanun-i Esasi’ye göre, basın kanun dairesinde serbestti. 1909’daki değişiklik ile, yayınlamadan önce denetlenemez, yoklanamaz ibaresi eklenmiştir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye aynı hükümleri içermekteydi.⁹⁸

Şirket Kurma Hürriyeti : 1876 Anayasasına göre, ticaret, zanaat ve tarım alanlarında yasalar çerçevesinde şirket kurma serbestti.⁹⁹ Aynı konuda 1924 Anayasasında, şirketlerin serbestlik sınırı kanunla çizilir denmişti.¹⁰⁰

Öğretim Hürriyeti : 1876 Kanun-i Esasi’ye göre, kanunlara uymak şartıyla genel ve özel öğretim yapma serbestti.¹⁰¹ Bütün okullar, devletin denetimi altındaydı. Osmanlı halkının eğitiminin birlik ve düzen içinde olması için gerekli her şey yapılacaktı. Farklı milletlerin inançlarına ait esaslar korunacaktı.¹⁰²

1924 Teşkilat-ı Esasi’ye göre ise, hükümetin gözetimi ve denetimi altında ve kanun çerçevesinde her türlü öğretim serbestti.¹⁰³

Seyahat Hürriyeti : Teşkilat-ı Esasiye Kanununda seferberlik ve sıkıyönetim halleri veyahut salgın hastalıklardan dolayı kanun gereğince alınan tedbirler dışında seyahat hürriyeti kısıtlanamaz denilmişti.¹⁰⁴ Kanun-i Esasi’de bu konuda bir madde yoktu.

Eşitlik İlkesi : Dini ve mezhebi ne olursa olsun bütün Osmanlılar, kanun önünde haklar ve ödevler bakımından eşitti.¹⁰⁵ Türkler, kanun karşısında eşit ve kanuna uymakla mükellefti.

1924’de hiçbir zümre, sınıf, aile ve fert imtiyaza sahip değildi. Vatandaşlar için

⁹⁶ T.E md 68.

⁹⁷ K.E md 11, T.E md 75.

⁹⁸ K.E md 12, 1909 Anayasası md 12, T.E md 77.

⁹⁹ K.E md 13.

¹⁰⁰ T.E md 79.

¹⁰¹ K.E md 15.

¹⁰² K.E md 16.

¹⁰³ T.E md 80.

¹⁰⁴ T.E md 78.

¹⁰⁵ K.E md 17.

kanuna itaat şartı getirildi.¹⁰⁶

Vergilerin Kanuniliği İlkesi : Her iki anayasaya göre, kanunun öngördüğü haller dışında vergi veya başka ad altında hiç kimseden para alınamaz. Vergiler ancak yasa ile konabilirdi.¹⁰⁷ Ancak, Kanun-i Esasi müsadere ve angarya yasağına savaş sırasında usulen tayin olunacak olan vergi ve halleri bundan istisna tutmuştu. Kanun-i Esasi'ye göre, yürürlüğe konulan vergi kanununa göre, herkes kudreti nispetince vergilendirilecekti.¹⁰⁸

Kanun-i Hakim İlkesi : Her iki anayasaya göre, hiç kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye zorlanamazdı.¹⁰⁹

Konut Dokunulmazlığı : İki anayasaya göre de, herkes konut dokunulmazlığına sahipti. Kanunun tayin ettiği haller dışında kimsenin konutuna girilemezdi.¹¹⁰ 1924 Anayasasında aynı maddenin devamında kimsenin üstü aranamaz denilmiştir.

İşkence ve Angarya Yasağı : Her iki anayasada işkence, angarya ve müsadereyi yasaklamıştır.¹¹¹

Haberleşme Gizliliği : 1876 Kanun-i Esasi'de bu konuda bir madde yokken, 1909'da yapılan değişiklikte yeni bir madde eklenerek, postalara verilen evrak, mektuplar yetkili sorgu yargıcı veya mahkeme kararı olmadıkça açılmaz denmiştir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye'de ise, mektup ve evraklara, her türlü emanetler ve telgraf, telefonla haberleşmenin gizliliği bozulamaz, ibareleri eklenmiştir.¹¹²

C. YASAMA

1876 Kanun-i Esasiye göre, yasama organı "Meclis-i Umumi'dir. Meclis-i umumi 42 ile 80. maddeler arasında düzenlenmiştir. Meclis-i Umumi, Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan adlı iki heyetten oluşuyordu.¹¹³

1. Heyet-i Âyan: Heyet-i Âyanın başkan ve üyeleri doğrudan doğruya Padişah

¹⁰⁶ T.E md 69.

¹⁰⁷ K.E md 25, T.E md 84-85.

¹⁰⁸ K.E md 20.

¹⁰⁹ K.E md 23, T.E md 83.

¹¹⁰ K.E md 22, T.E md 76.

¹¹¹ K.E md 24, 26, T.E md 73.

¹¹² 1909 Anayasası md 119, T.E md 81.

¹¹³ K.E md 42.

tarafından atanırdı ve üye sayısı Heyet-i Mebusanın üye sayısının üçte birini geçemezdi.¹¹⁴ Üye seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş, umumun itimadına şayan ve devlet hizmetinde bulunmuş olmak gerekirdi.¹¹⁵ Heyet-i Âyan üyeliği ömür boyuydu. Üyeler, vali, ordu komutanı, elçi, hahambaşı, patrik görevinde bulunmuş olanlardan ayrıca kara ve deniz generalleri ve liyakatli kişilerden münasip olanlar tayin olunurdu. Kendi talepleri ile başka memuriyete geçenlerin üyelikleri düşerdi.¹¹⁶

Heyet-i Âyan üyelerini, Padişahın atamasında sakınca yoktu. Çünkü Heyet-i Âyan üye sayısı, Heyet-i Mebusan, “üye sayısının üçte birini geçemez ve ömür boyu görevde kalırlar”, maddesiyle Padişahın beğenmediği üyeleri değiştirme veya yeni üyeler atayarak çoğunluğu değiştirme imkanı yoktu.¹¹⁷

Heyet-i Âyan azalarının maaşı aylık on bin kuruştı. Başka görevden gelen azanın maaşı, on bin kuruştan eksik ise tamamlanırdı. On bin kuruştan fazla ise karışılmaz, fazla olan kısmını almaya devam ederdi.¹¹⁸

Heyet-i Âyan, Heyet-i Mebusan tarafından verilen kanun ve kuralların metinlerinde dini inanç, Padişahın şahsına, özgürlüğe, Kanun-i Esasi’ye, devletin bütünlüğü, kamu güvenliği, vatanın müdafaasına hanel getirici bir durum görürse, görüşünü de ilave ederek bunun red olunması, düzeltilmesi veya değiştirilmesi için Heyet-i Mebusan’a iade ederdi. Kabul ettiklerini onaylayarak sadaret makamına arz ederdi.¹¹⁹

1909’da Kanun-i Esasi’ye eklenen yeni madde ile, Heyet-i Âyan görüşmelerinin açık olarak yapılması esası getirilmiştir.¹²⁰

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda, Heyet-i Âyan gibi ikinci bir meclis yoktur.

2. Heyet-i Mebusan:

Heyet-i Mebusan üyeleri, Osmanlı tebaasından her elli bin erkek nüfusa bir temsilci seçilmesiyle oluşurdu.¹²¹ Seçimler gizli oy ilkesi ile yapıldı, özel bir kanunla

¹¹⁴ K.E md 60.

¹¹⁵ K.E md 61.

¹¹⁶ K.E md 62.

¹¹⁷ Gözler, “*Kanun-i Esasi*”, *www. anayasa. gen. tr.*

¹¹⁸ K.E md 63.

¹¹⁹ K.E md 64.

¹²⁰ 1909 Anayasası md 121.

¹²¹ K.E md 65.

belirlenirdi.¹²²

Her iki Anayasaya göre, mebuslar, hem azalık hem de başka bir devlet memurluğunda bulunamazdı.¹²³ 1876 Anayasasına göre, bir memur azalığa seçilirse, azalığı kabul edip etmemekte serbestti. Ancak kabul ederse memuriyet görevi son bulurdu. Bakanlardan seçilenler istisnadır.¹²⁴

1924 Anayasasına göre, T.B.M.M mebusları da millet tarafından seçilirlerdi.¹²⁵

a. Seçmen Yaşı ve Durumu

On sekiz yaşını bitiren her Türk erkeği mebus seçimlerine katılma hakkına sahipti.¹²⁶ Kanun-i Esasi'de seçmenlere ait böyle bir madde yoktu.

Seçmenler, seçecekleri mebusları mensup oldukları il çevresinden seçmek zorundaydı.¹²⁷

b. Seçilme Yaşı

Her iki Anayasaya göre, seçilme yaşı otuzdu.¹²⁸

c. Seçimlerin Süresi

Her iki anayasada da seçimler dört senede bir yapılırdı ve üyelerin tekrar seçilmeleri mümkündü.¹²⁹

1876 Anayasasına göre, seçimlere toplantı ayı olan Kasım ayından (yasama yılı başı) en az dört ay önce başlanır.¹³⁰

1924 Anayasasına göre, eski meclis, yeni meclisin toplanmasına kadar devam ederdi. Yeni seçim yapılmasına imkan görülmezse, toplanma dönemi bir yıl daha uzatılabilirdi.¹³¹

d. Seçim Yenileme

1876 Kanun-i Esasi'ye göre, Heyet-i Mebusan, Padişah tarafından fesh ile dağıtıldığında, altı ay içinde toplanıp, tüm mebusların yeniden seçilmelerine başlanırdı.¹³²

1924 Teşkilat-ı Esasiye'de ise, seçim dönemi bitmeden Meclis, üyelerinin tam

¹²² K.E md 66.

¹²³ K.E md 67, T.E md 23.

¹²⁴ K.E md 67.

¹²⁵ T.E md 9.

¹²⁶ T.E md 10.

¹²⁷ K.E md 72.

¹²⁸ K.E md 68, T.E md 11.

¹²⁹ K.E md 69, T.E md 13.

¹³⁰ K.E md 70.

¹³¹ T.E md 13.

¹³² K.E md 73.

sayısının salt çokluğu ile seçim yenilemeye karar verirse, yeni toplanan Meclisin seçim dönemi Kasım ayından başlardı. Kasımdan önceki toplantı, olağanüstü toplantı sayılırdı.¹³³

e. Mebus Olamayanlar

Heyet-i Mebusan azası olamayanlar şunlardı: Osmanlı tebaasından olmayanlar, geçici de olsa yabancı hizmetinde bulunma izni olanlar, Türkçe bilmeyenler, otuz yaşını bitirmeyenler, seçim zamanında bir kimsenin hizmetçisi olanlar, iflas edipte itibarını kazanamayanlar, kötü halleri herkesçe bilinenler, kısıtlı olanlar ve kısıtlılığı kaldırılmayanlar, medeni haklarını kullanamayanlar, yabancı uyruklu olduğunu iddia eden kimseler.¹³⁴

1924 Anayasasına göre ise, yabancı devlet resmi hizmetinde bulunanlar, ağır cezaları gerektiren suçlardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, hileli iflas suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, kısıtlılar, yabancı uyruklu olduğunu ileri sürenler, kamu hizmetinden yasaklılar, Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezdi.¹³⁵ Kısacası, her iki anayasa da benzeri şartları öne sürmekteydi.

f. Milleti Temsil

Heyet-i Mebusan'dan her biri kendini seçen çevrenin vekili olmayıp umum Osmanlının vekiliydi.¹³⁶ Bu maddeyle Kanun-i Esaside temsili demokrasinin temel ilkelerinden olan “milletin temsili ilkesi” kabul edilmiştir. Aynı madde Teşkilat-ı Esasiye’de de bulunmaktadır.¹³⁷

g. Mebus Yemini

Meclis-i Umumi üyeliğine seçilen âza, Sadrazam ve mensup oldukları heyet toplanmış olduğu halde başkanları huzurunda, Padişaha, vatana ve Kanuni Esasi’nin hükümlerine bağlı kalacaklarına, verilen vazifeye uyacaklarına yemin ederlerdi.¹³⁸

T.B.M.M.’ye seçilen mebuslar ise, vatanın ve milletin mutluluğuna, esenliğine milletin kayıtsız şartsız egemenliğine aykırı amaç gütmeyeceğine ve Cumhuriyet

¹³³ T.E md 25.

¹³⁴ K.E md 68.

¹³⁵ T.E md 12.

¹³⁶ K.E md 71.

¹³⁷ T.E md 13.

¹³⁸ K.E md 46.

esaslarına sadık kalacaklarına yemin ederlerdi.¹³⁹

h. Mebusların Sorumsuzluğu

Meclis-i Umumi'ye ve T.B.M.M. üyeleri oy ve görüşlerinde serbestlerdi. Bunlardan dolayı suçlanamazlardı. 1876 Anayasası Meclis içtüzüğüne aykırı davranışları bunlardan hariç tutmaktaydı, bunlar kanuna göre cezalandırılırdı.¹⁴⁰ 1924 Anayasasında bu konuda açıklama yoktur.

ı. Mebusların Dokunulmazlığı

1876'da Heyet-i Mebusan'ın toplantı zamanlarında azalardan hiçbiri, heyetin çoğunluğu tarafından suçlanmadıkça veya cinayetten daha hafif bir suç veya cinayet işlerken veya işledikten hemen sonra yakalanmadıkça tutuklanamaz ve yargılanamazdı.¹⁴¹

1924'te ise bir mebusun seçilmesinden önce veya sonra ona isnat edilen suçtan dolayı bir ceza alırsa, bu cezanın infazı mebusluk müddetinin sonuna kadar ertelenir ancak bu sürede zamanaşımı işlemezdi.¹⁴²

i. Mebusluğun Düşmesi

1876 Anayasasına göre, Meclis-i Umumi azasından biri hıyanet, Anayasayı eksiltme veya kaldırma teşebbüsü veya rüşvet ile suçlanırsa, Meclisin tamamının üçte biri karar verirse veya hapis gerektirir bir ceza alırsa, azalık sıfatı düşerdi.¹⁴³

1876 Anayasasında, Heyet-i Mebusan azasından biri ölür veya hacir altına alınacak duruma düşer veya uzun bir süre meclise devam etmez veya istifa eder veya mahkum olur veyahut başka bir memuriyeti kabul ederek azalığı düşerse yerine sonraki toplantıya yetişecek şekilde diğeri¹⁴⁴ belirlenir yani aday yapılır ve seçime gidilir.¹⁴⁵

Boş olan mebusluk makamına seçilecek olan azanın görevi, genel seçimlere kadar devam ederdi.¹⁴⁶

1924 Anayasasına göre, bir mebusun vatan hainliği ve mebusluğu sırasında irtikâp suçlarından biriyle sanık olduğuna T.B.M.M. Heyet-i Umumi'yesi hazır

¹³⁹ T.E md 16.

¹⁴⁰ K.E md 47.

¹⁴¹ K.E md 79.

¹⁴² T.E md 17.

¹⁴³ K.E md 48.

¹⁴⁴ 1876 Anayasasında diğerrinin kim olduğu veya nasıl tayin olunacağı hakkında bilgi yoktur.

¹⁴⁵ K.E md 74.

¹⁴⁶ K.E md 75.

üyelerinin üçte iki oy çoğunluğu ile karar verilir veyahut on ikinci maddede¹⁴⁷ yazılı suçlardan biriyle hüküm giyer ve bu da kesinleşirse mebusluk sıfatı düşerdi.¹⁴⁸

İstifa, kanun gereğince kısıtlanma, özürsüz ve izinsiz iki ay Meclise devamsızlık yahut memurluk kabul etme hallerinde mebusluk düşerdi.¹⁴⁹ Ölen yahut yukarıdaki maddeler gereğince mebusluğu düşen milletvekillerinin yerine bir başkası seçilirdi.¹⁵⁰

j. Mebus Maaşları

1876 Anayasasında, mebuslardan her birine, her yasama yılı için hazineden yirmi bin kuruş ve aylık beş bin kuruş maaş ve memurluk kanununa göre gidiş dönüş olarak yol harcı verilirdi.¹⁵¹ 1924 Anayasasında ise, milletvekillerinin yıllık ödenekleri için özel kanun yapılması istenmiş, Anayasada detaya yer verilmemiştir.¹⁵²

k. Meclis Başkanı

Padişah, Heyet-i Âyan'ın başkanını doğrudan doğruya; Heyet-i Mebusan'ın başkan ve iki yardımcısını ise, Meclis tarafından gösterilen üçer aday arasından seçer ve atardı.¹⁵³

1909'daki değişikliğe göre, Heyet-i Mebusan, kendi başkan ve yardımcılarını bizzat kendisi seçerdi.¹⁵⁴

T.B.M.M. Heyet-i Umumi'yesi ise, her yasama yılı başında bir sene için kendisine bir başkan ve üç başkan vekili seçerdi.¹⁵⁵

l. Meclis Görüşmeleri

Her iki Anayasaya göre, meclis görüşmeleri aleniydi. Ancak 1876 Anayasasına göre, mühim bir maddeden dolayı görüşmenin gizli tutulması için Bakanlar Kurulundan veyahut Heyet-i Mebusan azasından on beş kişi tarafından teklif olununca, heyetin toplandığı yerdeki diğer azalar tahliye edilerek, teklifin red veya kabulü için çoğunluğun oyuna müracaat edilirdi.¹⁵⁶

1924 Anayasasına göre, meclis müzakereleri harfiyen neşrolunurdu. İçtüzük hükümlerine göre meclis görüşmeleri kapalı yapılabilirdi. Kapalı oturumdaki

¹⁴⁷ Mebus olamayacakların sayıldığı maddedir.

¹⁴⁸ T.E md 27.

¹⁴⁹ T.E md 28.

¹⁵⁰ T.E md 29.

¹⁵¹ K.E md 76.

¹⁵² T.E md 18.

¹⁵³ K.E md 77.

¹⁵⁴ 1909 Anayasası md 77.

¹⁵⁵ T.E md 24.

¹⁵⁶ K.E md 78.

görüşmeleri yayımlamak Meclisin kararına bağlıydı.¹⁵⁷

1876'ya göre, her iki Meclisin yarısından bir fazlası olmadıkça görüşmeye başlanamazdı. Bazı görüşmeler hariç tüm görüşmelere, hazır bulunan azanın mutlak çoğunluğu ile karar verilirdi. Oyların eşit çıkması durumunda başkanın oyu, iki oy sayılırdı.¹⁵⁸

Meclis-i Umumi üyelerinden her biri, oyunu bizzat kullanırdı ve her birinin müzakerede bulunan bir maddenin red ve kabulüne dair oy vermekten çekinme hakkı vardı.¹⁵⁹

Heyetler, görüşmeleri Türkçe yapardı. Görüşülecek konular, görüşülmeden önce bastırılarak, azalara dağıtırdı.¹⁶⁰

m. Meclisin Çalışma Takvimi

Meclis-i Umumi'nin iki heyeti, her yılın Kasım ayı başında, Padişahın izniyle toplanır, Mart başında yine Padişahın izniyle dağılırdı. Heyetlerden biri toplanık değilse diğeri de toplanamazdı.¹⁶¹ Padişah gerekli gördüğü zaman Meclis-i Umumi'yi vaktinden önce açabilir ve toplantı süresini kısaltıp uzatabilirdi.¹⁶²

1909'daki değişiklikle Meclis-i Umumi'nin, her Kasım başında davetsiz olarak toplanmasına karar verilmiştir.¹⁶³

Meclis-i Umumi'nin açılış merasiminde, Padişah veyahut vekaleten Sadrazam, hükümet ve iki Meclisin üyeleri birlikte iken resmi açılış yapıp, yasama yılı zarfında devletin iç ve dış münasebetlerinde lüzum görülecek tedbir ve teşebbüslere dair bir nutuk okunurdu.¹⁶⁴

T.B.M.M., her yıl Kasım ayı başında davetsiz toplanırdı. Meclis, üyelerinin memleket içinde dolaşmaları, inceleme, denetleme vazifelerine hazırlanmaları ve dinlenmeleri için çalışmalarına senede altı aydan fazla ara veremezdi.¹⁶⁵ Tatil esnasında Cumhurbaşkanı veya Meclis başkanı lüzum görürse meclisi toplantıya çağırabileceği gibi, üyelerden beşte biri tarafından talep olunursa, meclis başkanı, meclisi toplantıya

¹⁵⁷ T.E md 20.

¹⁵⁸ K.E md 51.

¹⁵⁹ K.E md 49.

¹⁶⁰ K.E md 57.

¹⁶¹ K.E md 43.

¹⁶² K.E md 44.

¹⁶³ 1909 Anayasası md 43.

¹⁶⁴ K.E md 45.

¹⁶⁵ T.E md 14.

çağırabilirdi.¹⁶⁶

n. Kanun Yapma Usûlü

Kanun teklif hakkı, Heyet-i Vükela'nın (Bakanlar Kurulu) olduğu gibi sadece kendi görev alanlarını ilgilendiren konularda Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan'ın da vardı. Yeni yasa ya da yasalarda değişiklik önerisinde bulunulduğunda bu öneri Sadaret (Başbakanlık) aracılığıyla Padişaha iletilir ve izni alınır. Padişah bu izni verirse teklif konusu Şura-yı Devlete (Danıştay) gönderilirdi.¹⁶⁷ Şura-yı Devletin hazırlayacağı kanun layihaları önce Heyet-i Mebusan'da sonra Heyet-i Âyan'da görüşülüp kabul edilirse metin Padişahın tasdikine sunulurdu. Padişah onaylarsa yürürlüğe girerdi. Meclislerden birinde layiha reddedilmişse o sene içerisinde tekrar görüşülemezdi.¹⁶⁸

1909'daki değişikliklerle, Heyet-i Âyan ve Mebusan, izin almadan kanun teklif etme hakkına sahip oldu. Yasa önerilerinin Şura-yı Devlette görüşülüp burada tasarılaştırılması usulü kaldırıldı.¹⁶⁹ Değişiklikle Meclislerden çıkan bir yasa Padişah onaylamak ya da iki ay içinde yeniden görüşülmek üzere Meclislere geri göndermek yetkisine sahipti. Meclisler bu metni yine ve üçte iki çoğunlukla kabul ederse Padişah artık bunu onaylamak zorundaydı.¹⁷⁰

Bir kanun tasarısı, evvela Heyet-i Mebusan'da, sonra Heyet-i Âyan'da bend bend okunup, her bendine oy verilip çoğunluk ile karar verilmedikçe ve en sonda tasarının tamamı için dahi çoğunluk kararı olmadıkça kabul edilmiş sayılmazdı.¹⁷¹

Bu heyetler, vükeladan veya onların göndereceği vekillerden veya kendi azalarından olmayan veyahut resmen davet olunmuş memurlardan olmayan hiç kimseyi gerek asaleten ve gerek bir cemaat tarafından vekaleten bir madde ifadesi için gelmiş olsa bile asla kabul etmez veya ifadelerini dinlenmezdi.¹⁷²

Heyetlerde verilecek oylar ya isimlerin tayini veyahut özel işaretle veyahut gizli oy ile olurdu. Gizli oyun yapılış usulü, mevcudun çoğunluğu ile karar vermeye bağlıydı.¹⁷³

1924'te kanun teklif etme hakkı, Meclis âzasına ve İcra Vekilleri Heyetine

¹⁶⁶ T.E md 19.

¹⁶⁷ K.E md 53.

¹⁶⁸ K.E md 54.

¹⁶⁹ 1909 Anayasası md 53.

¹⁷⁰ 1909 Anayasası md 54.

¹⁷¹ K.E md 55.

¹⁷² K.E md 56.

¹⁷³ K.E md 58.

(Bakanlar Kurulu) aitti.¹⁷⁴

1924 Anayasasına göre, kanun yapma yetkisi T.B.M.M.'ye aittir. Cumhurbaşkanı, Meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün içinde ilan eder. Anayasa ve bütçe kanunları dışında, ilan etmeyi uygun görmediği kanunları bir daha görüşülmek üzere meclise on gün içinde iade edebilirdi. Meclis bu şekilde iade edilen kanunu tekrar kabul ederse, Cumhurbaşkanı onu ilan etmek zorundaydı.

Bakanlar Kurulu, kanunların uygulanışını göstermek yahut kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere içinde yeni hükümler bulunmamak ve Danıştayın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarabilirdi. Tüzükler Cumhurbaşkanının imzası ve ilanı ile yürürlüğe girerdi. Tüzüklerin kanunlara aykırılığı ileri sürüldüğünde bunun çözüm yeri T.B.M.M.'ydi.¹⁷⁵

o. Kanun Hükümünde Kararname

Meclis-i Umumi'nin toplantı halinde olmadığı zamanlarda devleti ya da genel güvenliği tehlikeye sokan bir durum ortaya çıkarsa, gerekli kanunların görüşülmesi için meclislerin hemen toplantıya çağırılmasına olanak bulunmazsa, Kanun-i Esasi'nin hükümlerine aykırı olmamak şartıyla Heyet-i Vükela tarafından verilen kararlar Heyeti Mebusan'ın toplanmasıyla verilecek karara kadar Padişahın iradesiyle oluşmuş kanun hükmünde ve kuvvetindeydi.¹⁷⁶

ö. Şer'i Hükümler

1876 Kanun-i Esasi'ye göre, şer'i hükümlerin uygulanmasını sağlamak Padişahın görevlerindendi. 1909'daki değişiklikte fikhın, zamana uygun olanları alınacak diyerek İslam Hukukuna yer vermiş, hatta kanunların ona uygun yapılması istenmiştir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu da şer'i hükümlere yer vermiş ve bu hükümlerin uygulanmasını kabul etmiştir.¹⁷⁷ Ancak başka bir madde ile ise İslam Hukukunda yer alan aşar vergisi kaldırılmıştır.¹⁷⁸ Bu da göstermektedir ki 1924 Anayasasında İslam Hukuku konusunda çelişkiler bulunmaktadır.

Kanun-i Esasi'ye göre, yasama organı Meclis-i Umumi olsa bile, tüm bu maddelerden de anlaşılacağı gibi her aşamasında Padişahın etki ve yetkisi görülmektedir. Meclis başkanlarının seçiminden, çalışma takvimlerinin belirlenmesine

¹⁷⁴ T.E md 15.

¹⁷⁵ T.E md 52.

¹⁷⁶ K.E md 36.

¹⁷⁷ K.E md 7, 1909 Anayasası md 118, T.E md 26.

¹⁷⁸ T.E md 84.

kadar Padişahın takdiriyleydi.

D. YÜRÜTME

Kanun-i Esasi'nin yürütme organı ikili yapıdadır; Padişah ve hükümet. Teşkilât-ı Esasi Kanunu, yürütme yetkisini de T.B.M.M. 'ye vermiştir. Ancak, yasama yetkisini bizzat kullanan Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun atayacağı İcra Vekilleri Heyeti eliyle kullanırdı. Burada da yürütme organı ikili yapıdadır.

1. Yürütmenin Başı (Padişah- Cumhurbaşkanı)

1876'ya göre, yürütme organının başı Padişah'tı. Saltanat, İslam hilafetine de haiz olarak Osmanlı sülalesinden en yaşlı erkek evlada aitti.¹⁷⁹ Kanun-i Esasi, Padişahın yerine geçecek kişinin en büyük oğul değil, Osmanlı soyundan en yaşlı erkeğe ait olduğunu benimsemişti.¹⁸⁰ Padişah, İslam dininin hamisi ve tüm Osmanlı tebaasının hükümdar ve Padişahıdır. Padişah aynı zamanda halifedir.¹⁸¹

1924'te Cumhurbaşkanı, B.M.M. tarafından, kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi (dört yıl) için seçilirdi. Yeniden seçilmeleri mümkündü.¹⁸²

Cumhurbaşkanı hastalık ya da dış gezi gibi nedenlerle görevini yapamaz ya da ölüm, istifa gibi nedenlerle makamı boşalırsa, B.M.M. başkanı vekâleten bu görevi üstlenirdi.¹⁸³ Cumhurbaşkanlığı boş kaldığında Meclis toplanırsa Cumhurbaşkanı hemen seçer. Meclis toplanmamışsa, Başkanı tarafından hemen toplantıya çağırılarak Cumhurbaşkanı seçilirdi. Meclisin seçim dönemi sona ermiş veya seçimin yenilenmesine karar verilmiş olursa Cumhurbaşkanı gelecek Meclis seçerdi.¹⁸⁴

1876'da yürütmenin başı soydan gelen kişiye aitken, 1924'de seçilmiş herhangi bir kişi olabilirdi.

¹⁷⁹ K.E md 3.

¹⁸⁰ Önceleri tahta, hanedanın erkek çocukları arasından en yetenekli olanı, sonraları en büyük oğul, daha sonra da hanedanın en yaşlı erkeği geçmiştir. Gözübüyük, a.g.e., s.87.

¹⁸¹ K.E md 4.

¹⁸² T.E md 31.

¹⁸³ T.E md 33.

¹⁸⁴ T.E md 34.

a. Yemin

1876 Kanun-i Esasi’de, Padişahın, yemin etmesi konusundan bahsedilmezken, 1909 değişikliği ile, Padişahın, tahta çıkma sırasında Meclis-i Umumi’de, Kanun-i Esasi hükümlerine riayet, vatan ve millete sadakat edeceğine yemin etmesi öngörülmüştü.¹⁸⁵

1924 Teşkilat-ı Esasi’ye göre, Cumhurbaşkanı, seçiminden hemen sonra Meclis önünde yemini Allah adına şöyle yapardı: “Cumhurbaşkanı olarak, Cumhuriyet kanunlarına, milletin egemenlik esaslarını riayet ve müdafaa edeceğime, Türk Milletinin saadetine bütün bağlılığım ve bütün kuvvetimle çalışacağıma, Türk devletine yönelecek her tehlikeyi en son şiddetle önleyeceğime, Türkiye’nin şan ve şerefini koruyup yükseltmek, üstüme aldığım görevin gereklerini yerine getirmek için olanca varlığım ile çalışmaktan asla ayrılmayacağım Vallahi”.¹⁸⁶

b. Sorumsuzluk

“Padişahın kişiliği mukaddes ve sorumsuzdur”.¹⁸⁷ Burada “mutlak sorumsuzluk ilkesi” vardır. Padişah siyasi, cezai ve hukuki açıdan mutlak sorumsuzluğa sahiptir. Ne göreviyle ilgili ne de kişisel suçlardan hiçbir mahkemece yargılanamazdı.¹⁸⁸ Cumhurbaşkanı, siyasal bakımdan sorumsuz olup yetkilerini ancak Başbakan ve ilgili Bakanın imzasıyla kullanabilirdi.¹⁸⁹ Bu kararlardan doğan sorumluluk Başbakan ve ilgili Bakana aitti. Cumhurbaşkanı, hıyanet-i vataniye halinde B.M.M.’ye karşı mesuldü. Cumhurbaşkanının, özlük işlerinden dolayı sorumluluğu için, Anayasanın, yasama dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili ileride açıklanacak olan 17. maddedeki usuller uygulanırdı.¹⁹⁰

c. Görev ve Yetkiler

Padişahın görev ve yetkileri; Vükelânın (Bakanların) atanması ve azledilmesi, rütbe ve nişan verilmesi, para bastırılması, hutbelerde adının söylenmesi, yabancı devletlerle antlaşma imzalanması, harb ve sulh ilanı, kara ve deniz kuvvetlerinin komutanlığı, kanun ve şeriat hükümlerinin uygulanması, nizamnamelerin tanzimi, verilmiş cezaların hafifletilmesi veya affı, Meclis-i Umumi’nin toplantıya çağırılması ve tatil edilmesi, Heyet-i Mebusan’ın üyelerinin yeniden seçilmesi kaydıyla gerektiği

¹⁸⁵ 1909 Anayasası md 3.

¹⁸⁶ T.E md 38.

¹⁸⁷ K.E md 5.

¹⁸⁸ Gözler, “Kanun-u Esasi”, *www. anayasa. gen. tr.*

¹⁸⁹ T.E md 39.

¹⁹⁰ T.E md 41.

zaman Heyet-i Mebusan'ı fesih hakkı.¹⁹¹

Meclis-i Umumi'yi, toplantıya çağırma, tatil etme, gerekli görüldüğü hallerde vaktinden evvel açma, içtima müddeti uzatma ve kısaltma hakkı Padişaha aittir.¹⁹²

1909'daki değişiklik gereğince, Padişahın, milletlerarası antlaşma akdetme yetkisi Meclis-i Umumi'nin tasdiki şartına bağlanmıştır.¹⁹³

1924 Teşkilat-ı Esasiye'de ise Padişaha ait yetkiler; şer'i hükümleri tanıma, kanun koymak, kanunda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harb ilan etmek, devletin bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve anamak, para basmak, tekelli ve mali taahhüd sözleşmelerini ve imtiyazları onamak, bozmak, genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemelerden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi görevleri bizzat B.M.M.'ne bırakılmıştı.¹⁹⁴ B.M.M., kendi kolluk işlerini Başkanı eliyle düzenler ve yürütürdü.¹⁹⁵

1924 Anayasasına göre, Cumhurbaşkanı devletin reisidir. Bu sıfatla özel törenlerde Meclis'e, gerekli gördükçe de İcra Vekilleri Heyetine başkanlık eder. Ancak meclisteki tartışma ve görüşmelere katılamaz ve oy veremez.¹⁹⁶

Cumhurbaşkanı, her yıl Kasım ayında, hükümetin bir önceki yıl çalışmalarına ve o yıl alınmasını uygun bulduğu kararlara ilişkin görüşlerini, Mecliste bir nutukla açıklar ya da bunu Başbakanı okuturdu.¹⁹⁷

Cumhurbaşkanı, yabancı devletler nezdinde Türkiye Cumhuriyetinin siyasi temsilcilerini tayin eder ve yabancı devletlerin siyasi temsilcilerini kabul ederdi.¹⁹⁸

Başkomutanlık, T.B.M.M.'nin yüce varlığından ayrılmaz olup Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunurdu. Harb kuvvetlerinin komutası, barışta özel kanuna göre, Genelkurmay Başkanlığına ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilirdi.¹⁹⁹

Cumhurbaşkanı, Hükümetin teklifi üzerine, daimi malullük veya kocama gibi

¹⁹¹ K.E md 7.

¹⁹² K.E md 43-44-7.

¹⁹³ 1909 Anayasası md 7.

¹⁹⁴ T.E md 26.

¹⁹⁵ T.E md 30.

¹⁹⁶ T.E md 32.

¹⁹⁷ T.E md 36.

¹⁹⁸ T.E md 37.

¹⁹⁹ T.E md 40.

özlük sebeplerden dolayı belli kimselerin cezalarını kaldırabilir veya hafifletebilirdi. Ancak Cumhurbaşkanı, B.M.M tarafından itham edilerek hüküm giyen Bakanlar hakkında bu yetkiyi kullanamazdı.²⁰⁰

d. Fesih Hakkı

Yeniden seçim yapılması kaydıyla gerektiği zaman Heyet-i Mebusanı fesih,²⁰¹ Heyet-i Vükelâ ve Heyet-i Mebusan arasında çıkan ihtilaf sonucunda Heyet-i Vükelâ'nın ısrarı, Heyet-i Mebusan'ın bunu iki kere reddetmesi halinde Padişahın, Heyet-i Vükelâyı tebdil (değiştirme), Heyet-i Mebusan'ı fesih hakkı vardı.²⁰²

1909'daki değişikliğe göre, Heyet-i Vükela ile Heyet-i Mebusan arasında bir anlaşmazlık çıktığında Bakanlar kendi görüşlerinde direnirse, Mebusan da iki defa üst üste bu görüşü reddederse, Bakanlar ya Mebusanın kararını kabul etmek ya da çekilmek zorundaydılar. Çekildikleri takdirde, yeni Bakanlar Kurulu da öncekinin görüşünde direnir ve Meclis yine buna karşı çıkarsa, Padişah Heyet-i Âyan'ın da onayını almak ve üç ay içerisinde yeniden seçimlerin yapılması şartıyla, Meclis-i Mebusan'ın feshine karar verebilirdi.²⁰³ Yeni Meclis de eskisinin görüşünde direnirse, Bakanlar Kurulunun yasamanın oy ve kararına uyması gerekirdi.²⁰⁴

1924 Anayasasına göre, Cumhurbaşkanı'nın meclisi fesih hakkı yoktu.

e. Sürgüne Gönderme Yetkisi

Hükümetin emniyetini ihlal ettikleri polis kovuşturmasıyla sabit olan kimselerin ülke dışına ihraç etme veya gönderme yetkisi Padişaha verilmiştir.²⁰⁵

1909'daki değişiklikte Padişahın, sürgüne gönderme yetkisi kaldırılmıştır.

1924'de ise sürgün yetkisinden bahsedilmemiştir.

f. Ödenekleri

1876 Kanun-i Esasiye göre, Osmanlı Sülalesinin hürriyet, mal-mülk ve ömür boyu ödenek hakları umumun kefaleti altındaydı.²⁰⁶

1909'daki değişikliğe göre, Padişahın ödenekleri yasaya bağlanmıştır.²⁰⁷

1924 Teşkilat-ı Esasiye göre, Cumhurbaşkanı'nın ödeneği özel kanuna

²⁰⁰ T.E md 42.

²⁰¹ K.E md 7.

²⁰² K.E md 35.

²⁰³ 1909 Anayasası md 7.

²⁰⁴ 1909 Anayasası md 35.

²⁰⁵ K.E md 113.

²⁰⁶ K.E md 6.

²⁰⁷ 1909 Anayasası md 6.

bırakılmıştı.²⁰⁸

2. Hükümet (Heyet-i Vükela-İcra Vekilleri Heyeti)

a. Kuruluşu

1876'ya göre, Bakanlar Kurulu görevinde bulunan Heyeti Vükela'nın başkanı, Sadrazamdır. Padişah, Heyet-i Vükela'nın başkanı olan Sadrazam ve üyeleri, Şeyhülislam ve diğer vekilleri kendisi seçer, atar ve gerektiğinde azledebilirdi.²⁰⁹

1909'daki değişikliğe göre, Sadrazam, Padişah tarafından atanacak, diğer Vekiller (Bakanlar) ise Sadrazam tarafından seçilecekti.²¹⁰

1924'te ise Cumhurbaşkanı, Meclis üyeleri arasından bir Başbakan seçer ve Başbakan da yine meclis üyeleri arasından diğer bakanları seçer ve Cumhurbaşkanı'nın onayına sunar. Bu onayla birlikte Meclise sunar. Meclis, toplanık değilse sunma işi, Meclisin toplanmasına bırakılırdı. Ancak hükümet, bir hafta içinde programını Meclise sunmak ve güvenoyu almak zorundaydı.²¹¹

1924'te Bakanlar Kurulunun başkanı, Başbakanı.

b. Vekillerin Sorumluluğu

1876'da azalardan biri veya birkaçı Heyet-i Mebusan'ın vazifesi olan sorunlardan dolayı vekillerden birisi hakkında bir şikayette bulunduğunda, Heyet-i Mebusan'ın içtüzüğü gereğince incelenmek üzere üç gün içinde görevli şubeye gönderilirdi. Şube tahkikat yapardı. Verilen karar, Heyet-i Mebusan'da okunur. Şikayet olunan aza, kendini heyet önünde bizzat savunurdu. Heyetin çoğunluğu şikayeti kabul ederse, aza mazbatasını bırakarak, Divân-ı Âli'ye(Yüce Divan) havale edilirdi.²¹²

1924 Anayasasında bu konuda bir açıklama yoktur.

c. Bakanların Sorumluluğu

Bakanlar, görevleriyle ilgili eylemlerinde Padişaha karşı sorumluydular.²¹³ 1909'daki değişiklikle Bakanlar, hükümetin siyaseti konusunda müştereken, kendi yetkili oldukları işlerde şahsi olarak Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olmaları kabul

²⁰⁸ T.E md 43.

²⁰⁹ K.E md 7-27.

²¹⁰ 1909 Anayasası md 29.

²¹¹ T.E md 44.

²¹² K.E md 31.

²¹³ K.E md 30.

edildi.²¹⁴

1924 Anayasasına göre, Bakanlar Kurulu, hükümetin genel siyasetinden ortaklaşa, Bakanların her biri kendi yetkilerine giren işlerden ve siyasetinin genel gidişatından bireysel olarak sorumluydular.²¹⁵

d. Bakanların Yargılanması

1876 Anayasasına göre, Bakanlardan suçlananların yargılanma usulü özel kanunla tayin edilirdi.²¹⁶ Memuriyet dışı, şahsiyetleriyle alakalı davalarda, Bakanların halktan farkı yoktu. Genel mahkemelerde yargılanırlardı.²¹⁷

Divan-ı Âli itham dairesi tarafından, itham edilen bakan, beraat edinceye kadar bakanlığı düşerdi.²¹⁸

1924 Anayasasına göre, T.B.M.M.'nce, Bakanlar Kurulundan birinin Divân-ı Âli'ye yollanması hakkında verilen karar, kendisini Bakanlıktan düşürürdü.²¹⁹

e. Bakanlara Vekalet Edilmesi

1876 Anayasasına göre, bakanlardan her biri, istediği zaman, her iki heyette bulunmak veya kendi emrindeki bir memuru, vekaleten bulundurmak ve ona söz söyletirme hakkına sahipti.²²⁰

1924 Anayasasına göre, izinli veya herhangi bir sebeple özürlü olan bir Bakana, Bakanlar Kurulu üyelerinden bir başkası geçici olarak vekillik ederdi. Ancak bir Bakan birden fazlasına vekillik edemezdi.²²¹

f. Hükümeti Denetleme

Meclis-i Mebusan'a, Heyeti Vükelayı düşürme, gensoru verme yetkisi verilmemişti. Hükümeti denetleme ise, Meclis-i Mebusan'ın vekillerden soru sorması²²² veya vekillerin cezai sorumluluğunu başlatabilen "Divan-ı Âli'ye havalesi" ile olabilirdi. Ancak soru yöneltilen Sadrazam veya Vekil cevabını süresiz erteleyebilme hakkına sahipti.²²³ Divan-ı Âli'ye gönderme kararı yine Padişah onayıyla

²¹⁴ 1909 Anayasası md 30.

²¹⁵ T.E md 46.

²¹⁶ K.E md 32.

²¹⁷ K.E md 33.

²¹⁸ K.E md 34.

²¹⁹ T.E md 50.

²²⁰ K.E md 37.

²²¹ T.E md 49.

²²² T.E md 38.

²²³ T.E md 38.

kesinleştiğinden, bu hak da sınırlı olmaktadır.²²⁴

1924'e göre, soru, gensoru ve meclis soruşturması, Meclisin yetkilerinden olup bunların nasıl yapılacağı içtüzükte gösterilirdi.²²⁵ Kanun-i Esasi yürütmelerinin (1876, 1909) sahip olduğu fesih, veto, muvakkat kanun gibi güçlü olanaklar 1924 yürütmesine tanınmamıştır.²²⁶

E. YARGI

1876 Kanun-i Esasi yargı organını “Mehakim (mahkemeler)” başlığı altında incelerken, Teşkilat-ı Esasi “Kuvve-i Kazaiyye” adı altında incelemiştir. Ayrıca 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 8. maddesi; “yargı yetkisinin, millet adına kanun çerçevesinde bağımsız mahkemelerce kullanılacağını” vurgulamıştır.

a. Mahkemelerin kuruluşu

Her iki anayasaya göre, mahkemelerin sınıf, görev ve yetki paylaşımı kanunla yapılacaktır.²²⁷ 1876 Anayasasında yargı mercileri, şer'îye ve nizamiye mahkemeleri²²⁸ olmak üzere ikiye ayrılmışken, 1924'te böyle bir ayırım yoktu.

b. Olağanüstü Mahkeme

1876 Kanun-i Esasi'ye göre, varolan olağan mahkemeler dışında olağanüstü bir mahkeme veya hüküm verme yetkisine sahip komisyon kurulamazdı.²²⁹

1924 Teşkilat-ı Esasiye'de olağanüstü mahkemelerin kurulamamasına dair bir hükmün olmayışı,²³⁰ gerektiğinde olağanüstü mahkemelerin (İstiklâl Mahkemeleri gibi) kurulabileceğini göstermekteydi.

c. Mahkemelerin görevleri

1876 Kanun-i Esasi'ye göre, mahkemeler görevlerine giren davalara bakmaktan kaçınamayacaklardı. Savcının davadan çekilmesi dışında tahkikatı başlayan davalar tatil edilemez, geciktirilemez. Karardan sonra hükümete ait, kamu düzenine ait kararlar

²²⁴ T.E md 31.

²²⁵ T.E md 22.

²²⁶ Tanör, a.g.e., s. 305.

²²⁷ K.E md 88, T.E md 53.

²²⁸ K.E md 87.

²²⁹ K.E md 89.

²³⁰ Tanör, a.g.e., s. 307.

yerine getirilirdi.²³¹

Her davaya ancak ait olduğu mahkemede bakılacak, kişiler ile hükümet arasındaki davalar dahi genel mahkemelerce görülecekti.²³²

1924 Teşkilat-ı Esasi'ye göre ise, mahkemenin görev ve yetkisi dışında olan davalar mahkemece reddolunurdu.²³³

d. Mahkemelerin bağımsızlığı

1876 Kanuni Esasi'de; mahkemeler her türlü müdahelattan azadedir²³⁴ denirken 1924 Teşkilat-ı Esasiye'de; mahkemelerin yerini hakimler almıştı. B.M.M ve İcra Vekilleri Heyeti mahkeme kararlarını değiştiremez, erteleyemez ve bunların yerine getirilmesini engelleyemez,²³⁵ denmişti. Birinde mahkemelerin bağımsızlığı vurgulanırken, diğerinde hakimlerin bağımsızlığı vurgulanmıştı.

e. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

Her iki anayasaya göre, mahkemelerde her çeşit yargılama aleni yapılır. Kanunun öngördüğü durumlarda yargılama gizli olabilir. Ayrıca 1876 Kanun-i Esasi'ye göre duruşmaların gizli tutulabilme sebepleri kanunda açıkça belirtilmişti, mahkeme kararları ilan edilirdi. 1924'te ise yargılamanın kapalı olması mahkemenin takdirine bırakılmıştı,²³⁶ kararların ilanı hakkında bir açıklama yoktu.

f. Hakimlik teminatı

1876 Kanun-i Esasi'ye göre, özel kanunla devlet tarafından kendilerine yetki verilerek, atanan hakimler azlolunamazlardı. Fakat istifaları kabul olunurdu. Hakimlerin yükselmeleri, meslekleri, yer değiştirmeleri, emeklilikleri ve suçla mahkumiyetleri üzerine azil olunmaları dahi özel kanunla düzenlenmişti.²³⁷

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununa göre ise, hakimler, kanunda olan usul ve haller dışında azlolunamazlardı.²³⁸

1876 Anayasası hakimlerin mahkumiyet hariç hiçbir suçtan azlolunamayacaklarını kanuna bağlamışken, 1924 Anayasası, kanuna başka azil nedenleri koyabilecek bir düzenleme yapmıştır. Bu da yargının, yasama karşısında

²³¹ K.E md 84.

²³² K.E md 85.

²³³ T.E md 60.

²³⁴ K.E md 86.

²³⁵ T.E md 54.

²³⁶ K.E md 82, T.E md 58.

²³⁷ K.E md 81.

²³⁸ T.E md 55.

güvencede olmadığına delildir. 1876 bu maddeyle, Padişahın dahi mahkemelere müdahalesini önlemiştir.

g. Hakimlik ve savcılık mesleği

İki Anayasada da, hakimlerin özlük işleri (yükselme,yer değiştirme,emeklilik) özel kanun ile düzenlenmişti.²³⁹

1876 Anayasası, hiçbir hakim, hakimlik sıfatıyla devletin maaşlı bir başka memuriyetini kabul edemez derken, 1924 Anayasası, hakimler kanunla gösterilenlerden başka genel veya özel hiçbir görev alamazlar demiştir.²⁴⁰ Buna göre 1876 Anayasası, bu konuya hiçbir istisna koymamışken, 1924 Anayasası kanunla başka görevlerde yüklenebileceğini belirtmekteydi.

Kanun-i Esasi'nin savcılarının görev ve dereceleri kanunla belirlenir²⁴¹ maddesiyle savcılık kurumu anayasallaşmıştı. 1924 Anayasasında bu konuda bir madde yoktu.

h. Mahkemelere başvurulabilme

İki anayasaya göre de, herkes lüzum gördüğü meşru vasıtalarla hak arama özgürlüğüne sahiptir.²⁴²

i. Danıştay

Şura-yı Devlet konusuna, 1876 Anayasası kanun yapma bölümünde, 1924 Anayasası yürütme içerisinde yer vermişse de biz bunu yargı bölümünde incelemeyi uygun bulduk. Daha önceki bölümde bahsedildiği gibi 1876 Anayasasına göre, kanun layihaları Şura-yı Devletin tarafından görüşülüp tasarılaştırılırdı²⁴³ İdari işlere dair kanunların yorumlanması Şura-yı Devlete aitti.²⁴⁴

1924 Anayasasına göre, idare davalarına bakmak ve idare uyuşmazlıklarını çözmek, Hükümetçe hazırlanarak kendine verilecek kanun tasarıları ve imtiyaz sözleşme ve şartlaşmaları üzerine beyanı bildirmek, gerek kendi özel kanunu ve gerek başka kanunlarla gösterilen görevleri yapmak üzere bir Danıştay kurulması istenmiştir. Danıştay başkanları ve üyeleri, daha önce önemli görevlerde bulunmuş, uzmanlıkları, bilgileri ve görgüleriyle belirgin kimseler arasından B.M.M.'ce seçilirdi.²⁴⁵

²³⁹ K.E md 81, T.E md 56.

²⁴⁰ K.E md 90, T.E md 57.

²⁴¹ K.E md 91.

²⁴² K.E md 83, T.E md 59.

²⁴³ K.E md 54.

²⁴⁴ K.E md 117.

²⁴⁵ T.E md 51.

j. Sayıştay

Devlet mallarını ellerinde bulunduran ve bunları sarf eden görevlilerin hesaplarını incelemek ve görüşlerini Heyet-i Mebusan'a arz etmek için bir hesap divanı (Sayıştay) oluşturulurdu. Bu divan, yılda bir Heyet-i Mebusan'a, üç ayda bir Padişaha rapor verirdi.²⁴⁶

Hesab-ı Divan(Sayıştay) üyeleri, on iki kişiden oluşur ve üyeler Heyet-i Mebusan'ın çoğunluğunun kararı ile azledilmedikçe hayat boyunca bu görevde kalırlardı.²⁴⁷

Sayıştay üyelerinin vasıfları, görevleri, istifa, yükselme ve emekliye ayrılmaları özel bir kanunla düzenlenirdi.²⁴⁸

B.M.M.'ye bağlı, devletin gelirlerini ve giderlerini özel kanuna göre denetlemekle görevli bir Sayıştay kuruldu.²⁴⁹

1924 Teşkilatı Esasiye Kanununa göre, her yılın kesin hesap kanunu tasarısı o yılın sonundan başlayarak en geç ikinci yıl Kasım ayı başına kadar B.M.M sunulurdu.²⁵⁰

Sayıştay, genel uygunluk bildirimine ilişkin kesin hesap kanunun, maliyece, B.M.M verilişinden itibaren en geç altı ay içinde meclise sunardı.²⁵¹

k. Divân-ı Âli (Yüce Divan)

1876'da Divân-ı Âli adıyla, Vükela (Bakanları), Temyiz ve İstinaf (Yargıtay) başkan ve üyelerini ve Padişah aleyhine cürüm işleyenleri ve devleti zarara uğratanları yargılayacak, 10'u Heyet-i Âyan, 10'u Şura-yı Devlet ve 10'u Temyiz ve İstinaf mahkemesi başkan ve azalarından kura ile tayin olunan 30 üyeli bir yüksek mahkeme kurulmuştu.²⁵²

Divân-ı Âli daire-i İthamiye ve divanı hükümden oluşan iki daireydi. Daire-i İthamiye, üçü Heyet-i Âyan, üçü Divan-ı Temyiz ve İstinaf, üçü Şura-yı Devlet üyelerinden, Divan-ı Âli'ye alınacak üyeler içinden kur'a ile seçilirdi.²⁵³ Daire-i İthamiye de bulunanlar, Divan-ı Hüküm'de bulunamazdı.

Bu daire (Daire-i İthamiye) şikayet edilen kişinin suçlu olup olmadığına üçte iki

²⁴⁶ K.E md 105.

²⁴⁷ K.E md 106.

²⁴⁸ K.E md 107.

²⁴⁹ T.E md 100.

²⁵⁰ T.E md 99.

²⁵¹ T.E md 101.

²⁵² K.E md 92.

²⁵³ K.E md 93.

çoğunlukla karar verirdi.²⁵⁴

Divan-ı Hüküm, yedisi Heyet-i Âyan, yedisi Temyiz ve İstinaf ve yedisi Şura'yı Devlet başkan ve azalarından olmak üzere Divân-ı Âli üyelerinin yirmi bir neferinden oluşup Divan-ı İthami'ye tarafından muhakemesi gereken davalar hakkında tayin olunmuş üyelerin üçte ikisinin çoğunluğu ile kanunlara göre hükmederdi. Verdiği kararlar kesin olup, temyiz ve istinafa kapalıydı.²⁵⁵

Benzer bir mahkeme de 1924 Anayasasında göze çarpar. Bakanları, Danıştay ve Yargıtay başkan ve üyelerini ve Başsavcıyı yargılamak için Divan-ı Âli kurulmuştu.²⁵⁶

Yüce Divan üyeliği için, on biri Yargıtay, onu Danıştay başkan ve üyeleri arasından ve kendi genel kurulları tarafından gerekli görüldüğünde gizli oyla, yirmi bir kişi seçilirdi. Bunlar gizli oy ve salt çoğunlukla içlerinden birini başkan ve birini başkan vekili seçerlerdi.²⁵⁷

Divan-ı Âli bir başkan ve on dört üye ile toplanır ve kararlarını salt çoğunlukla verirdi. Geri kalan altı kişi gerektiğinde kurulun eksikliğini tamamlamak için yedek üye durumundaydı. Bu yedek üyeler, üçü Yargıtay, üçü Danıştay'dan seçilmiş üyeler arasından kura ile belirlenirdi. Başkanlığa ve başkan vekilliğine seçilenler bu kuraya girmezlerdi.²⁵⁸

Divan-ı Âli'nin savcılık görevi, Başsavcılık tarafından görülürdü.²⁵⁹ 1876'da olduğu gibi, Divan-ı Âli'nin kararları kesindi.²⁶⁰ Divan-ı Âli gerekli görüldüğünde T.B.M.M kararıyla kurulurdu.²⁶¹

²⁵⁴ K.E md 94.

²⁵⁵ K.E md 95.

²⁵⁶ T.E md 61.

²⁵⁷ T.E md 62.

²⁵⁸ T.E md 63.

²⁵⁹ T.E md 64.

²⁶⁰ T.E md 65.

²⁶¹ T.E md 67.

G. MALİ İŞLER

Devletin bütçesi, tahmini gelir ve giderle kanunla belirlenirdi. Devletin ihtiyaçlarının tespiti, dağıtılması ve harcanması bu kanunla yapılırdı.²⁶²

Vergiler kanunla konulmadıkça toplanamaz ve dağıtılamazdı.²⁶³

a. Bütçe Kanunu

Bütçe kanunu, Meclis-i Umumi'de madde madde ele alınarak kabul olunurdu. Bütçe Kanununun ait olduğu yılın girmesi ile yürürlüğe konulabilmesi tasarı, Meclis-i Mebusan'a, Meclis-i Umumi'nin açılması ile verilirdi.²⁶⁴

Meclis-i Umumi'nin toplantı halinde olmadığı bir zamanda olağanüstü bir nedenden dolayı bütçe haricinde harcama gerekirse, sorumluluğu Heyet-i Vükela'ya ait olmak üzere, Meclis-i Umumi'nin açılmasını müteakip kanunu çıkarılmak üzere, gerekli olan meblağ, Padişahın oluru ile harcanabilirdi.²⁶⁵

İki Anayasaya göre, Bütçe Kanunu bir yıl için çıkarılırdı.²⁶⁶ O yıl dışında yürürlüğü geçerli olmazdı. Ancak olağanüstü bir durumdan dolayı Meclisi Mebusan bütçe kanununu çıkarmadan fesh olunursa, bir yılı geçmemek üzere Vükela-ı Devlet bir kararname ile eski bütçe kanunun yürürlüğünü, Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına kadar uzatabilirdi.²⁶⁷

Her iki Anayasaya göre, özel bir kanunla belirtilmedikçe, devlet mallarının bütçe haricinde harcanması mümkün değildi.²⁶⁸

b. Kesin Hesap Kanunu

Her iki Anayasaya göre, Kesin Hesap Kanunu, kapsadığı yılın toplanan gelir ve harcanan masraflarının tabi olacağı usul ve şekil bütçe kanunu ile eşit olacaktı.²⁶⁹

Kesin hesap kanunu kapsadığı yılın bitiminden sonra en son dört yıl sonra Meclis-i Umumi'ye verilirdi.²⁷⁰

²⁶² K.E md 97.

²⁶³ K.E md 96.

²⁶⁴ K.E md 99.

²⁶⁵ K.E md 101.

²⁶⁶ K.E md 102, T.E md 97.

²⁶⁷ K.E md 102.

²⁶⁸ K.E md 100, T.E md 96.

²⁶⁹ K.E md 103, T.E md 98 (Bütçe Kanunu yılın başında çıkarılır, kesin hesap kanunu ise yılın sonunda yapılan harcamalar, bütçe kanununa uygun olup olmadığı ve hesabı kapatmak amacıyla çıkarılır.)

²⁷⁰ K.E md 104.

H.İDARİ İŞLER

1876 Anayasasına göre, illerin yönetim usulü ve genişletme yetkisi, ayırıcı görev kaidesi üzerine kurulu olup derecesi özel kurallara göre yapılacaktır.²⁷¹

Vilayet, liva (ilden küçük kazadan büyük yer), kaza merkezlerinde olan idare meclisleri ile senede bir defa merkez ilde toplanan Meclis-i Umumi azasının seçimi, özel bir kanun ile belirlenecekti.²⁷²

İl Genel Meclisinin görevleri arasında, özel kanunda belirtildiği gibi yol yapılması, sanayi ve ticaretin kolaylaştırılması gibi bayındırlık konuları ile, eğitim ve terbiyenin yaygınlaştırılması yolunda gerekli ihtiyaçları tespit edip, ilgili makamlara bildirmek vardı.²⁷³

Belediye işleri, İstanbul ve taşralarda atama ile kurulacak daireler, belediye meclisleri ile idare olunacak ve bu dairelerin kurulması, görevleri, üyelerinin atanma nitelikleri özel bir kanun ile düzenlenecekti.²⁷⁴

Menkul, gayrimenkul, nakit para vakıflarının yönetimi, vakfın amacına uygun hayırlı işlerde sarfolunmak üzere lehine vasiyette bulunan ve yetimler nizamnamesine uygun yönetmek için her kazada, her milletin cemaat meclisi bulunacak ve bu meclis o yörenin seçilmiş efradından oluşacaktı.²⁷⁵

1924 Teşkilatı Esasi Kanununa göre, Türkiye, coğrafi durumu ve ekonomik ilişkileri bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara bölünmüştü ve bucaklarda kasaba ve köylerden meydana gelirdi.²⁷⁶ İller ile şehir, kasaba ve köyler tüzel kişilik sahibiydi.²⁷⁷ İller, yetki genişliği ve görev ayırımı esaslarına göre idare olunurdu.²⁷⁸

²⁷¹ K.E md 108.

²⁷² K.E md 109.

²⁷³ K.E md 110.

²⁷⁴ K.E md 112.

²⁷⁵ K.E md 111.

²⁷⁶ T.E md 89.

²⁷⁷ T.E md 90.

²⁷⁸ T.E md 91.

İ. MEMURLAR

1876 Kanun-i Esasi'ye göre, bütün memurlar kurallar çerçevesinde tayin olunarak, layık oldukları memuriyete atanırlardı. Bu şekilde atanan memurlar kanundaki azil nedeni olan bir harekette bulunmadıkça veya kendisi istifa etmedikçe veya devletçe zaruri görülmedikçe azledilemez ve değiştirilemezlerdi. İyi hal gösterenler ve devletçe zorunlu olarak işten uzaklaştırılanlar emeklilik ve azledilme maaşı alırlardı.²⁷⁹

1924 Anayasasına göre, bütün memurların nitelikleri, hakları, görevleri, aylık ve ödenekleri, göreve alınma ve görevden çıkarılmaları, yükselme ve ilerlemeleri özel kanuna bırakılmıştı.²⁸⁰

a. Memurların Sorumlulukları

Her memuriyetin görevleri özel kanunla belirleneceğinden, her memur kendi görevi çerçevesinde sorumluydu.²⁸¹

Memur, amirine saygılı olmalıdır. Memurun amirine itaati, kanunun çizdiği sınır kadardır. Her iki anayasaya göre, kanunlara aykırı bir emre itaat eden memur sorumluluktan kurtulamazdı.²⁸²

J. ÇEŞİTLİ KONULAR

a. Sıkı Yönetim

1876 Kanun-i Esasi'de, ülkenin herhangi bir yerinde ihtilal çıkma belirtileri görüldüğü zaman, hükümetin o yere mahsus olmak üzere geçici olarak sıkı yönetim²⁸³ ilanı hakkı vardı.²⁸⁴

1924 Teşkilat-ı Esasiye'de ise, harb halinde veya harbi gerektirecek bir durumun ortaya çıkmasında veya ayaklanma olduğunda yahut vatan ve Cumhuriyete karşı eylem olduğuna dair kesin belirtiler görüldüğünde, Bakanlar Kurulu (İcra Vekilleri Heyeti),

²⁷⁹ K.E md 39.

²⁸⁰ T.E md 93.

²⁸¹ K.E md 40.

²⁸² K.E md 41, T.E md 94.

²⁸³ Sıkı yönetim; kanun ve kaidelerin geçici olarak tatilinden ibaret olup, o mahallin idaresi, özel düzenlemelerle olacaktı.(K.E md 113)

²⁸⁴ K.E md 113.

süresi bir ayı aşmamak üzere yurdun her yerinde veya bir kesiminde sıkıyönetim²⁸⁵ ilan edebilirdi ve bunu hemen Meclisin onayına sunardı. Meclis sıkıyönetim süresini, gerekirse uzatabilir veya kısaltabilirdi. Meclis toplanık değilse hemen toplanmaya çağırılırdı. Sıkıyönetim bölgesinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği harb halinde de dokunulmazlığın ve diğer hürriyetlerin nasıl kayıtlanabileceği ve durdurulacağı kanunla belirlenirdi.²⁸⁶

1876 Anayasasında nedenleri gösterilmemişken, 1924 Anayasasında sıkıyönetim halinde kayıtlanabilecek ya da durdurulabilecek hak ve özgürlükler sayılıp gösterilmiş, yani sınırlandırılmıştı.²⁸⁷

b. Eğitimin Mecburiliği

Her iki Anayasada da ilk öğretim mecburiydi.²⁸⁸ Ayrıca 1924 Teşkilat-ı Esasiye’de ilk öğretim, devlet okullarında parasızdır ilkesi getirilmişti.

c. Anayasanın Üstünlüğü

Her iki anayasada, maddelerinden hiç birinin ihmal ve tatil edilemeyeceği hükmünü benimsemişti.²⁸⁹ 1924 Anayasası bu maddenin devamında, hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz ifadesine yer vermişti. Bu da anayasaların üstünlüğü ve bağlayıcılık ilkelerinin kabul edildiğini gösterir.

d. Anayasanın Değiştirilmesi

Kanun-i Esasi’de değişiklik önerisi, ya Heyet-i Vükela veya Heyet-i Âyan veya Heyet-i Mebusan tarafından teklif edilirdi. Bu teklif, her iki meclisin üçte iki çoğunluğunun kabulü ve Padişahın onayıyla yürürlüğe girerdi. Kanun-i Esasi’nin değiştirilecek maddesinin yürürlüğü Padişahın yeni maddeyi kabulüne kadar devam ederdi.²⁹⁰

Teşkilat-ı Esasiye’de ise, devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki birinci maddesi dışındaki değişiklik teklifi, Meclis üye tamsayısının üçte biri tarafından imzalanmalı ve tamsayının üçte ikisi tarafından kabul edilmeliydi.²⁹¹

²⁸⁵ Sıkıyönetim; kişi ve konut dokunulmazlığının, basın, haberleşme, dernek, şirket hürriyetlerinin geçici olarak kayıtlanması veya durdurulması anlamındadır.(T.E md 86)

²⁸⁶ T.E md 86.

²⁸⁷ Tanör, a.g.e., s. 312.

²⁸⁸ K.E md 114, T.E md 87.

²⁸⁹ K.E md 115, T.E md 103.

²⁹⁰ K.E md 116.

²⁹¹ T.E md 102.

1924 Anayasasında değişiklik teklifinde hükümete, değişikliğin kabulü halinde onaylanma konusunda Cumhurbaşkanına rol düşmemekteydi. Cumhurbaşkanı anayasa değişikliklerini sadece ilan etme durumundaydı.²⁹²

e. Anayasa ve Kanunların Yorumlanması

Kanun-i Esasi'den bir kanun yorumlanacağı zaman Heyet-i Âyan'a, kanun adli işlerle ilgili ise manayı tayin Yargıtay'a, idari işlere dair ise tefsiri Şura-yı Devlete aitti.²⁹³

1924 Anayasasının 26. maddesinde B.M.M.'nin görevlerini sayarken, kanunları tefsir etme (yorumlama) yetkisinin, B.M.M.'ye ait olduğu belirtilmişti.²⁹⁴

1924 Anayasasının kabul edilmesiyle, 1876 Kanun-i Esasi ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye yürürlükten kaldırılmıştı.²⁹⁵

²⁹² Tanör, a.g.e., s. 313.

²⁹³ K.E md 117.

²⁹⁴ Buna hukukun genel teorisinde "yasama yorumu" denir. Gözler, "1924 Teskilati Esasiye Kanunu", *www.anayasa.gen.tr*.

²⁹⁵ T.E md 104.

SONUÇ

1876 Anayasası konusunda bugüne kadar bir çok kitap yazıldı, bilimsel makaleler ele alındı. Kaynaklar incelendiği zaman özellikle 1876 Anayasasının tamamen ulusal yani Osmanlıya özgün bir anayasa olduğunu söylemek mümkün değildir. 1876 Anayasasının yapılmasındaki süreç incelendiği zaman 1831 Belçika Anayasasından mülhem olduğunu söylemek mümkündür.

1876 Anayasasının yine de bir çok konuda yenilikler getirdiği gözardı edilemez. 119 maddeden oluşan Kanun-i Esasi bugün çağdaş anayasalarda var olan konu başlıklarının çoğunu bünyesinde barındıran bir Anayasadır.

Padişahın geleneksel haklarını Anayasal Güvence altına alan Kanun-i Esasi, şekli olarak, kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde hazırlanmıştı, ancak yasama, yürütme ve yargı erklerinin kullanılmasında Padişahın çok önemli yetkileri vardı. İrsiyet yoluyla yürütme erkinin başında bulunan Padişah, yasama erkini denetleyebiliyor ve yasama faaliyetini kendi iradesi çerçevesinde yönlendirebiliyordu. Yasama organı her ne kadar Meclis-i Umumi idiyse de son söz her zaman Padişahındı (kanun teklifinin görüşülebilmesi için Padişahın izni ve yürürlüğe girmesi için onayının alınması gibi). Meclis-i Umumi, tüm üyelerini Padişahın seçtiği Heyet-i Âyan'dan ve azaları halk tarafından seçilen Meclis-i Mebusan'dan oluşmaktaydı.

Padişah, Heyet-i Vükela'yı yani bakanlar kurulunu bizzat seçerdi. Başkan ve üyeleri, Padişah tarafından seçilen ve azledilebilen Heyet-i Vükelanın, Padişah'a karşı bir siyaset izlemesi söz konusu değildi. Heyet-i Vükela Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu değildi ve güven oylaması usûlü de yoktu. Bu nedenle, Bakanlar Kurulu Meclise sırtını dayayarak Padişaha karşı koyma olanağına sahip değildi. Bakanlar kurulunun üzerinde tek söz sahibi, yürütme organının başı yani Padişahı. Bu da Kanun-i Esasi'nin getirdiği sistemde kuvvetler ayrılığından bahsedilmeyeceğini gösterir. Kanun-i Esasi bir "Parlamenter Monarşi" kuramamıştı.

1876 Anayasasında, yasama ve yürütme de asıl erk sahibi Padişah olduğu halde yargı tamamen bağımsız olarak düzenlenmişti. Yargıçların bağımsızlığı ve azlolanamayacakları teminat altına alınmıştı. Ancak yargı erki ise çift başlı idi, miras, velayet, aile hukuku gibi konulara şer'îye mahkemeleri, diğer konulara ise nizamiye mahkemeleri bakardı.

Temel hak ve özgürlükler 1876 Anayasasında genel hatları ile düzenlenmişti. Kişi hürriyeti ve güvenliğini sağlama konusunda yargısal güvenceler getirmişti. Kişilerin kanunla bağlı olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye zorlanamaması, mahkemeler dışında olağanüstü mahkemelerin kurulamayacak olması, hak arama özgürlüğünün kabul edilmiş olması, işkencenin yasaklanması gibi güvenceler hiç de azımsanacak değildir. Ancak bazılarına göre, bu güvenceler, Padişaha tanınan sürgün edebilme yetkisiyle etkisiz hale getirilmişti.

İttihat ve Terakkinin yönetime gelmesiyle birlikte Kanun-i Esasi, 1909 tarihinde esaslı bir değişikliğe uğrayarak daha demokratik bir çizgiye yaklaştırılmıştı. Bakanlar Kurulu tamamen Padişah tarafından seçilemediği gibi, Padişahın Meclisi fesh yetkisi kısıtlanmış, Padişahın alacağı tüm kararlarda Sadrazam ve Bakanlar Kurulunun onayı aranmaya başlanmıştı. Yasama bu değişiklikler ile yürütmeden daha güçlü bir konuma gelmişti. 1909 değişikliklerinde yargıya ilişkin bir değişiklik yapılmamıştı. Bunun nedeni olarak 1876 Kanun-i Esasi'nin yargı hükümlerinin o dönem için çok iyi oluşu gösterilebilir.

Kapitülasyonlarla kısmen, Mondros Mütarekesi ile tamamen bağımsızlığını kaybeden Osmanlı devletinin yerine kurulan Türk devletinin ilk anayasası olan 1921 Anayasasının kaynağı Mustafa Kemal'in hükümet programı olarak sunduğu metindi. Bu Anayasadaki eksiklikler, BMM tarafından 20 Nisan 1924 Anayasası ile tamamlandı.

1924 Anayasası kuvvetler birliği prensibi ile hazırlanmıştı. 1924 Anayasasında yasama tamamen BMM yetkisindeydi. Yürütme kuvveti Cumhurbaşkanı ve Bakanlardan oluşmuştu. Bakanlar Kurulu siyasi sorumluluk ilkesine tabiydi.

Teşkilat-ı Esasiye Kanununda, yargı erkinin ulus adına bağımsız mahkemelerce yerine getirileceği söylenmişti. Ancak Anayasa, yargıyla ilgili hükümlerde yasama karşısında bir güvence teşkil etmekten uzaktı. Zira Anayasa, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi v.b konularda getirdiği güvenceleri kanun dairesinde sınırlandırmıştı. Bu konulardaki güvenceler, yasamanın hangi araçlara izin vereceğine bağlıydı.

Ayrıca olağanüstü mahkemelerin kurulma yolu açık bırakılmıştı. Yargıyla ilgili diğer bir olumsuzluk idari davalara bakmakla görevli Şura-yı Devlet'in yargı bölümünde değil, yürütme bölümünde düzenlenmiş olmasıydı. Zira nizamnamelerin kanunlara aykırılığını denetleme görevi Şura-yı Devlete değil, T.B.M.M.'ne aitti.

Tüm bu maddeler, 1876 Kanun-i Esasi'nin yargıya ilişkin güvenceler konusunda, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunundan daha ileride olduğunu göstermektedir. 1924 Anayasası bu konuda yetersiz kalmıştı. 1876 Kanun-i Esasi “kanunî hâkim (tabîî hâkim) ilkesini”²⁹⁶ kabul etmişti. 1924 Anayasasında bu özellik görülmemektedir. Bu da o dönemde yapılan kanun ve eylemler üzerinde etkili bir yargı denetiminin istenmeyişi şeklinde yorumlanmaktadır.

1924 Anayasası da temel hak ve özgürlükleri sadece sıralamakla yetinmiş bazılarının sadece ismini vermişti. Birçok hürriyet kanun dairesinde tanınmıştı. Ancak bunların hangi hallerde ve ölçülere uyularak sınırlandırılacağı Anayasada düzenlenmemişti. Yine bu konuda yasamaya büyük yetki verilmişti.

Anayasalar toplumdaki sosyal ve siyasal gelişmelerin aynasıdır. Hem 1876 Anayasası hem de 1924 Anayasası incelendiği zaman kendi dönemlerine ait gelişme süreçlerini çok net bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Anayasalar tabii ki genel olarak çağdaş dünya anlayışı çerçevesinde şekillense de toplumların içinde bulunduğu olağanüstü dönemler nedeniyle değişimin bazen gerileme şeklinde olduğu görülecektir.

Batılı anlamda Osmanlı'nın ilk anayasası sayılan Kanun-i Esasi ile atılan temel değişimler neticesinde Teşkilat-ı Esasiye'ye şekil verilmiştir. Ancak 1924 Anayasasının her yönüyle özellikle yargı konusunda 1876 Anayasasının gelişmiş şekli olduğunu söylemek maalesef mümkün değildir. Zira, 1876 Anayasası daha ileri görünmektedir.

²⁹⁶ Anayasaya göre, hiç kimse yasal olarak tâbi olduğu mahkemeden başka bir mahkeme önüne çıkartılamaz. Yılmaz, a.g.e., s. 767.

BİBLİYOGRAFYA

- Akgündüz, Ahmet, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslam Anayasası*, OSAV Yay., İstanbul, 1997.
- Aldıkaçtı, Orhan, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 4.baskı, İstanbul, 1982.
- Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, 2. basım, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1989.
- Bilge, Necip, *Hukuk Başlangıcı*, Turhan Kitapevi Yay.,Ankara ,2003.
- Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yay., İstanbul, 1993.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yay., İstanbul, 1972.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Acar Yay., İstanbul, 2001.
- Duman, İlker, Hasan, *Türk Anayasa Hukuku*, 1. basım, İstanbul, 1985.
- Erdoğan, Mustafa, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, 3.baskı, Liberte Yay., Ankara, 2001.
- Gözler, Kemal, [www. anayasa. gen.tr](http://www.anayasa.gen.tr)
- Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, 5. basım, Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 1995.
- Gözübüyük, Şeref ve Kili, Suna, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. baskı, AÜSBF Yay., Ankara, 1982.
- Gözübüyük, Şeref ve Sezgin Zekai, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, AÜSBF Yay., Ankara, 1957.
- Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, 4. baskı, AÜHF Yay., Ankara, 1996.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Hukuku Etüdleri*, çev. Salih Tuğ, Bir Yay., İstanbul, 1984.
- İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Kemal Kuşçu, Fuat Sezgin, Bülent Davran, İmaj Yay., Ankara, 2003.
- İslam Ansiklopedisi*, 3. baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979,
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, 5. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Karpar, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay., 2.baskı, İstanbul, 1996.
- Kıratlı, Metin, “1924 Anayasası Devrinde T.B.M.M.’nin Yapısı”, *AÜSBF Dergisi*,

- c.XVI, Aralık 1961, Ankara, Sevinç Matbaası, s.147-161.
- Kili, Suna, *1876 Anayasasının Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi*, AÜSBF Yay., Ankara, 1978.
- Kuran, Ercüment, “Türk Tefekkür Tarihinde Ahmet Cevdet Paşanın Yeri,” *Ahmet Cevdet Paşa Semineri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, 27-28 Mayıs 1985, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1986.
- Kürkçüer, Orhan Melih, *Anayasa Hukuku*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara, 1975.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, TTK Yay., Ankara, 1984.
- Meydan Larousse*, Meydan Yay., İstanbul, 1979.
- Mumcu, Ahmet, “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.II, sayı 5, 1986.
- En-Nebhan , Muhammed Faruk, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, çev. Servet Armağan, Sönmez Yay., İstanbul, 1980,
- Okandan, R.Galip, *Amme Hukukumuzun Anahatları*, İÜHF Yay., İstanbul, 1968.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yay., İstanbul, 1983.
- Ölmez, Adem, *Gazi Ethem Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1844-1909)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004.
- Özbudun, Ergun, *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırması Merkezi Yay., Ankara, 1992. *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yay.,Ankara, 1993.
- Pakalın, M.Zeki, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.
- Parla, Taha, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yay., İstanbul, 1989.
- Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul, 1990.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY Yay., İstanbul, 2004.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1991.
- Tunaya, Tarık Zafer, “1876 Kanun-i Esasisi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, İletişim Yay., İstanbul, 1985.

- Uzunçarşılı, İ. Halil, *Osmanlı Tarihi*, c. IV, TTK Yay., Ankara, 1965.
- Üçok, Coşkun, “1876 Anayasasının Kaynakları”, *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı: 1876-1976*, Siyasi İlimler Türk Derneği Yay., Ankara, b.t.y.
- Üçok, Coşkun ve Mumcu, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, 4. baskı, AÜHF Yay., Ankara, 1982.
- Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Hukuk Yay., Ankara, 1996.
- Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yay., İstanbul, 1981.
- Yücel, Yaşar ve Sevim, Ali, *Türkiye Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 1992.

EKLER

KANUN-İ ESASİ

Kabul Tarihi: 7 Zilhicce 1293 (23 Aralık 1876)

Düstur, Birinci Tertip, Cilt 4, s.1-40.

Memaliki Devleti Osmaniye

MADDE 1.- Devleti Osmaniye memalik ve kıtaatı hazırayı ve eyalâtı mümtazeyi muhtevi ve yekvücut olmakla hiç bir zamanda hiç bir sebeple tefrik kabul etmez.

MADDE 2.- Devleti Osmaniyenin payitahtı İstanbul şehridir ve şehri mezkurun sair Osmaniyyeden ayrı olarak bir gûne imtiyaz ve muafiyeti yoktur.

MADDE 3.- Saltanatı Seniyei Osmaniye hilâfeti kübrayı İslâmiyeyi haiz olarak sülalei âli Osmandan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir.

MADDE 4.- Zatı Hazreti Padişahi hasbel hilâfe dini İslâmın hâmisi ve bilcümle tebeai Osmaniyenin hükümdar ve padişahıdır.

MADDE 5.- Zatı Hazreti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür.

MADDE 6.- Sülalei âli Osmanın hukuku hürriye ve emval ve emlâki zatiye ve madâmelhayat tahsisatı maliyeleri tekâfülü umumi tahdındadır.

MADDE 7.- Vükelânın azil ve nasbı ve rütme menasıp tevcihî ve nişan itası ve eyalâtı mümtazenin şeraiti imtiyazlerine tevfikân icrayı tevcihatı ve meskûkat darbı ve hutbelerde nâmının zikri ve düveli ecnebiye ile muahedat akdi ve harb ve sulh ilânı ve kuvvei berriye ve bahriyenin kumandası ve harekâtı askeriye ve ahkâmı şeriye ve kanuniyenin icrası ve devairi idarenin muamelâtına müteallik nizamnamelerin tanzimi ve mücazaatı kanuniyenin tahfifi ve affı ve Meclis-i Umuminin akt ve tatili ve

ledelik tiza Heyet-i Mebusanın azası yeniden intihap olunmak şartile feshi hukuku mukaddesei Padişahi cümlesindedir.

Tebaa Devleti Osmaniyenin Hukuku Umumiyesi

MADDE 8.- Devleti Osmaniye tabîyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bilâ istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir.

MADDE 9.- Osmanlıların kâffesi hürriyeti şahsiyelerine malik ve aherin hukuku hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir.

MADDE 10.- Hürriyeti şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile mücazat olunamaz.

MADDE 11.- Devleti Osmaniyenin dini islâmdır. Bu esası vikaye ile beraber asayışi halkı ve adabı umumiyei ihlâl etmemek şartile memaliki Osmaniye maruf olan bilcümle edyanın serbestii icrası ve cemaatı muhtelifiye verilmiş olan imtiyazatı mezhebiyenin kemakân cereyanı Devletin tahdi himayetindedir.

MADDE 12.- Matbuat kanun dairesinde serbesttir.

MADDE 13.- Tebaai Osmaniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felahet için her nevi şirketler teşkiline mezundur.

MADDE 14.- Tebaai Osmaniye bir veya bir kaç kişinin gerek şahıslarına ve gerek umuma müteallik olan kavanin ve nizamata muhalif gördükleri bir maddeden dolayı işin merciine arzuhal verdikleri gibi Meclis-i Umumiye dahi müddei sıfatile imzalı arzuhal vermeğe ve memurinin ef'alinden iştikâye selâhiyetleri vardır.

MADDE 15.- Emri tedris serbesttir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartile her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mezundur.

MADDE 16.- Bilcümle mektepler Devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai Osmaniye terbiyesi bir siyakı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulü talimiyeye hanel getirilmeyecektir.

MADDE 17.- Osmanlıların kâffesi huzuru kanunda ve ahvali diniye ve mezhebiyeden maada memleketin hukuk ve vezaifinde mütesavidir.

MADDE 18.- Tebaai Osmaniyenin hidematı Devlette istihdam olunmak için devletin lisası resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.

MADDE 19.- Devlet memuriyetinde umum tebaa ehliyet ve kabiliyetlerine göre münasip olan memuriyetlere kabul olunurlar.

MADDE 20.- Tekâlifi mukarrere nizamâtı mahsusasına tevfikân kâffeî tebaa beyinde herkesin kudreti nisbetinde tarh ve tevzi olunur.

MADDE 21.- Herkes usulen mutasarrıf olduğu mal ve mülkten emindir. Menafii umumiye için lüzumu sabit olmadıkça ve kanunu mucibince değeri bahası peşin verilmedikçe kimsenin tasarrufunda olan mülk alınamaz.

MADDE 22.- Memaliki Osmaniyede herkesin mesken ve menzili taarruzdan masundur. Kanunun tâyin eylediği ahvalden maada bir sebeble hükümet tarafından cebren hiç kimsenin mesken ve menziline girilemez.

MADDE 23.- Yapılacak usulü muhakeme hükmünce hiç kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye icbar olunamaz.

MADDE 24.- Müsadere ve angarya ve cerime memnudur. Fakat muharebe esnasında usulen tâyin olunacak tekâlif ve ahval bundan müstesnadır.

MADDE 25.- Bir kanuna müstenit olmadıkça vergi ve rüsumat nâmı aherle hiç kimseden bir akçe alınamaz.

MADDE 26.- İşkence ve sair her nevi eziyet katiyen ve külliyyen memnudur.

Vükelâyı Devlet

MADDE 27.- Mesnedi sadaret ve meşihatı islâmiye tarafı Padişahiden emniyet buyurulan zatlara ihale buyurulduğu misullü sair vükelânın memuriyetleri dahi ba iradei şahâne icra olunur.

MADDE 28.- Meclis-i Vükela sadriazamın risayeti tahtında olarak aktolunup dahili ve harici umuru mühimmenin merciidir. Müzekeratından mühtacı istizan olanların kararları iradei seniye ile icra olunur.

MADDE 29.- Vükelâden herbiri dairesine ait olan umurdan icrası mezuniyeti tahtında bulunanları usulüne tevfiyat icra ve icrası mezuniyeti tahtında olmıyanları sadrıazama arzeder. Sadrıazam dahi o makule mevaddan müzekereye mühtaç olmıyanların muktezasını icra veyahut tarafı Hazreti Padişahiden istizan ederek ve muhtacı müzakere bulunanları Meclis-i Vükelânın müzakeresine arzeliyerek müteallik buyurulacak iradei seniye mucibince iktizasını ifa eyler. Bu mesalihin envağ ve derecatı nızamı mahsus ile tâyin olunacaktır.

MADDE 30.- Vükelâyı Devlet memuriyetine müteallik ahval ve icraattan mesuldür.

MADDE 31.- Mebusan âzasından biri veyahut birkaçı Heyet-i Mebusanın dahil dairei vazifesi olan ahvaldan dolayı Vükelâyı Devletten bir zat hakkında mes'uliyeti mucip şikâyet beyan ettiğı halde evvelâ Heyet-i Mebusanın nızamı dahilisi mucibince ve misillu mevaddın Heyete havalesi lazım gelip gelmiyeceğini müzakereye memur olan şubede tetkik olunmak üzere şikâyeti müşâir Heyet-i Mebusan Reisine verilecek takrîr Reis tarafından nihayet üç gün zarfında o şubeye gönderilir ve bu şube tarafından tahkikatı lâzime icra ve iştikâ olunan zat tarafından izahatı kâfiye istihsal olunduktan sonra şikâyetin şayanı müzakere olduğuna dair ekseriyetle terkip olunacak kararname Heyet-i Mebusanda kıraat olunarak ve ledelik tiza şikâyet olunan zat davetle bizzat veya bilvasıta vereceğı izahat istima kılınarak âzayı mevcudenin sülûsen ekseriyeti mutlakasile kabul olunur ise muhakeme talibini müş'ir mazbatası Makamı Sadarete takdim ile ledelarz müteallik olacak iradei seniye üzerine keyfiyet Divân-ı Âliye havale olunur.

MADDE 32.- Vükelâden itham olunanların usulü muhakemeleri kanunu mahsus ile tâyin edilecektir.

MADDE 33.- Memuriyetlerinden hariç ve sırf zatlarına ait hernevi deavide vükelânın sair efradı Osmaniyeden aslâ farkı yoktur. Bu misillu hususatın muhakemesi ait olduğı mehakimi umumiyede icra olunur.

MADDE 34.- Divân-ı Âlinin dairei ithamı tarafından müttehem olduğuna karar verilen Vükelâ tebriyei zimmet edinceye kadar vekâletten sakıt olur.

MADDE 35.- Vükelâ ile Heyet-i Mebusan arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde Vükelâ tarafından ısrar olunup da mebusan canibinden ekseriyeti arâ ile ve tafsilen esbabı mucibe beyanile katiyyen ve mükerreren reddedildiğı halde

Vükelânın tebdili veyahut müddeti kanununiyesinde intihap olunmak üzere Heyet-i Mebusanın feshi münhasıran yedi iktidarı Hazreti Padişahidedir.

MADDE 36.- Meclis-i Umumi mün'akit olmadığı zamanlarda Devlet bir muhataradan veya emniyeti umumiyeyi halelden vikaye için bir zaruret mübreme zuhur ettiği ve bu bapta vaz'ına lüzûm görünecek kanunun müzakeresi için Meclisin celp ve cem'ine vakit müsait olmadığı halde Kanun-i Esasi ahkâmına mugayir olmamak üzere Heyet-i Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyet-i Mebusanın içtimaile verilecek karara kadar ba iradei seniye, muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetindedir.

MADDE 37.- Vükelâdan her biri her ne zaman murad eder ise Heyetlerin ikisinde dahi bulunmak veyahut maiyetindeki rüesayı memurinden birini tarafından vekâleten buldurmak ve iradı nutukta âzaya takaddüm etmek hakkını haizdir.

MADDE 38.- İstizahı madde için Vükelâdan birinin huzuruna Meclis-i Mebusanda ekseriyetle karar verilerek davet olundukta ya bizzat bulunarak veyahut maiyetindeki rüesayı memurinden birini göndederek irad olunacak suallere cevap verecek veyahut lüzum görür ise mes'uliyetini üzerine alarak cevabını tehir etmek selâhiyetini haiz olacaktır.

Memurin

MADDE 39.- Bilcümle memurin nizamen tâyin olunacak şerait üzere ehil ve müstahak oldukları memuriyetlere intihap olunacaktır ve bu veçhile intihap olunan memurlar kanunen mucibi azil hareketi tahakkuk etmedikçe veya kendisi istifa eylemedikçe veyahut Devletçe bir sebebi zaruriye mebni infisal edenler nizamı mahsusunda tâyin olunacağı veçhile terekkiyata ve takaüt ve mazuliyet maaşlarına nail olacaklardır.

MADDE 40.- Her memuriyetin vezayifi nizamı mahsus ile tâyin olunacağından her memur kendi vazifesi dairesinde mes'uldur.

MADDE 41.- Memurun âmirine hürmet ve riayeti lâzımeden ise de itaati kanunun tâyin ettiği daireye mahsustur. Hilâfı kanun olan umurda amire itaat mes'uliyetten kurtulmağa mecbur olamaz.

Meclis-i Umumi

MADDE 42.- Meclis-i Umumî Heyeti Âyan ve Heyeti Mebusan nâmlarile başka başka iki heyeti muhtevîdir.

MADDE 43.- Meclis-i Umuminin iki heyeti beher sene Teşrisani iptidasında tecemmu eder ve ba iradei seniye açılır ve Mart iptidasında yine ba iradei seniye ve bu heyetlerden biri diğêrinin müctemi bulunmadığı zamanda mün'akid olamaz.

MADDE 44.- Zatı Hazreti Padişahi, Devletçe görünecek lüzum üzerine Meclis-i Umumi'yi vaktinde dahi açar ve müddeti muayyenei içtimanı da tenkis veya temdit eder.

MADDE 45.- Meclis-i Umuminin yevmi küşadında Zatı Hazreti Padişahi veyahut taraflarından bilvekâle Sadrıazam hazır olduğu ve Vükelâyı Devletle iki heyetin âzayı mevcudesi birlikte buldukları halde resmi küşat icra olunup senei cariye zarfında Devletin ahvali dahiliye ve münasebatı hariciyesine ve senei atiyede ittihazına lüzum görülecek tedabir ve teşebbüsata dair bir nutku hümayun kıraat olunur.

MADDE 46.- Meclis-i Umumi âzalığına intihap veya nasbolunan zevat Meclisin yevmi küşadında Sadrıazam huzurunda ve o gün hazır bulunmıyan olur ise mensup olduğu heyet müctemi olduğu halde reisleri huzurunda Zatı Hazreti Padişahiye ve vatanına sadakat ve Kanun-i Esasi ahkâmına ve uhdesine tevdi olunan vazifeye riayetle hilâfından mücanebet eyliyeceğine tahlif edilür.

MADDE 47.- Meclis-i Umumi âzası rey ve mütalea beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbirini bir gûna vaad ve vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütalealardan dolayı bir veçhile itham olunamaz; meğêr ki Meclisin Nizamnamei Dahilisi hilâfında hareket etmiş ola. Bu takdirde nizamnamei mezkûr hükmünce muamele görür.

MADDE 48.- Meclis-i Umumi âzasından birinin hiyanet ve Kanun-i Esasiyi nakız ve ilgaya tasaddi ve irtikâp töhmetlerinden biri ile müttehem olduğuna mensup olduğu Heyet azayı mevcudesinin sülûsan ekseriyeti mutlakasile karar verilür veyahut kanunen hapis ve nefsi mucip bir ceza ile mahkûm olur ise azalık sıfatı zail olur ve bu afa lin muhakemesile mücazâtı ait olduğu mahkeme tarafından rüyet ve hükmolunur.

MADDE 49.- Meclis-i Umumi âzasından herbiri reyini bizzat ita eder ve herbirinin müzakerede bulunan bir maddenin red ve kabulüne dair rey vermekten içtinabe hakkı vardır.

MADDE 50.- Meclis-i Umumi Heyetlerinden ikisinde dahi mürettep olan azanın nısfından bir ziyade hazır bulunmadıkça müzakereye mubaderet olunamaz ve kâffe müzakerat sülûsanı ekseriyetile meşrut olmayan hususatta hazır olunan azanın ekseriyeti mutlakası ile karargir olur ve tesavii âra vukuunda reisin reyi iki addedilür.

MADDE 52.- Bir kimse şahsına müteallik dâvasından dolayı Meclis-i Umuminin iki Heyetinden birine arzuhal verdiği halde eğer evvela ait olduğu memurini Devlete veyahut o memurların tabi buldukları mecrie müracaat etmediği tebeyyün ederse arzuhali reddolunur.

MADDE 53.- Müceddeden kanun tanzimi veya kavanini mevcudeden birinin tadili teklifi Vükelâya ait olduğu gibi Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusanın dahi kendü vazifei muayyeneleri dairesinde bulunan mevad için kanun tanzimini veyahut kavanini mevcudeden birinin tadilini istidaya salâhiyetleri olmakla evvelce Makamı Sadaret vasıtası ile tarafı Şahaneden istizan olunarak iradei seniye müteallik buyrulur ise ait olduğu dairelerden verilecek izahat ve tafsilat üzerine layihalarının tanzimi Şûra-yı Devlete havale olunur.

MADDE 54.- Şûra-yı Devlette bilmüzakere tanzim olunacak kavanin layihası Heyet-i Mebusanda badehu Heyet-i Ayanda tetkik ve kabul olunduktan sonra icrayı ahkâmına iradei seniye Hazreti Padişahi müteallik buyrulur ise düsturül amel olur ve işbu heyetlerin birinde katiyen reddolunan kanun layihası o senenin müddeti içtimaiyesinde tekrar müzakereye konulamaz.

MADDE 55.- Bir kanun lâyhâsı evvelâ Heyet-i Mebusanda badehu Heyet-i Ayanda bend bend okunup ve her bendine rey verilüp ekseriyeti ara ile karar verilmedikçe ve bedel karar heyeti mecmuası için dahi betekrar ekseriyetle karar hasıl olmadıkça kabul olunmuş olmaz.

MADDE 56.- Bu Heyetler Vükelâdan veya onların göndereceği vekillerden veya kendi azalarından olmayan veyahut resmen davet olunmuş memurinden bulunmayan hiç kimseyi gerek asaleten ve gerek bir cemaat tarafından vekâleten bir madde ifadesi için gelmiş olduğu halde asla kabul edemez ve ifadelerini istima eyliyemez.

MADDE 57.- Heyetlerin müzakeratı lisanı Türki üzere cereyan eder ve müzakere olunacak lâyhaların suretleri tab ile yevmü müzakereden evvel azaya tevzi olunur.

MADDE 58.- Heyetlerde verilecek reyler ya tâyini esamî veyahut işaret mahsusa veyahut reyi hafi ile olur. Reyi hafi usulünün icrası âzayı mevcudenin ekseriyeti arası ile karar verilmeğe mütevakkıftır.

MADDE 59.- Her Heyetin inzibatı dahilisini münhasıran kendi reisi icra eder.

Heyet-i Âyan

MADDE 60.- Heyet-i Âyanın reisi ve âzası nihayet miktarı Heyet-i Mebusan âzasının sülüsü miktarını tecavüz etmemek üzere doğrudan doğruya tarafı Hazreti Padişahiden nasbolunur.

MADDE 61.- Heyet-i Âyana âza tâyin olunabilmek için asar ve efali umumun vüsuk ve itimadına şayan ve umuru Devletle hidematı memduhesi mesbuk ve mütearif olmak ve kırk yaşından aşağı bulunmamak lâzımdır.

MADDE 62.- Heyet-i Âyan âzalığı kaydı hayat iledir. Bu memuriyetlere vükelâlık ve valilik ve ordu müşirliği ve kazaskerlik ve elçilik ve patriklik ve hahambaşılık memuriyetinde bulunmuş olan mazulinden ve berri ve bahri ferikândan ve sıfatı lâzimeyi cami sair zevattan münasipleri tâyin olunanlar azalık memuriyetinden sakıt olur.

MADDE 63.- Heyet-i Âyanın azalık maaşı şehriye onbin kuruştur. Başka bir nam ile Hazineden muvazzaf olan azanın maaş ve tâyini eğer onbin kuruştan dîn ise ol miktara iblâğ olunur ve eğer onbin kuruş veya ziyade ise ibka olunur.

MADDE 64.- Heyet-i Âyan Heyet-i Mebusandan verilen kavanin ve muvazene lâyhalarını tetkik ile eğer bunlardan esasen umuru diniyeye ve Zatı Padişahinin hukuku seniyesine ve hürriyete ve Kanun-i Esasi ahkâmına ve Devletin tamamıyeti mülkiyesine ve memleketin emniyeti dahiliyesine ve vatanın esbabı müdafaa ve muhafazasına ve adabı umumiyeye hâlel verir bir şey görür ise mütalâasını ilâvesile ya kat'iyen red veyahut tâdil ve tashih olunmak üzere Heyet-i Mebusana iade eder ve kabul ettiği lâyhaları tasdik ile Makamı Sadarete arzeler ve Heyete takdim olunan arzuhalları bittetik lüzum görür ise ilâvei mütalâa ile beraber Makamı Sadarete takdim eder.

Heyet-i Mebusan

MADDE 65.- Heyet-i Mebusan miktarı âzası tebaai Osmaniyeden her ellibin nüfus zükûrda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur.

MADDE 66.- Emri intihap reyi hafî kaidesi üzerine müessestir. Sureti icrası kanunu mahsus ile tâyin olunacaktır.

MADDE 67.- Heyet-i Mebusan âzalığı ile Hükûmet memuriyeti bir zat uhdesinde içtîma edemez. Fakat Vûkelâdan intihap olunanların âzalığı mücazdır. Vesair memurinden biri mebusluga intihap olunur ise kabul edip etmemek yedi ihtiyarındadır. Fakat kabul ettiği halde memuriyetinden infisal eder.

MADDE 68.- Heyet-i Mebusan için azalığa intihabı caiz olmıyanlar şunlardır: Evvelâ tebai Devleti Aliyeden olmıyan saniyen nizamı mahsusu mucibince muvakkaten hizmeti ecnebiye imtiyazını haiz olan salisen Türkçe bilmiyen rabian otuz yaşını ikmal etmiyen hamisen hini intihapta bir kimsenin hizmetkârlığında bulunan sadisen iflâs ile mahkûm olup ta iadei itibar etmemiş olan sabian sui ahval ile müştehir olan saminen mahcuriyetine hüküm lâhik olup ta fekki hacir edilmeyen tâsian hukuku medeniyeden sakıt olmuş olan aşiren tabiiyeti ecnebiye iddiasında bulunan kimselerdir. Bunlar mebus olamaz. Dört seneden sonra icra olunacak intihaplarda mebus olmak için Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak dahi şart olacaktır.

MADDE 69.- Mebusan intihabı umumisi dört senede bir kerre icra olunur ve her mebusun müddeti memuriyeti dört seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir.

MADDE 70.- Mebusların intihabı umumisine Heyetin mebdei içtîmai olan teşirini saniden lâakal dört mah mukaddem başlanılır.

MADDE 71.- Heyet-i Mebusan âzasının herbiri kendini intihap eden dairenin ayrıca vekili olmayıp umum Osmanlıların vekili hükmündedir.

MADDE 72.- Müntehipler intihap edecekleri mebusları mensup oldukları daire-i vilâyet ahalisinden intihap etmeğe mecburdur.

MADDE 73.- Ba irade-i seniye Heyeti Mebusan feshile dağıtıldığı halde nihayet altı ayda müçtemi olmak üzere umum mebusanın müceddeden intihabına başlanılacaktır.

MADDE 74.- Heyet-i Mebusan âzasından biri vefat eder veya esbabı hacriyei meşruadan birine duçar olur veya bir uzun müddette meclise devam etmez veyahut istifa eder veya mahkûmiyet veya kabulü memuriyet cihetile âzalıktan sakıt olursa yerine nihayet gelecek içtimaa yetişmek üzere usulü veçhile diğeri tâyin olunur.

MADDE 75.- Münhal olan mebusluk makamlarına intihap olunacak âzanın memuriyeti gelecek intihabı umumî zamanına kadardır.

MADDE 76.- Mebuslardan herbirine beher sene içtimaı için Hazineden yirmibin kuruş verilecek ve şehriye beşbin kuruş maaş itibarile memurinî mülkiye nizamına tevfikân azimet ve avdet harcırahı ita kılınacaktır.

MADDE 77.- Heyet-i Mebusan Riyasetine Heyet tarafından ekseriyetle üç ve ikinci ve üçüncü riyasetlere üçer nefer ki cem'an dokuz zat intihap olunarak huzuru şahaneyeye arzile bunlardan birisi riyasete ve ikisi reis vekâletlerine ba irade-i seniye tercih ve memuriyetleri icra kılınır.

MADDE 78.- Heyet-i Mebusanın müzakeratı alenidir. Fakat bir maddei mühimmeden dolayı müzakeratı hafi tutulmak Vükelâ canibinden veyahut Heyet-i Mebusanın âzasından onbeş zat tarafından teklif olundukta Heyetin içtima ettiği mahal âzanın maadasından tahliye edilerek teklifin red veya kabulü için ekseriyeti arâya müracaat edilir.

MADDE 79.- Heyet-i Mebusanın müddeti içtimaiyesinden âzadan hiç biri Heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğuna ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz.

MADDE 80.- Heyet-i Mebusan kendüye havale olunacak kavanin lâyihalarını müzakere ile bunlardan umuru maliyeye ve Kanun-i Esasiye taalûk eder maddeleri red veya kabul veyahut tâdil eder ve mesarifi umumiye muvazene kanununda gösterildiği veçhile Heyet-i Mebusanda tafsilâtile tetkik olunduktan sonra miktarına Vükelâ ile birlikte karar verilür ve buna karşılık olacak varidatın keyfiyeti ve kemmiyeti ve sureti tevzi ve tedariki kezalik Vükelâ ile birlikte tâyin edilür.

Mehakim

MADDE 81.- Kanunu mahsusuna tevfikân tarafı Devletten nasbolunan ve yedlerine berâtı şerif verilen hakimler lâyenazildir. Fakat istifaları kabul olunur. Hakimlerin terekkiyatı ve meslekleri ve tebdili memuriyetleri ve tekaüdüleri ve bir cürüm ile mahkûmiyet üzerine azil olunmaları dahi kanunu mahsusu hükmüne tabidir ve hakimlerin ve mehakim memurlarının matlup olan evsafını işbu kanun irae eder.

MADDE 82.- Mahkemelerde hernevi muhakeme alenen cereyan eder ve ilâmatın neşrine mezuniyet vardır. Ancak kanunda müsarraha esbaba mebni mahkeme muhakemeyi hafi tutabilir.

MADDE 83.- Herkes huzuru mahkemede hukukunu muhafaza için lüzum gördüğü vesaiti meşruayı istimal edebilir.

MADDE 84.- Bir mahkeme vazifesi dahilinde olan dâvanın her ne vesile ile olursa olsun rüiyetinden imtina edemez ve bir kerre rüiyetine veyahut rüiyeti için iktiza eden tahkikatı evveliyeye başlandıktan sonra tatil veya tâviki dahi caiz olamaz; meğer ki müddei dâvadan keffiyed etmiş ola. Şu kadar ki cezaya müteallik deavide Hükûmete ait olan, hukuk nizamı vechile yine icra olunur.

MADDE 85.- Her dâva ait olduğu mahkemede rüyet olunur. Eşhas ile hükümet beynindeki dâvalar dahi mehakimi umumiyeye aittir.

MADDE 86.- Mahkemeler her türlü müdahelâttan azâdedir.

MADDE 87.- Deavii şer'iyeye mehakimi şer'iyede ve deavii nizamiye mehakimi nizamiyede rüyet olunur.

MADDE 88.- Mahkemelerin sunuf ve vezaif ve selâhiyetinin derecat ve taksimatı ve hükkâmın tavzifi kavanine müstenittir.

MADDE 89.- Her ne nam ile olursa olsun bazı mevaddı mahsusayı rüiyet ve hükmetmek için mehakimi muayene haricinde fevkalâde bir mahkeme veyahut hüküm vermek selahiyetini haiz komisyon teşkili katiyen caiz değildir. Fakat kanunen muayyen olduğu vechile tâyini mevla ve tahkim caizdir.

MADDE 90.- Hiçbir hakim hakimlik sıfatiyle Devletin maaşlı bir başka memuriyetini uhdesinde cemedemez.

MADDE 91.- Umuru cezaiyede hukuku âmmeyi vikayeye memur müddei umumiler bulunacak ve bunların vezaif ve derecatı kanun ile tâyin kılınacaktır.

Divân-ı Âli

MADDE 92.- Heyet-i Âyan otuz âzadan mürekkeptir. Bunların onu Heyet-i Âyan ve Şûra-yı Devlet ve onu Mahkemeyi Temyiz ve İstinaf rüesa ve âzasından kurâa ile tefrik ve tâyin olunarak Heyet-i Âyan dairesinde lüzum göründükçe ba iradei seniye akdolunur. Vazifesi Vükelâ ile Mahkeme-i Temyiz rüesa ve âzasının ve zat ve hukuku şahane aleyhinde harekete ve Devleti bir hali muhataraya ilkaya tasaddi eyliyenlerin muhakemesidir.

MADDE 93.- Divân-ı Âli ikiye münkasem olup biri Daire-i İthamiye ve biri Divân-ı Hükümdür. Daireyi İthamiye dokuz âzadan ibaret olup bunun üçü Heyet-i Âyan ve üçü Divân-ı Temyiz ve İstinaf ve üçü Şûra-yı Devlet âzasından Divân-ı Âliye alınacak aza içinden kur'a ile intihap olunur.

MADDE 94.- Bu dairei şikâyet olunan zevatın müttehem olup olmadığına sülüsani ekseriyetile karar verir ve Daire-i İthamiyede bulunanlar Divân-ı Hükümde bulunamaz.

MADDE 95.- Divân-ı Hüküm, yedisi Heyet-i Âyan ve yedisi Divân-ı Temyiz ve İstinaf ve yedisi Şûra-yı Devlet rüesa ve âzasından olmak üzere Divân-ı Ali âzasının yirmibir neferinden mürekkep olarak Daire-i İthamiye tarafından muhakemesi lâzım olduğuna karar verilmiş davalar hakkında âzayı murettebenin sülüsani ekseriyetile kat'iyen ve kavanini mevzuasına tatbikan hükmeder ve hükümleri kabili istinaf ve temyiz değildir.

Umur-u Maliye

MADDE 96.- Tekâlifi Devletin hiçbir bir kanun ile tâyin olunmadıkça vaz ve tevzi ve istihsal olunamaz.

MADDE 97.- Devletin bütçesi varidat ve mesarifatı takribiyesini mübeyyin kanundur. Tekâlifi Devletin vaz ve tevzi ve tahsil emrinde müstenit olacağı kanun budur.

MADDE 98.- Bütçe yani Muvazenei Umumiye Kanunu Meclis-i Umumide madde be madde tetkik ve kabul olunur. Varidat ve mesarifatı muhammenin müfredatını cami olmak üzere ana merbut olan cedveller nıẓamen tâyin olunan numunesine tevfikan aksam ve fusul ve mevaddı müteaddideye münkasem olarak bunların müzakeresi dahi fasıl fasıl icra edilir.

MADDE 99.- Muvazenei Umumiye Kanunu müteallik olduğu senenin dühulünde mevkii icraya konulabilmek için lâyihası Heyet-i Mebusana Meclis-i Umuminin küşadı akabinde ita olunur.

MADDE 100.- Bir kanunu mahsus ile muayyen olmadıkça emvâli Devletten muvazene haricinde sarfiyat caiz olamaz.

MADDE 101.- Meclis-i Umuminin münakit bulunmadığı esnada esbabı mücbireyi fevkalâdeden dolayı muvazene haricinde masraf ihtiyarına lüzumu kavi tahakkuk eder ise mesuliyeti Heyet-i Vükelâyâ ait olmak ve Meclis-i Umuminin küşadı akabinde ana dair kanun lâyihası Meclis-i Umumiye verilmek üzere o masrafın tesviyesi için iktiza eden mebaliğın tarafı Hazireti Padişahiye arz ve istizan ile sadır olacak irade-i seniye üzerine tedarik ve sarfı caiz olur.

MADDE 102.- Muvazene Kanununun hükmü bir seneye mahsustur. O senenin haricinde hükmü cari olamaz ancak bazı ahvali fevkalâdeden dolayı Meclis-i Mebusan muvazeneyi kararlaştırmaksızın fesih olunduğu halde hükmü bir seneyi tecavüz etmemek üzere bir kararname ile Vükelâyı Devlet ba irade-i seniye seneyi sabıka muvazenesinin cereyanı ahkâmını Meclis-i Mebusanın gelecek içtimana kadar temdit ederler.

MADDE 103.- Muhasebe-i Kat'ie Kanunu müteallik olduğu senenin varidatından istihsal olunan mebaliğ ile yine o senenin mesarifatına vukubulunan sarfiyatın miktarı hakikisini mübeyyin olarak bunun şekil ve taksimatı dahi Muvazenei Umumiye Kanununa tamamile mutabık olacaktır.

MADDE 104.- Muhasebei Kat'ie Kanununun lâyihası müteallik olduğu senenin hitabından itibaren nihayet dört sene sonra Meclis-i Umumiye ita olunur.

MADDE 105.- Emvali Devletin kabız ve sarfına memur olanların muhasebelerini rüiyet ve devairden tanzim olunan sâl muhasebelerini tetkik ederek hulâsai tetkikat ve

neticei mütalâatını her sene bir takriri mahsus ile Heyet-i Mebusana arzeyelemek üzere bir Divân-ı Muhasebat teşkil olunacaktır. Bu divan her üç ayda bir kere ahvali maliyeyi Riyaseti Vükelâ vasıtasile ba takrir tarafı Hazreti Padişahiye dahi arzeder.

MADDE 106.- Divân-ı Muhasebatın âzası oniki kişiden mürettep olacak ve herbiri Heyet-i Mebusandan ekseriyetle azlinin lüzumu tastik olunmadıkça memuriyetinde kaydı hayat ile kalmak üzere ba iradei seneyi nasbolunacaktır.

MADDE 107.- Divân-ı Muhasebat âzasının evsaf ve vezayifinin tafsilatı ve sureti istifade ve tepdil ve terakki ve tekaüdü ve ahkâmının keyfiyeti teşkili bir nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır.

Vilâyat

MADDE 108.- Vilâyatın usulü idaresi, tevsi mezuniyet ve tefriki vezayif kaidesi üzerine müesses olup derecatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır.

MADDE 109.- Vilâyet ve liva ve kaza merkezlerinde olan idare meclisleriyle senede bir defa merkezi vilâyette içtima eden Meclis-i Umumu âzasının sureti intihabı bir kanunu mahsus ile tevsi olunacaktır.

MADDE 110.- Vilâyet Meclis-i Umumiyesinin vezayifi yapılacak kanunu mahsusunda beyan olunacağı veçhile turuku meabir tanzimi ve itibar sandıklarının teşkili ve sanayi ve ticaret ve felâhatın teshili gibi umuru nafiaya müteallik mevad hakkında ve umuma ait maarif ve terbiyenin intişarı yolunda müzakerata şâmil olmakla beraber, tekâlif ve mürettebatı miriyenin sureti tevzi ve istihsalinde ve muamelâtı sairede kavanin ve nizamâtı mevzua ahkâmına muhalif gördükeri ahvalin müteallik olduğu makam ve mevkilere tebliği ile tashih ve ıslahı zımında arzı iştikâ etmek selâhiyetini dahi muhtevi olacaktır.

MADDE 111.- Müsakkafat ve müstagillât ve nukudu mevkufe hasılatının şurutu vakfiyesi ve teamülü kadimi veçhile meşrutun lehine ve hayrat ve müberrata sarfolunmak üzere vasiyet edilen emvalin vasiyetnamelerinde muharrer olduğu üzere musalehine sarfına ve emvali eytamın nizamnamei mahsusı veçhile sureti idaresine nezaret etmek üzere her kazada her milletin bir cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisler tanzim edilecek nizamâtı mahususası veçhile her milletin müntehap

efradından mürekkep olacaktır. Ve mecalisi mezkûre mahalleri hükûmetlerini ve Vilâyet Meclis-i Umumiyesini kendülerine merci bilecektir.

MADDE 112.- Umuru belediye Dersaadet ve taşralarda bilintihap teşkil olunacak Devairi Belediye Meclislerle idare olunacak ve bu dairelerin sureti teşkili ve vezaifi ve âzasının sureti intihabı kanunu mahsus ile tâyin kılınacaktır.

Mevaddı Şetta

MADDE 113.- Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid asar ve emarat görüldüğü halde Hükûmeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idarei örfiye ilânına hakkı vardır. İdarei örfiye kavanin ve nizamatı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup idarei örfiye tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır. Hükûmetin emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memâliki mahrusai şaheneden ihraç ve teb'id etmek münhasıran Zatı Hazireti Padişahinin yedi iktidarındadır.

MADDE 114.- Osmanlı efradının kâffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferrüatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır.

MADDE 115.- Kanun-i Esasinin bir maddesi bile hiçbir sebep ve bahane ile tatil veya icradan iskat edilemez.

MADDE 116. – Kanun-i Esasinin mevaddı mündericesinden bazılarının icabı hale ve vakte göre tagyir ve tadiline lüzumu sahih ve kat'i görüldüğü halde zikri ati şerait ile tadili caiz olabilir. Şöyle ki Heyet-i Vükelâ veya Heyet-i Âyan veya Heyet-i Mebusan tarafından işbu tadile dair bir teklif vukubulduğu halde evvelâ Meclis-i Mebusanda azayı mürettebenin sülûsan ekseriyetile kabul olunur ve kabul Meclis-i Âyanın kezalik sülûsan ekseriyetile tasdik edildikten sonra iradei seniye dahi o merkezde sudur eder ise tadilâtı meşruha düsturülamel olur ve Kanun-i Esasinin tadili teklif olunan bir maddesi berveçhi meşruh müzakeratı lâzimesinin icrasile iradei seniyesinin suduruna kadar hüküm ve kuvvetini kaip etmeksizin meriyülicra tutulur.

MADDE 117.- Bir madde-i kanuniyenin tefsiri lâzım geldikte umuru adliyyeye müteallik ise tâyini manâsı Mahkeme-i Temyize ve idare-i mülkiyyeye dair ise Şura-yı Devlete ve işbu Kanun-i Esasiden ise Heyet-i Âyana aittir.

MADDE 118.- Elyevm düsturüamel bulunan nizamât ve teamül ve âdat ilerüde vazolunacak kavanin ve nizamât ile tadil veya ilga olunmadıkça meriyülicra olacaktır.

MADDE 119.- Meclis-i Umumiye dair olan fi 1 Şevval sene 93 tarihli Talimatı Muvakkatenin cereyanı ahkâmı yalnız birinci defa içtima edecek Meclis-i Umuminin müddeti inikadiyesi hitamına kadar olup andan sonra hükmü carî değildir.

KANUN-İ ESASİDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

7 Zilhicce 1293 Tarihli Kanunu Esasinin Bazı Mevaddı Muaddelesine Dair Kanun

5 Şaban 1327 - 8 Ağustos 1325 (1909)

Düstur, İkinci Tertip, Cilt 1, s.638-644.

Heyet-i Âyan Kararnamesi

Kanun-i Esasinin lüzumu tadiline Meclis-i Mebusanca sülûsan ekseriyetle karar verilip ve mevaddı muaddelesi bend bend yine sülûsan ekseriyetle kabul olunup lâyhâsı kanuniye şeklinde Meclis-i Âyana tevdi kılınmış ve Meclis-i Âyanca dahi Kanun-i Esasinin lüzumu tadiline sülûsan ekseriyetle karar verilerek lâyhâyı kanuniyesi encümeni mahsusuna havale olunmuş idi. Ancak devre-i içtimaiyenin ahiri olmak ve Meclis-i Mebusandan tevdi olunan lavayihı kanuniye tekessür etmek sebebiyle Kanun-i Esasinin baştan başa tetkikatına vakit müsait olamamış ve meşrutiyeti idare ve hakimiyeti milliyenin teyyüdü için kanunu mezkûr mevaddının en mühim ve müstacel olanlarının tetkiki ve müphem ve nakıs görünenlerin tavzih ve ikmalî ile işbu devrei içtimaiyeye ait kavanin sırasında ilân olunması kavaidi meşrutiyetinin cidden ve fiilen teessüs ettiği enzârı âmmede isbat etmek için elzem görülmüş ve mevaddı sairenin tetkikatı devrei içtimaiyeyi âtiyeye bırakılmıştır. Her iki heyetde tadilen kabulüne karar verilen üçüncü, altıncı, yedinci, onuncu, on ikinci, yirmi yedinci, yirmi sekizinci, yirmi dokuzuncu, otuzuncu, otuz beşinci, otuz altıncı, otuz sekizci, kırk üçüncü, kırk

dördüncü, elli üçüncü, elli dördüncü, yetmiş altıncı; yetmiş yedinci; sekseninci, yüz on üçüncü ve yüz on sekizinci maddeleri asılları ile sureti muaddelerini havi layıhayı kanuniye leffen takdim kılınmış ve yüz on dokuzuncu madde tay edilmiş ve yeniden üç madde ilâve olunup Kanun-i Esasinin tetkikat ve tâdilâtı ikmal olundukta faslı mahsuslarına nakl ve derç olunmak üzere mevaddı selâsei mezkûre şimdilik yüz on dokuzuncu ve yüz yirminci ve yüz yirmi birinci madde olarak kabul olunmuş ve lâyhayı mezkûrenin bilistizan tasdiki âliye iktiran ettikten sonra ceridei resmiye ile ilân olunarak mevki tatbika vaz edilmek üzere Kuvve-i İcraiyyeye tebliği kararlaştırılmıştır.

Mevaddı Muaddele

MADDE 3.- Saltanatı Seniyei Osmaniye Hilafeti Kübrâyı İslamiyeti haiz olarak Sülâle-i Âli Osmandan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir. Zatı Hazreti Padişahi hini cüluslarında Meclis-i Umumide ve Meclis müçtemi değilse ilk içtimada Şer'i Şerif ve Kanun-i Esasi ahkâmına riayet ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin eder.

MADDE 6.- Sülale-i Âli Osmanın hukuku hürriyete ve emval ve emlâki zatiye ve kanunu mahsus mucibince madamel hayat tahsisatı maliyeleri tekâfülü umumi tahdındadır.

MADDE 7.- Hudbelerde namımın zikri ve meskûkat darbı, kanunu mahsusuna tevfikân rütbe ve mehasıp tevcihî, nişan itası Sadrazam ve Şeyhülislâmın intihap ve tâyini ile Sadrazamın teşkil ve arz edeceğü Vükelânın tasdiki memuriyetleri, icabında Vükelânın alel usul ve azl ve tebdili, kavanini umumiyenin tasdiki ile ilâmı meriyeti, devairi hükûmetin muamelâtına ve kavaninin suveri icraiyesine müteallik nizamnameler tanzim, her nevi kavanin teklifi, ahkâmı şeriye ve kanuniyenin muhafaza ve icrası, eyalâtı mümtazenin şeraiti imtiyaziyelerine tevfikân icrayı tevcihatı, kuvayı berriye ve bahriyenin kumandası, harp ilânı, musalâha akdi, mücazâtı kanuniyenin tahfif ve affı, Meclis-i Umuminin tasvibi ile affı umumi ilânı, Meclis-i Umuminin miadında küşat ve tatili, Meclis-i Umuminin ahvali fevkalâdede vaktinden evvel içtimaa daveti, otuz beşinci madde mucibince Meclis-i Mebusanın üç ay zarfında intihap olunup içtima etmek şartı ve Heyet-i Âyanın muvafakatı ile ledeliktiza feshi, alel umum muahedat akdi hukuku mukaddese-i Padişahidendir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ve ilhaki

araziye ve tebai osmaniyenin hukuku asliye ve şahsiyesine taallûk eden ve Devletçe masarifi mucip olan muahedatın akdinde Meclis-i Umuminin tasdiki şarttır. Meclis-i Umuminin münakit olmadığı zamanda Heyet-i Vükelânın tebeddülü vukuunda keyfiyeti tebeddülünden mütevellit mesuliyet heyeti lâhikaya ait olacaktır.

MADDE 10.- Hürriyeti şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse şer' ve kanunun tâyin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevkif ve mücazat olunamaz.

MADDE 12.- Matbuat kanun dairesinde serbesttir. Hiç bir veçhile kableltab teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz.

MADDE 27.- Mesnedi Sadaret ve Meşihati İslâmiye emniyet buyrulan zevata ihale buyrulduğu misillu teşkili Vükelâya memur olan Sadrazamın tensip ve arzı ile sair Vükelânın memuriyetleri dahi ba iradei şahane icra olunur.

MADDE 28.- Meclis-i Vükelâ Sadrazamın riyaseti tahdında olarak aktolunup dahili ve harici umuru mühimmenin merciidir. Müzakeratından muhtacı tasdik olan kararlar ledelarz iradei seniye ile icra olunur.

MADDE 29.- Vükelâdan her biri dairesine ait olan umurdan mezuniyeti tahtında bulunanları usule tevfikân icra ve icrası mezuniyeti tahtında olmıyanları Sadrazam inha eder. Sadrazam dahi o makule mevaddan müzakereye muhtaç olmayanları doğrudan doğruya ve muhtacı müzakere bulunanları Meclis Vükelada badel müzakere muhtacı tasdik olduğu takdirde arz eder ve muhtacı tasdik olmıyanlar hakkında Heyet-i Vükelâ kararını tebliğ eyler. Bu mesalihin envağ ve derecatı kanunu mahsusla tâyin olunacaktır. Şeyhülislâm muhtacı müzakere olmıyan mevaddı doğrudan doğruya arz eder.

MADDE 30.- Vükelâ Hükûmetin siyaseti umumiyesinden müştereken ve daireyi nezaretlerine ait muamelattan dolayı münferiden Meclis-i Mebusana karşı mesuldürler. Tarafı Hazireti Padişahiden tasdike muhtaç olan mukarreratın mamulünbiha olması için Sadrazam ile dairei müteallikası nazırın taraflarından kararnamelere vazı imza edilerek kararın mesuliyeti deruhte olunmak ve anların imzası balâsına tarafı Hazireti Padişahiden dahi vazı imza buyrulmak şarttır. Heyeti vükelaca ittihat olunan kararlar umum Vükelânın imzalarını havi olacak ve o imzaların balâsına muhtacı tasdik olduğu takdirde kezalik tarafı Hazireti Padişahiden vazı imza buyrulacaktır.

MADDE 35.- Vükelâ ile Heyet-i Mebusan arasında ihtilaf vukuunda Vükelâ reyinde ısrar edüpte mebusan canibinden katiyen ve mükerreren red edildiği halde Vükelâ ya mebusanın kararını kabule veya istifaya mecburdur. İstifa takdirinde yeni gelen heyeti Vükelâ heyeti sabıkanın fikrinde ısrar eder ve Meclis esbabı mucibe beyanı ile yine red ederse yedinci madde mucibince intihabata başlanılmak üzere Zatı Hazreti Padişahi Meclisi feshedebilir; fakat heyeti cedidei mebusan evvelki heyetin reyinde sebat ve ısrar ederse Meclis-i Mebusanın rey ve kararının kabulü mecburi olacaktır.

MADDE 36.- Meclis-i Umumi münakit olmadığı zamanlarda Devleti bir muhataradan veyahut emniyeti umumiyeyi halelden vikaye için bir zarureti mübreme zuhur ettiği ve bu babda vazına lüzum görünecek kanunun müzakeresi için Meclisin celp ve cemine vakit müsait olmadığı halde Kanun-i Esasi ahkâmına mugayir olmamak üzere Heyet-i Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyet-i Mebusanın içtimaiyle verilecek karara kadar ba iradei seniye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetinde olup ilk içtimada Heyet-i Mebusana tevdi edilmek lâzımdır.

MADDE 38.- İstizahı madde için Vükelâdan birinin huzuruna Meclis-i Mebusanda ekseriyetle karar verilerek davet olundukta ya bizzat bulunarak yahut maiyetindeki rüesayı memurinden birini göndererek irad olunacak suallere cevap verecek yahut lüzum görür ise mesuliyet üzerine alarak cevabının tehirini talep etmek hakkını haiz olacaktır. Neticei istizahta Heyet-i Mebusanın ekseriyeti arası ile hakkında ademi itimat beyan olunan nazır sakıt olur. Reis-i vükelâ hakkında ademi itimat beyan olduğu halde Heyet-i Vükelâ hep birden sukut eder.

MADDE 43.- Meclis-i Umuminin iki heyeti beher sene Teşrinisani iptidasında bilâ davet tecemmu eder ve ba iradei seniye açılır ve Mayıs iptidasında yine ba iradei seniye kapanır. Bu heyetlerden biri diğzerinin müçtemi bulunmadığı zamanlarda münakit olamaz.

MADDE 44.- Zatı Hazreti Padişahi görülecek lüzum üzerine re'sen yahut mebusanın ekseriyeti mutlakası tarafından vuku bulacak talebi tahririye binaen Meclis-i Umumiyi vaktinden evvel açar ve Heyet-i Umumiyenin kararı ile veya res'en müddeti muayenei içtimai temdit edebilir.

MADDE 53.- Müceddeden kanun tanzimini veya kavanini mevcudeden birinin tadilini teklife Vükelâ ve Âyan ve Mebusandan her birinin hakkı vardır. İki Meclisten

her biri müceddeden veya tadilen kaleme aldığı kanun lâyhalarını diğer heyete gönderir. Orada dahi kabul olunduktan sonra tasdiki Hazireti Padişahiye arz olunur.

MADDE 54.- Tanzim olunacak kavanin lâyhaları Meclis-i Mebusan ve Ayanca tetkik ve kabul olunarak ledelarz tasdik ile icrayı ahkâmına iradei seniyei Hazireti Padişahi taalluk ederse düsturül amel olur. Arz olunan kanunlar iki mah zarfında ya tasdik olunur yahut tekrar tetkik edilmek üzere bir kere iade edilir. İade olunan kanunun tekrar müzakeresinde ekseriyeti sülûsan ile kabul şarttır. Müstaceliyetine karar verilmiş olan kanunlar on gün zarfında ya tasdik veya iade olunur.

MADDE 76.- Mebuslardan her birine beher sene içtimai için Hazineden otuz bin kuruş verilecek şehri beş bin kuruş maaş itibariyle memurini mülkiye nizamına tevfiikan azimet ve avdet harcirahı ita kılınacaktır. Müddeti kanuniyeden fazla içtima vuku bulunduğu suretde şehri beşbin kuruş itibariyle tahsisatı munzama verilecektir.

MADDE 77.- Heyet-i Mebusan Riyaseti ile birinci ve ikinci reis vekaletlerine Heyet tarafından her sene içtimanda ekseriyetle birer zat intihab ve intihabı vaki huzuru Padişahiye arz olunur.

MADDE 80.- Masarifatı umumiye muvazene kanununda gösterildiği veçhile Heyet-i Mebusanda tafsilatı ile tetkik olunduktan sonra miktarına Vükelâ hazır olduğu halde Mebusanca karar verilir. Buna karşılık olacak varidatın keyfiyet ve kemiyeti ve sureti tevzi ve tedariki Vükelâ huzuru ile tâyin edilir.

MADDE 113.- Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyit asar ve emarat görüldüğü halde Hükümeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idarei örfiye tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır.

MADDE 118.- Elyevm düsturülamel bulunan nizam ve teamül ve adât ileride vazolunacak kavanin ve nizam ile tâdil veya ilga olunmadıkça meriyül icra olacaktır. Kavanin ve nizamın tanziminde muamelâtı nasa erfak ve ihtiyacı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile adab ve muamelât esas itihaz kılınacaktır.

119'uncu madde tay olunmuştur. (Yeniden üç madde ilâve olup Kanun-i Esasinin tetkikat ve tâdilâtı ikmal olunduktan sonra faslı mahsuslarına nakil ve derç olunmak üzere mevaddı selâseli mezkure şimdilik yüz on dokuz ve yüz yirmi ve yüz yirmi bir rekamı ile berveçhi ati tahrir edilmiştir):

MADDE 119.- Postanelerde mevdu evrak ve mekatib müstantik veya mahkeme kararı olmayınca açılmaz.

MADDE 120.- Kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile osmanlılar hakkı içtimaa maliktir. Devleti Osmaniyenin temamiyeti mülkiyesini ihlal ve şekli meşrutiyet ve hükûmeti tagyir ve Kanun-i Esasi ahkâmı hilafına hareket ve anasırı osmaniyeyi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlâk ve adabı umumiyeye mugayir cemiyetler teşkili memnu olduğu gibi alelîtlâk hafi cemiyetler teşkili de memnudur.

MADDE 121.- Heyet-i Âyan müzakeratı alenidir fakat bir maddei mühimmeden dolayı müzakerat hafi tutulmak Vükelâ canibinden veya Heyet-i Âyan azasından beş zat tarafından teklif olundukta heyetin içtima ettiği mahal azanın madasından tahliye edilerek teklifi red veya kabul için ekseriyeti araya müracaat olunur.

1924

TEŞKİLÂT-I ESÂSİYYE KANÛNU

Kabul Tarihi: 20 Nisan 1340 (1924)

Kanun No: 491

Resmî Gazete, 24.04.1924

Düstur No: Tertip 3, Cilt 5, s.576

Birinci Fasl

Ahkâm-ı Umûmiyye

MADDE 1.- Türkiye Devleti bir Cumhûriyettir.

MADDE 2.- Türkiye Devletinin dîni, Dîn-i İslâmdır; resmî dili Türkçe'dir, makarını Ankara şehridir.

MADDE 3.- Hâkimiyet bilâ kayd-ü-şart Milletindir.

MADDE 4.- Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegâne ve hakîkî mümessili olup Millet nâmına hakk-ı hâkimiyeti istimâl eder.

MADDE 5.- Teşrî salâhiyeti ve icrâ kudreti Büyük Millet Meclisinde tecellî ve temerküz eder.

MADDE 6.- Meclis, Teşrî salâhiyetini bizzat istimal eder.

MADDE 7.- Meclis, icrâ salâhiyetini, kendi tarafından müntehap Reiscumhûr ve onun tâyin edeceği bir İcrâ Vekilleri Hey'eti marifetiyle istimal eder.

Meclis, Hükûmeti her vakit murâkabe ve ıskât edebilir.

MADDE 8.- Hakk-ı kazâ, Millet nâmına, usûlü ve kanûnu dairesinde müstakil mehâkim tarafından istimal olunur.

İkinci Fasıl

Vazife-i Teşrîyye

MADDE 9.- Türkiye Büyük Millet Meclisi, kanûn-u mahsûsuna tevfiikan Millet tarafından müntehap meb'ûslardan müteşekkildir.

MADDE 10.- Onsekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk meb'ûsan intihabına iştirâk etmek hakkını haizdir.

MADDE 11.- Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk meb'ûs intihap edilmek salâhiyetini haizdir.

MADDE 12.- Ecnebî hizmet-i resmîyesinde bulunanlar, mucâzat-ı terhibiye veya sirkat, sahtekarlık, dolandırıcılık, emniyeti sûtstimâl, hileli iflas cürümlerinden biriyle mahkûm olanlar, mahcurlar, tâbiyet-i ecnebîye iddiasında bulunanlar, hukûk-u medeniyeden ıskât edilmiş olanlar, Türkçe okuyup yazmak bilmeyenler meb'ûs intihap olunamazlar.

MADDE 13.- Büyük Millet Meclisinin intihabı dört senede bir kere icrâ olunur.

Müddeti biten meb'ûsların tekrar intihap edilmeleri câizdir.

Sâbık Meclis, lâhik Meclisin içtimâna kadar devâm eder.

Yeni intihâbâtın icrâsına imkan görülmediği takdirde içtimâ devresinin bir sene temdidi câizdir.

Her meb'ûs yalnız kendini intihap eden dâirenin değil, umûm Milletin vekilidir.

MADDE 14.- Büyük Millet Meclisi, her sene Teşrîn-i sâni ibtidasında dâvetsiz toplanır. Meclis âzâsının memleket dahilinde devir, tedkik ve murâkabe vazifelerinin ihzarı ve teneffüs ve istirahatleri için senede altı aydan fazla tatili faaliyet edemez.

MADDE 15.- Kanûn teklif etmek hakkı Meclis âzâsına ve İcrâ Vekilleri Hey'etine âiddir.

MADDE 16.- Meb'ûslar Meclise iltihak ettiklerinde şu şekilde tahlif olunurlar:
(Vatan ve Millet'in saâdet ve selâmetine ve Millet'in bilâkaydüşart hâkimiyetine mugâyir bir gâye takib etmeyeceğime ve Cumhûriyet esaslarına sadakatten ayrılmayacağıma "vallahî").

MADDE 17.- Hiçbir meb'ûs Meclis dahilindeki rey ve mütelâasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütelaasının ve beyanatının Meclis haricinde irad ve izharından dolayı mes'ûl değıldir. Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir meb'ûsun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahud muhakemesinin icrâsı Hey'et-i Umûmîyenin kararına menuttur. Cınaî cürm-ü meşhut bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makam-ı aidi Meclisi derhâl haberdâr etmekle mükelleftir. Bir meb'ûsun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadır olmuş cezaî bir hükmün infazı meb'ûsluk müddetinin hitâmına tâlik olunur. Meb'ûsluk müddeti esnasında mürûr-u zaman cereyân etmez.

MADDE 18.- Meb'ûsların senevî tahsisatları kanûn-u mahsûs ile tâyin olunur.

MADDE 19.- Tâtil esnasında Reiscumhûr veya Meclis Reisi lüzûm görürse Meclisi içtimâa dâvet edebileceğı gibi âzâdan beşte biri tarafından talep vukû bulursa Meclis Reisi dahi Meclisi içtimâa dâvet eder.

MADDE 20.- Meclis müzakeratı alenîdir ve harfiyen neşrolunur.

Fakat Nizamname-i Dahilîde mûnderiç şeraite tevfikân Meclis hafî celseler dahi akdedebilir ve hafî celseler müzakeratının neşri Meclisin kararına menuttur.

MADDE 21.- Meclis, müzakeratını kendi Nizamname-i Dahilîsi mûcibince icrâ eder.

MADDE 22.- Sual ve istizah ve Meclis tahkikatı Meclisin cümle-i salâhiyetinden olup şekl-i tatbiki Nizamname-i Dahilî ile tâyin olunur.

MADDE 23.- Meb'ûsluk ile Hükûmet memûriyeti bir zat uhdesinde içtimâ edemez.

MADDE 24.- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hey'et-i Umûmîyesi her Teşrîn-i sâni iptidasında bir sene için kendisine bir Reis ve üç Reiskevili intihap eder.

MADDE 25.- İntihap devresinin hitâmından evvel Meclis aded-i mürettebinin ekseriyet-i mutlakasile intihâbât tecdit olunursa yeni içtimâ eden Meclisin intihap devresi ilk Teşrîn-i-sânîden başlar.

Teşrîn-i-sânîden evvel vaki olan içtimâ, fevkalâde bir içtimâ addolunur.

MADDE 26.- Büyük Millet Meclisi ahkâm-ı şer'iiyenin tenfizi, kavâninin vaz'ı, tâdîli, tefsiri, fesih ve ilgası, Devletlerle mukâvele, muâhede ve sulh akdi, harp ilânı, muvâzene-i umûmîye-i mâliye ve Devletin umûm hesab-ı katî kanûnlarının tetkik ve tasdiki, meskukat darbı inhisar ve mali taahhüdü mutâzâmmın mukavelat ve imtiyâzâtın tasdik ve feshi, umûmî ve hususî af ilânı, cezaların tahfif veya tahvili, tahkikat ve mücâzât-ı kanûniyenin tecili, mahkemelerden sadır olup kuvvetler ayrılığı teorisi'yyet kesbetmiş olan idam hükümlerinin infâzı gibi, vezâifi bizzât kendi ifâ eder.

MADDE 27.- Bir meb'ûsun vatana hıyânet ve meb'ûsluğu zamanında irtikab töhmetlerinden biriyle müttehem olduğuna Türkiye Büyük Millet Meclisi Hey'et-i Umûmîyesi âzâ-yi mevcudesinin sülûsan-ı ekseriyet-i ârâsiyle karar verilir veyahut on ikinci maddede münderiç cerâimden biriyle mahkum olur ve mahkûmiyeti kaziyeye-i muhkeme hâlini alırsa meb'ûsluk sıfatı zâil olur.

MADDE 28.- İstifâ, esbâb-ı meşrûa dolayısıyla mahcûriyet, bilâ-mezuniyet ve mâzeret iki ay Meclise adem-i devâm veyahut memûriyet kabûlü hâllerinde meb'ûsluk sâkıt olur.

MADDE 29.- Yukardaki maddeler mûcibince meb'ûsluk sıfatı zâil veya sâkıt olan veyahut vefat eden meb'ûsun yerine bir diğeri intihap olunur.

MADDE 30.- Büyük Millet Meclisi kendi zâbitasını Reisi marifetiyle tanzim ve idare eder.

Üçüncü Fasıl

Vazife-i İcrâiyye

MADDE 31.- Türkiye Reiscumhûru Büyük Millet Meclisi Hey'et-i Umûmîyesi tarafından ve kendi âzâsı meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazifei Riyâset yeni Reiscumhûrun intihabına kadar devâm eder. Tekrar intihap olunmak câizdir.

MADDE 32.- Reisicumhûr Devletın Reisidir. Bu sıfatla merâsim-i mahsûsada Meclise ve lüzûm gördükçe İcrâ Vekilleri Hey’etine riyâset eder. Reisicumhûr Riyâseticumhûr makamında buldukça Meclis münâkaşât ve müzâkerâtına iştirâk edemez ve rey veremez.

MADDE 33.- Reisicumhûr hastalık ve memleket haricinde seyahat gibi bir sebeple vezâifini ifâ edemezse veya vefât, istifâ vesair sebep dolayısıyla Cumhûriyet Riyâseti inhilâl ederse Büyük Millet Meclisi Reisi Vekaleten Reisicumhûr vazifesini ifâ eder.

MADDE 34.- Cumhûr Riyâsetinin inhilâlinde Meclis müçtemâ ise yeni Reisicumhûru derhâl intihap eder.

Meclis müçtemâ değilse Reis tarafından hemen içtimâa dâvet edilerek Reisicumhûr intihap edilir. Meclisin intihap devresi hitâm bulmuş veya intihâbâtın tecdidine karar verilmiş olursa Reisicumhûru gelecek Meclis intihap eder.

MADDE 35.- Reisicumhûr Meclis tarafından kabûl olunan kanûnları on gün zarfında ilân eder.

Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu ile bütçe kanûnları müstesnâ olmak üzere ilânını muvâfık görmediği kanûnları bir daha müzâkere edilmek üzere esbâb-ı mûcibesıyla birlikte kezâ on gün zarfında Meclise iade eder.

Meclis mezkûr kanûnu bu defa da kabûl ederse, onun ilânı Reisicumhûr için mecbûrîdir.

MADDE 36.- Reisicumhûr, her sene Teşrîn-i sâniide Hükümetin geçen seneki faaliyetine ve o sene ittihaz edilmesi münasip görülen tedbirlere dair bir nutuk iradeder veyahut Başvekile kıraat ettirir.

MADDE 37.- Reisicumhûr ecnebî devletlerin nezdinde Türk Cumhûriyetinin siyâsî mümessillerini tâyin ve ecnebî devletlerin siyâsî mümessillerini kabûl eder.

MADDE 38.- Reisicumhûr intihabı akabinde ve Meclis huzurunda şu sûretle yemin eder:

(Reisicumhûr sıfatıyla Cumhûriyet’in kanûnlarına ve hâkimiyet-i millîyye esâslarına riâyet ve bunların müdâfaa, Türk milletinin saâdetine sâdikâne ve bütün kuvvetimle sarf-ı mesâû, Türk Devleti’ne teveccüh edecek her tehlikeyi kemâl-i şiddetle men, Türkiye’nin şân ve şerefini vikâye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazîfenin icâbâtına hasr-ı nefis etmekten ayrılmayacağıma “Vallahi”)

MADDE 39.- Reisicumhûrun isdâr edeceği bilcümle mukarrerat Başvekil ile Vekil-i aidi tarafından imzâ olunur.

MADDE 40.- Başkumandanlık Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsîyet-i manevîyesinde mündemiç olup Reisicumhûr tarafından temsil olunur. Kuvâ-yi Harbiyenin emir ve kumandası hâzârda kanûnu mahsûsuna tevfikân Erkan-ı Harbiye-i Umûmîye Riyâsetine ve seferde İcrâ Vekilleri Hey'etinin inhası üzerine Reisicumhûr tarafından nasbedilecek zâta tevdi olunur.

MADDE 41.- Reisicumhûr, hıyâneti vataniye hâlinde Büyük Millet Meclisine karşı mes'ûldür. Reisicumhûrun isdâr edeceği bilcümle mukarrerattan mütevellid mes'ûliyet otuz dokuzuncu madde mûcibince mezkûr mukarreratı imzâ eden Başvekil ile Vekili aidine râcîdir.

Reisicumhûrun hususat-ı şahsîyesinden dolayı mes'ûliyeti lâzım geldikte işbu Teşkilat-ı Esasiyye Kanûnunun masuniyet-i teşriîyeye taalluk eden on yedinci maddesi mûcibince hareket edilir.

MADDE 42.- Reisicumhûr, Hükümetin inhası üzerine dâimî malûliyet veya şeyhûhet gibi şahsî sebeplerden dolayı muayyen efradın cezalarını iskât veya tahfif edebilir. Reisicumhûr, Büyük Millet Meclisi tarafından itham edilerek mahkum olan Vekiller hakkında bu salâhiyeti istimal edemez.

MADDE 43.- Reisicumhûrun tahsisatı kanûnu mahsûs ile tâyin olunur.

MADDE 44.- Başvekil, Reisicumhûr canibinden ve Meclis âzâsı meyanından tâyin olunur. Sair Vekiller Başvekil tarafından, Meclis âzâsı arasından intihap olunarak Hey'et-i umûmîyesi Reisicumhûrun tasdikile Meclise arz olunur. Meclis müçtemâ değilse arz keyfiyeti Meclisin içtimâına tâlik olunur.

Hükümet hatt-ı hareket ve siyâsî nokta-i nâzârını âzâmi bir hafta zarfında Meclise bildirir ve itimâd talep eder.

MADDE 45.- Vekiller Başvekilin riyâseti altında (İcrâ Vekilleri Hey'eti) ni teşkil ederler.

MADDE 46.- İcrâ Vekilleri Hey'eti Hükümetin umûmî siyasetinden müştereken mes'ûldür.

Vekillerden her biri kendi salâhiyeti dairesindeki icrâattan ve maiyetinin ef'al ve muamelâtından ve siyasetinin umûmî istikametinden münferiden mes'ûldür.

MADDE 47.- Vekillerin vazife ve mes'ûliyetleri kanûn-ı mahsûs ile tâyin olunur.

MADDE 48.- Vekaletlerin adedi kanûnla tâyin olurur.

MADDE 49.- Mezun veyahut herhangi bir sebeble mazur olan bir Vekile, İcrâ Vekilleri Hey'et-i âzâsından bir diğeri muvakkaten niyabet eder. Ancak bir Vekil bir Vekaletten fazlasına niyabet edemez.

MADDE 50.- Türkiye Büyük Millet Meclisince İcrâ Vekillerinden birinin Dîvân-ı Âlîye sevkine dair verilen karar Vekaletten sukutunu dahi mutâzâmmındır.

MADDE 51.- İdarî dava ve ihtilafları rü'yet ve Hükûmetçe ihzar ve tevdi olunacak kanûn layihâları ve imtiyaz mukavele ve şartnameleri üzerine beyanı mütalaa, gerek kendi kanûnu mahsûsu ve gerek kavânin-i sâire ile muayyen vezâifi ifâ etmek üzere bir Şûrâ-yı Devlet teşkil edilecektir. Şûrâ-yı Devletin rüesa ve âzâsı vezâif-i mühimmede bulunmuş, ilim, ihtisas tecrübeleri ile mütemeyyiz zevat meyanından Büyük Millet Meclisince intihap olunur.

MADDE 52.- İcrâ Vekilleri Hey'eti, kanûnların sûver-i tatbikiyesini irâe veyahut kanûnun emrettiği hususâtı tesbit için ahkâm-ı cedideyi muhtevî olmamak ve Şura-yı Devletin nâzârı tetkikinden geçirilmek şartıyla nizamnameler tedvin eder.

Nizamnameler Reisicumhûrun imzâ ve ilâniyle mâmûlünbih olur.

Nizamnamelerin kavânine muğâyereti iddia olundukta bunun mercii hâlli Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Dördüncü Fasl

Kuvve-i Kazâiyye

MADDE 53.- Mahkemelerin teşkilâtı, vazife ve salâhiyetleri kanûnla muayyendir.

MADDE 54.- Hâkimler bilcümle davaların muhakemesinde ve hükmünde müstakil ve her türlü müdahâlattan âzâde olup ancak kanûnun hükmüne tabidirler.

Mahkemelerin mukarreratını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcrâ Vekilleri Hey'eti hiçbir veçhile tebdil ve tağyir ve tehir ve infaz-ı ahkâmına mümanâat edemez.

MADDE 55.- Hâkimler kanûnen muayyen olan usûl ve ahvâl haricinde azlolunamazlar.

MADDE 56.- Hâkimlerin evsafı, hukûku, vezâifi, maaş ve muhassasatları ve sûret-i nasıp ve azilleri kanûn-ı mahsûs ile tâyin olunur.

MADDE 57.- Hâkimler kanûnen muayyen vezâiften başka umûmî ve hususî hiçbir vazife deruhde edemezler.

MADDE 58.- Mahkemelerde muhakemat alenîdir.

Yalnız Usûl-i Muhakemat Kanûnu mûcibince bir muhakemenin hafîyyen cereyanına mahkeme karar verebilir.

MADDE 59.- Herkes, mahkeme huzûrunda hukûkunu müdâfaa için lüzûm gördüğü meşrû vesâiti istimâlde serbesttir.

MADDE 60.- Hiçbir mahkeme, vazife ve salâhiyeti dahilinde olan davaları rü'yetten imtinâ edemez. Vazife ve salâhiyet haricinde olan davalar ancak bir karar ile reddolunur.

Dîvân-ı Âlî

MADDE 61.- Vazifelerinden mümbais husûsatta İcrâ Vekilleriyle Şura-yı Devlet ve Mahkeme-i Temyiz rüese ve âzâsını ve Başmüddeiumûmîyi muhakeme etmek üzere bir (Dîvân-ı Âlî) teşkil edilir.

MADDE 62.- Dîvân-ı Âlî âzâlığı için on biri Mahkeme-i Temyiz, onu Şûrâ-yı Devlet rüesa ve âzâsı meyanından ve kendi Hey'et-i Umûmîyeleri tarafından ledeliktiza rey-i hafî ile yirmibir zat intihap olunur.

Bu zevat rey-i hafî ve ekseriyet-i mutlaka ile içlerinden birini Reis ve birini Reis vekili intihap ederler.

MADDE 63.- Dîvân-ı Âlî bir Reis ve on dört âzâ ile teşekkül ve ekseriyet-i mutlaka ile karar ittihaz eder.

Mütebaki altı zat ledelicab Hey'etin noksanını ikmal için ihtiyat âzâ vaziyetindedirler. İşbu ihtiyat âzâ üçü Mahkeme-i Temyiz, üçü Şurayı Devletten müntehap âzâ arasından olmak üzere kur'a ile tefrik olunurlar.

Reisliğe ve Reis Vekilliğine intihap olunanlar bu kur'aya dahil olamazlar.

MADDE 64.- Dîvân-ı Âlînin müddeiumûmîliği Başmüddeiumûmîlik tarafından ifâ olunur.

MADDE 65.- Dîvân-ı Âlînin kararları kat'idir.

MADDE 66.- Dîvân-ı Âlî mevzu kanûnlara tevfikân muhakeme icrâ ve hüküm itâ eder.

MADDE 67.- Dîvân-ı Âlî görülen lüzûm üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla teşkil olunur.

Beşinci Fasl

Türklerin Hukûk-u Âmmesi

MADDE 68.- Her Türk hür doğar, hür yaşar.

Hürriyet, başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufatta bulunmaktır.

Hukûk-u tabîyeden olan hürriyetin herkes için hududu başkalarının hudûd-u hürriyetidir. Bu hudûd ancak kanûn mârifetiyle tesbit ve tâyin edilir.

MADDE 69.- Türkler kanûn nâzârında müsâvî ve bilâistisnâ kanûna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyâzları mülgâ ve memnûdur.

MADDE 70.- Şahsî masûniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sây ü amel, temellük ve tasarruf, içtimâ, cemiyet, şirket, hak ve hürriyetleri Türklerin tabî hukûkündandır.

MADDE 71.- Can, mal, ırz, mesken her türlü taarruzdan masûndur.

MADDE 72.- Kanûnen muayyen olan ahvâl ve eşkâlden başka bir sûretle hiçbir kimse derdest ve tevkif edilemez.

MADDE 73.- İşkence, eziyet, müsadere ve angarya memnûdur.

MADDE 74.- Menafî-i umûmîye için lüzûmu usûlen tahakkuk etmedikçe ve kanûn-u mahsûs mûcibince değer bahâsı peşin verilmedikçe hiç bir kimsenin malı istimvâl ve mülkü istimplâk olunamaz.

Fevkalâde ahvâlde kanûn mûcibince tahmil olunacak nakdi, aynı ve sây ü amele mütaallik mükellefiyetler müstesnâ olmak üzere hiçbir kimse hiçbir fedâkârlığa icbar edilemez.

MADDE 75.- Hiçbir kimse mensup olduğu din, mezhep tarikat ve felsefî içtihadından dolayı muâheze edilemez. Âsâyîş, âdâb-ı muâşeret-i umûmîye ve kavânine mugâyir olmamak üzere her türlü âyinler serbesttir.

MADDE 76.- Kanûn ile muayyen olan usûl ve ahvâl hâricinde kimsenin meskenine girilemez ve üzeri taharri edilemez.

MADDE 77.- Matbûat, kanûn dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş, muayeneye tâbi değildir.

MADDE 78.- Seferberlikte ve idare-i örfiye hâlinde veyahut müstevli emrazdan dolayı kanûnen müttehad tedabir icabatından olarak vazedilecek takyidat müstesna olmak üzere seyahat hiçbir sûretle takyidata tâbi tutulamaz.

MADDE 79.- Ukûdun, sây ü amelin, temellük ve tasarrufun, içtimâatın, cemiyetlerin ve şirketlerin hudud-u hürriyeti kanûnlar ile musarrahtır.

MADDE 80.- Hükûmetin nezaret ve murâkabesi altında ve kanûn dairesinde her türlü tedrisat serbesttir.

MADDE 81.- Postalara verilen evrak, mektuplar ve her nevi emânetler salâhiyettar müstantik ve mahkeme kararı olmadıkça açılmaz ve telgraf ve telefon ile vaki olan muhaberatın mahremiyeti ihlal olunamaz.

MADDE 82.- Türkler, gerek şahıslarına, gerek ammeye mütaallik olarak kavânin ve nizamata muhâlif gördükleri husûsâtta merciine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine münferiden veya müçtemian ihbâr ve şikâyette bulunabilirler. Şahsa ait olarak vukû bulan müracaatın neticesi müstediye tahriren tebliği olunmak mecbûrdür.

MADDE 83.- Hiçbir kimse kanûnen tâbi olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye celp ve sevk olunamaz.

MADDE 84.- Vergi, devletin umûmî masarifine hâlkın iştirâki demektir.

Bu esasa mugâyir olarak hakiki veya hükmi şahıslar tarafından veya onlar nâmına rüsum, aşar ve sair tekalif alınması memnûdur.

MADDE 85.- Vergiler ancak bir kanûn ile tarh ve cibayet olunabilir.

Devlet, vilayet idarei hususîyeleri ve belediyelerce teamülen cibayet edilmekte olan rüsum ve tekalifin kanûnları tanzim edilinceye kadar kemakan cibayete devâm olunabilir.

MADDE 86.- Harb hâlinde veya harbi icab ettirecek bir vaziyet hudusunda veya isyan zuhurunda veyahut Vatan ve Cumhûriyet aleyhinde kuvvetli ve fiilî teşebbusat vukûunu

müeyyit kati emarat görüldükte İcrâ Vekilleri Hey'eti müddeti bir ayı tecavüz etmemek üzere umûmî veya mevzî idare-i örfiye ilân edebilir ve keyfiyet hemen Meclisin tasdikine arz olunur. Meclis idare-i örfiye müddetini indelicap tezyit veya tenkis edebilir. Meclis müçtemi değilse derhâl içtimâa dâvet olunur.

İdare-i örfiyenin fazla temadisi Meclisin kararına mütevakkıftır.

İdare-i örfiye, şahsî ve ikametgah masuniyetlerinin, matbuat, müraselat, cemiyet, şirket hürriyetlerinin muvakkaten takyit veya taliki demektir.

İdare-i örfiye mıntakasiyle bu mıntika dahilinde tatbik olunacak ahkâm ve muamelatın sûreti icrâsı ve harb hâlinde dahi masuniyet ve hürriyetlerin tarz-ı takyid ve taliki kanûnla tesbit olunur.

MADDE 87.- İptidai tahsil bütün Türkler için mecbûrî ve Devlet mekteplerinde meccanîdir.

MADDE 88.- Türkiye ahâlisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibâriyle (Türk) ıtlak olunur.

Türkiye'de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye'de mütemekkin bir ecnebî babanın sulbünden Türkiye'de doğup da memleket dahilinde ikâmet ve sinn-i rüşde vusûlünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanûnu mûcibince Türklüğe kabûl olunan herkes Türktür. Türklük sıfatı kanûnen muayyen olan ahvâlde izâa edilir.

Altıncı Fesil

Mevaddı Müteferrika

Vilayat

MADDE 89.- Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadî münasebet nokta-i nâzârından vilâyetlere, vilâyetler kazâlara, kazâlar nahiyelere münkasımdır ve nahiyeler de kasaba ve köylerden tereküb eder.

MADDE 90.- Vilayetlerle şehir, kasaba ve köyler hükmî şahsîyeti haizdir.

MADDE 91.- Vilayetler umûru tevsî-i mezûniyet ve tefrik-i vezâif esası üzerine idare olunur.

Memûrin

MADDE 92.- Hukûk-u siyâsiyeyi hâiz her Türk ehliyet ve istihkâkına göre Devlet memûriyetlerinde istihdâm olunmak hakkını haizdir.

MADDE 93.- Bilumûm memûrların evsâfi, hukûku, vezâifi, maaş ve muhassâsâtı ve sûret-i nasb ve azilleri ve terfi ve terakkileri kanûn-u mahsûs ile muayyendir.

MADDE 94.- Kanûna muhâlif olan umûrda âmire itâat memûru mes'ûliyetten kurtarmaz.

Umûr-u Mâliye

MADDE 95.- Muvazene-i Umûmîye Kanûnu mütaallik olduğu sene-i mâliyenin duhûlünde mevki-i icrâya konulabilmek için layihası ve merbût-u bütçeler ve cetveller nihayet Teşrîn-i-Sânî iptidasında Meclise takdim olunur.

MADDE 96.- Devlet emvâlinde muvâzene hâricinde sarfiyât câiz değildir.

MADDE 97.- Muvâzene-i Umûmîye Kanûnunun hükmü bir seneye mahsûstur.

MADDE 98.- Hesâb-ı Kat'i Kanûnu mütaallik olduğu sene bütçesinin devre-i hesâbiyesi zarfında istihsâl olunan vâridât ile yine o sene vukû bulan tedfiyatın hakîkî miktarını mübeyyin kanûndur. Bunun şekil ve taksîmatı Muvazene-i Umûmîye Kanûnuna tamâmiyle mütenâzır olacaktır.

Teşkilat-ı Esasiye Kanûnuna Ait Zavabıt

MADDE 99.- Hesâb-ı Kat'i Kanûnunun layihası mütaallik olduğu senenin sonundan itibaren nihayet ikinci senenin Teşrîn-i-Sânîsinin iptidâsına kadar Büyük Millet Meclisine takdim olunmak mecbûrîdir.

MADDE 100.- Büyük Millet Meclisine merbut ve Devletin vâridat ve masârifâtını kanûn-ı mahsûsuna tevfiikan murâkabe ile mükellef bir Divân-ı Muhâsebât müessesidir.

MADDE 101.- Divan-ı Muhâsebât umûmî mutâbakât beyannâmesini taalluk ettiği Hesâb-ı Kat'i Kanûnunun Maliyece Büyük Millet Meclisine takdimi tarihinden itibaren nihâyet altı ay zarfında Meclise takdim eder.

MADDE 102.- İşbu Teşkilat-ı Esâsiye Kanûnunun tâdîli aşağıdaki şeraite tâbidir:

Tâdîl teklifi Meclis âzâyı mürettebesinin laakal bir sülüsü tarafından imzâ olunmak şarttır.

Tâdîlat ancak aded-i mürettebin sülüsân-ı ekseriyet-i ârâsı ile kabûl olunabilir.

İşbu kanûnun şekl-i devletin Cumhûriyet olduğuna dair olan birinci maddesinin tâdîl ve tağyiri hiçbir sûretle teklif dahî edilemez.

MADDE 103.- Teşkilat-ı Esâsiyye Kanûnunun hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahâne ile ihmâl veya tâtîl olunamaz.

Hiçbir kanûn Teşkilatı Esasiye Kanûnuna münâfî olamaz.

MADDE 104.- 1293 tarihli Kanûn-i Esâsî ile mevâdd-ı muaddelesi ve 20 Kanûn-u-Sani 1337 tarihli Teşkilat-ı Esâsiyye Kanûnu ve müzeyyelatı ve tâdîlatı mülgâdır.

MADDE 105.- Bu kanûn târih-i neşrinden itibâren mer'iyü'l-icrâdır.

MUVAKKAT MADDE.- Türkiye Büyük Millet Meclisine intihap edilen ve edilecek olan bilumûm mensûbîn-i askerîyenin tâbi olacakları şerâit hakkındaki 19 Kanûn-u-evvel 1339 tarihli Kanûn ahkâmı bâkîdir.